

ÚSTAV VĚDECKOTECHNICKÝCH INFORMACÍ
MINISTERSTVA ZEMĚDĚLSTVÍ,
LESNÍHO A VODNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ

Zemědělská ekonomika

K otázkám pracovních sil v československém zemědělství

7

ROČNÍK 9 (XXXVI) — PRAHA, ČERVENEC 1963

CENA 10 Kčs

**ÚSTAV VĚDECKOTECHNICKÝCH INFORMACÍ
MINISTERSTVA ZEMĚDĚLSTVÍ,
LESNÍHO A VODNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ
ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA**

Řídí redakční rada:

Doc. CSc. Karel Svoboda, promováný ekonom (předseda), Josef Drahovzal, prof. CSc. dr. Alois Grolig, CSc. inž. Jaromír Havlíček, inž. dr. Alois Hruběš, doc. CSc. inž. Felix Hutník, doc. CSc. Dimitrij Choma, CSc. inž. Josef Krílek, doc. CSc. inž. Jaroslav Píč, inž. Ladislav Sobotka, Otto Soukup, CSc. inž. Mikuláš Šebesta, Miroslav Zich. Vedoucí redaktor Bohuslav Vávra.

© Ústav vědeckotechnických informací MZLVH, Praha 1963

Obsah — Содержание — Content — Inhalt

Bruthans J.: K otázkám pracovních sil v československém zemědělství	371
Bruthans J.: Pracovní účast osob činných v JZD	375
Vácha V.: Význam růstu kvalifikace pracujících a základní tendence jejího zvyšování v zemědělství	391
Dupal J., Divila E.: Zabezpečení plánovité reprodukce pracovních sil v zemědělství	403
Brhlovič G.: Rozdielny charakter práce v poľnohospodárstve a v priemysle z hľadiska spoločenského postavenia pracujúcich	411

Z vědeckého života

Trnka M.: Seminář k otázkám pracovních sil v čs. zemědělství se zvláštním zřetelem k zemědělské mládeži	421
Резюме: К вопросам рабочей силы в чехословацком хозяйстве	427
Zusammenfassung: Zur Frage der Arbeitskräfte in der tschechoslowakischen Landwirtschaft	429

Kritiky a recenze

Chalupný V.: Specializace a centralizace zemědělské výroby	423
--	-----

Příloha

Statistické přehledy (K výsledkům soupisu osob trvale činných v zemědělství)

Slovníček

Vědecký časopis ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIE uveřejňuje studie, rozborů a vědecká pojednání o vyřešených úkolech výzkumu v oboru zemědělské ekonomiky. Vydává Ústav vědeckotechnických informací ministerstva zemědělství, lesního a vodního hospodářství. Vychází měsíčně. Celoroční předplatné 120 Kčs. Redakce: Praha 2, Mánesova 75, telefon 274551-58. Rozšiřuje Poštovní novinová služba. Objednávky a předplatné přijímá PNS — ústřední expedice tisku, administrace odborného tisku, Jindřišská ul. 14, Praha 1. Lze též objednat u každé pošty nebo doručovatele. Objednávky do zahraničí vyřizuje PNS — ústřední expedice tisku, odd. vývoz tisku, Jindřišská 14, Praha 1. Vytiskl Mír, novinářské závody, n. p., závod 2, provozovna 22, Legerova 22, Praha 2. A-01*31009

Pracovní účast osob činných v JZD

Inž. Jan BRUTHANS

Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha

Příčiny nestejné účasti a možnost jejího zjištění

Plánovaný růst zemědělské výroby musí být zajištěn nezbytným počtem trvalých, výkonných, kvalifikovaných a na výrobě zainteresovaných pracovníků, neboť oni především rozhodnou o splnění úkolů stanovených našemu zemědělství XII. sjezdem KSČ.

Pracovní účast osob činných na společné výrobě družstev je velmi různá; někteří odpracují za rok méně než 50 hodin, jiní i přes 3000 hodin, čímž vysoko překračují normální roční fond pracovní doby jedné celoročně činné pracovní síly, tj. 2100 hodin. Podle „Statistické ročenky ČSSR 1962“ činil roční „použitelný fond pracovní doby“ (po odpočtu nedělí, svátků, dovolené, nemoci apod.) v průměru let 1955–1961 u průmyslových a stavebních dělníků 254 až 272 dní, tj. po 8 hodinách denně 2032 až 2176 hodin.

Nestejná pracovní aktivita osob ekonomicky činných ve družstvech má několik hlavních příčin:

1. Potřeba práce v rostlinné výrobě je sezónní, a proto nedává možnost celoročního plynulého zaměstnání v ní výlučně činných osob. Živou prací se podporuje a usměrňuje vývoj organismů rostlin v těch fázích, kdy vyžadují agrotechnických zásahů; M a r x výstižně říká, že v zemědělství se proplétá ekonomický proces reprodukce s přírodním procesem reprodukce.

Sezónnost potřeby práce v jednotlivých družstvech značně kolísá, neboť zemědělská produkce je závislá na nestejných přírodních a ekonomických vlastnostech půd a na měnícím se klimatu, které rozhoduje o délce vegetační i pracovní doby v rostlinné výrobě.

2. Různé pracovní operace v zemědělství nevyžadují, aby jednotliví pracovníci měli přibližně stejné vlastnosti, tělesnou zdatnost, zkušenost, vědomosti, jakož i smysl pro potřeby živých organismů rostlin i zvířat. Důsledkem toho je, že v zemědělství pracují vedle výkonných a zkušených pracovníků i osoby méně výkonné (přestárlí, mladiství, ženy z domácnosti), jakož i lidé, kteří mají jiné hlavní nebo vedlejší zaměstnání a nemohou stále v družstvu pracovat.

3. Krajně nestejná pracovní účast na společné výrobě družstev je způsobována také velmi různorodou povahou osob činných ve družstvech, velmi různou strukturou věkovou a profese, nestejnou hmotnou zainteresovaností na vý-

robě, a rovněž je ovlivňována poměrným dostatkem nebo nedostatkem trvale činných mužů i žen a pomáhajících. Rozložení trvale činných a pomáhajících ve družstvech na území ČSSR je velmi nerovnoměrné. V českých krajích bylo podle soupisu Ústředního úřadu státní kontroly a statistiky k 1. únoru 1962 více trvale činných (na jednoho pracovníka 5,2 ha zemědělské půdy) a méně pomáhajících (na jednoho pracovníka 24 ha zem. půdy) než na Slovensku, kde bylo méně trvale činných (na jednoho pracovníka 7,0 ha zem. půdy) a poměrně více pomáhajících (na jednoho pracovníka 11 ha zem. půdy). Nejvíce trvale činných bylo ve družstvech Jihomoravského kraje (na jednoho pracovníka 4,5 ha zem. půdy) a nejméně pomáhajících bylo v Severomoravském kraji (na jednoho pracovníka 73 ha zem. půdy). Na Slovensku bylo nejméně trvale činných (na jednoho pracovníka 8,2 ha zem. půdy) a současně nejvíce pomáhajících na jednoho pracovníka 9 ha zem. půdy) ve Středoslovenském kraji. Rozdíly mezi okresy a jednotlivými družstvy jsou ještě větší. Podle hustoty pracovníků, poměru trvale činných k pomáhajícím, mužů k ženám a podle výše jejich pracovní aktivity je pracovní potenciál družstev velmi různý a pomocí dosud zjišťovaných podkladů nesnadno srovnatelný. Jen na základě počtu pracovníků bez přihlídnutí ke kvalitě a k jejich účasti na výrobě nelze správně hodnotit ani vzájemnou soutěž mezi družstvy, ani porovnávat výsledky hospodaření nebo rozmísťovat výrobní a dodávkové úkoly.

4. Velmi závažným a dosud málo zkoumaným činitelem je vztah vedoucích kádrů družstev k jednotlivým pracovníkům. Vedoucí funkcionáři mají být sami všestranně vzornými pracovníky a dobrými organizátory, kteří mohou příkladně působit na ostatní pracovníky, ovlivňovat je a vhodně s nimi jednat. Schopné vedení družstva dovede výrobu organizovat úměrně k možnému pracovnímu potenciálu a mobilizovat místní rezervy živé práce ke zvyšování produkce, ovšem za předpokladu, že dobře zná počet a kvalitu pracovních kádrů, jež má družstvo k dispozici.

Při posuzování pracovní účasti je třeba si nejprve ujasnit některé pojmy. Používané pojmy „trvale činní“ a „pomáhající osoby“ v zemědělství, jakož i pojem „pracovní síla v zemědělství“ nejsou dosud přesně vymezeny. Ukážeme si, jak tyto pojmy jsou v družstevním sektoru definovány Ústředním úřadem státní kontroly a statistiky (dále ÚÚSKS).

Každoroční soupis trvale činných a pomáhajících osob ve všech zemědělských závodech organizuje ÚÚSKS. U družstev se společným hospodařením jsou v tomto soupise označovány jako trvale činné osoby členové družstva a příslušníci jejich rodin, kteří v předcházejícím roce odpracovali stanovené minimum pracovních jednotek a jejichž jediným nebo hlavním zaměstnáním je práce ve družstvu. Do počtu trvale činných se dále započítávají ti, kteří pro dočasnou pracovní neschopnost nemohli stanovené minimum pracovních jednotek odpracovat.

Podle ÚÚSKS pomáhající členové družstva a jejich rodinní příslušníci jsou ti, kteří:

- a) mají hlavní zaměstnání jiné než v JZD,
- b) nejsou trvale zaměstnání a ve družstvu neodpracují minimum pracovních jednotek.

Podle tohoto třídění bylo k 1. únoru 1962 ve družstvech 837 tisíc trvale činných a 263 tisíc pomáhajících pracovníků.

Trvale činní a pomáhající jsou dále členěni podle pohlaví a věku; na zá-

kladě třídění je tak získán hrubý obraz hlavních kvantitativních a kvalitativních ukazatelů o pracujících ve družstvech. Jiná je však otázka, zda tyto každoroční statistické soupisy dostačují k uspokojivému poznání současného stavu pracovních sil a zda umožňují činit taková opatření, která by vytvářela optimální poměr mezi měnícími se výrobními silami a rostoucími výrobními úkoly.

Soupisy pracovních sil ve družstvech jsou zpracovávány na základě „Účetní evidence“, a to její části týkající se evidence práce a pracovních jednotek. Množství přiznaných pracovních jednotek není závislé jen na splnění výkonové normy (různé v jednotlivých družstvech), ale i na druhu práce, tj. na jejím zařazení do určité pracovní třídy. Pracovní jednotka tedy neudává čas spotřebovaný ke svému dosažení a může někdy vyžadovat tři, jindy i devět hodin pracovního času. Čas potřebný na jednu pracovní jednotku se podstatně liší jak mezi různými profesemi, např. u traktoristů, kočí, řemeslníků i ostatních pracovníků, tak i u téže profese při různých pracovních operacích. Pracovní jednotka ani peněžní odměna nevyjadřují tedy čas potřebný k vykonání práce, a proto nemohou odpovědět na otázku, zda fond pracovního času jednotlivých pracovníků byl vyčerpán, překročen nebo nebyl využit a jaká je nevyužitá pracovní rezerva. Proto dělení pracovníků na trvale činné a pomáhající podle počtu pracovních jednotek je jen velmi hrubé a mimoto pevně nevymezené, neboť minimum odpracovaných jednotek, rozhodné pro zařazení mezi trvale činné o pomáhající, není u všech družstev stejné. Mimoto počet pracovních jednotek je též značně ovlivněn různou měkkostí nebo tvrdostí výkonových norem v jednotlivých družstvech.

Z uvedených důvodů lze říci, že pracovní jednotka není pro zjištění pracovní účasti v čase vhodnou mírou práce, a tudíž ani dělení na trvale činné a pomáhající, uváděné ve statistice, plně nevyhovuje, a mimoto na jejím podkladě nelze zcela správně přepočítat pracovníky na srovnatelnou jednotku, na tzv. pracovníka přepočteného.

Potřebu a zdroje pracovních sil a jejich celoroční využití, zejména v rostlinné výrobě, je však třeba zjistit, vzájemné souvislosti osvětlit a na základě skutečných poměrů také řešit. Postupný růst mechanizace zemědělství sám o sobě nepřinese žádoucí růst výroby, produktivity práce a hospodárnosti, nebude-li současně zajištěno jejího optimálního využití potřebným počtem kvalifikovaných pracovníků.

Tyto otázky nelze též řešit z hlediska celého zemědělství. Problémy jsou odlišné jak v jednotlivých sektorech, tak i v českých krajích a na Slovensku, ale i v jednotlivých krajích, oblastech, okresech a družstvech.

Nejdokonalejší rozbor a obraz by poskytly bilance potřeby práce a zdrojů, vypracované na úrovni jednotlivých závodů, při kterých by se sečítala jak potřeba, tak i zdroje, které jsou závodu k dispozici, ale i přebytky a nedostatky. Jsou-li ve vypracovaných okresních a krajských bilancích pracovních sil sečítány potřeby i zdroje, vyčíslené v jednotlivých družstvech, pak se do značné míry přebytky a nedostatky vyrovnávají a zkrsluje se tak skutečná potřeba pro včasné zvládnutí úkolů v zemědělské výrobě. Vyskytnou-li se přebytky pracovních sil v jednotlivých závodech, nejsou pak plně využívány a skutečný jejich nedostatek je tedy větší. Proto, mají-li být vážné problémy pracovních sil náležitě osvětleny, bude nutno vypracovat plány potřeby pracovníků a jejího krytí v jednotlivých družstvech, družstva pak vhodně seskupovat, a teprve na základě podrobných znalostí skutečných poměrů v takto vymezených skupinách řešit složitou a vzájemně se ovlivňující problematiku pracovních sil.

V ý s l e d k y p r ů z k u m u

Pro objasnění nestejné výše pracovní účasti uskutečnil Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky v Praze a v Bratislavě průzkum ve vybraných 28 družstvech, z toho ve třech družstvech kukuřičné oblasti, v devíti družstvech řepařské oblasti, v témže počtu družstev v bramborářské oblasti a v sedmi družstvech horské oblasti.

U každého pracovníka byl vyplněn dotazník, jehož přední strana obsahovala evidenční a třídící údaje a zadní strana pracovní účast vyjádřenou počtem pracovních jednotek a hodinami v jednotlivých měsících, které byly odpracovány v rostlinné, živočišné a v ostatní výrobě.

Do trvale činných byly zahrnuty všechny osoby, které za rok odpracovaly více než 1200 hodin, a do pomáhajících mimo brigádníky všechny osoby, které odpracovaly méně než 1200 hodin.

P o č e t t r v a l e č i n n ý c h i p o m á h a j í c í c h a j e j i c h p r a c o v n í ú c a s t v e v ý r o b ě z k o u m a n ý c h d r u ž s t v e v

Přesto, že průzkum byl uskutečněn v poměrně malém počtu družstev, ukazují získané výsledky zákonité tendence a vztahy. Počet trvale činných i pomáhajících osob v družstevní výrobě i pracovní intenzita klesá směrem k horské oblasti (diagram 1).

Směrem k horské oblasti stoupá podíl trvale činných a klesá podíl pomáhajících z celkového počtu všech osob. Podobně je tomu i u odpracovaných hodin. To vše ukazuje na poměrný nedostatek pomáhajících pracovníků v horské a bramborářské oblasti.

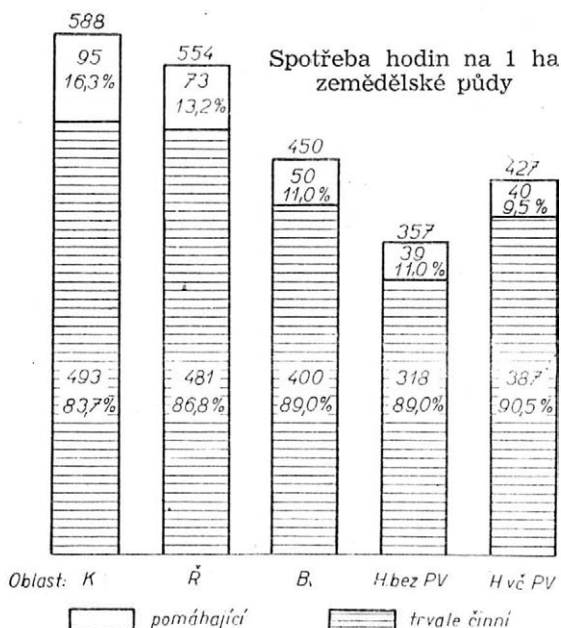
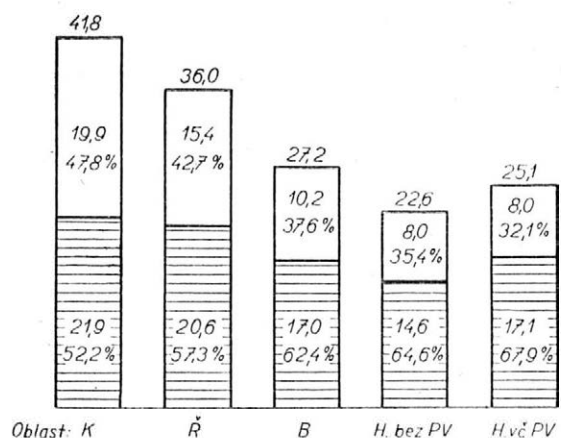
Značné rozdíly účasti osob a spotřeby práce v hodinách mezi oblastmi ukazují na nutnost sledování těchto ukazatelů podle jednotlivých oblastí českých a slovenských krajů. Sledování účasti pracovníků v hodinách objasňuje rozhodující význam trvale činných a pomáhajících v zemědělské výrobě.

Při zkoumání příčin nerovnoměrné účasti je třeba sledovat také poměr počtu mužů a žen zúčastněných na výrobě, který je patrný z tabulky I.

I. Počet trvale činných a pomáhajících mužů a žen na 100 ha z. p.

Oblast	Trvale činní		Pomáhající		Celkem	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
kukuřičná	13,9	8,0	5,0	14,9	18,9	22,9
řepařská	10,4	10,2	4,7	10,7	15,1	20,9
bramborářská	9,0	8,0	4,0	6,2	13,0	14,2
horská						
a) bez přidružené výroby	9,0	5,6	3,2	4,8	12,2	10,4
b) s přidruženou výrobou	11,5	5,6	3,2	4,8	14,7	10,4

Graf 1.
Osoby pracující v zemědělství na 100 ha zemědělské půdy

Počet mužů klesá směrem k horské oblasti pomaleji než počet žen. Muži jsou v zemědělské výrobě lépe využiti, jak to již naznačuje tendence prostého počtu trvale činných z celkového počtu mužů.

Počet žen se snižuje směrem k horské oblasti mnohem prudčeji než mužů. Vysoká potřeba pomáhajících v kukuřičné a v řepařské oblasti je vyvolána jednak pracovně náročnými a dosud málo mechanizovanými plodinami, jejichž sezónní vrcholy potřeby práce jsou kryty dostatkem pomáhajících pracovníků z místních zdrojů, a to jak ze zemědělských, tak i z nezemědělských rodin. Naproti tomu v horské oblasti se projevuje nedostatek pomáhajících pracovníků sil, a to jak mužů, tak i žen.

Zemědělské výroby se účastní ve všech oblastech s výjimkou horské větší počet žen než mužů, naproti tomu muži tvoří většinu trvale činných pracovníků.

Zcela jiný obraz nám dávají odpracované hodiny trvale činnými a pomáhajícími (tabulka II).

Trvale činní muži odpracovali v průměru oblastí 93,1 až 95,6 % z celkové spotřeby hodin mužů, kdežto trvale činné ženy odpracovaly jen 62,5 až 82,1 % z celkového počtu hodin vynaložených ženami. Pomáhající ženy odpracovaly mnohem více hodin než muži této kategorie.

II. Odpracované hodiny trvale činnými a pomáhajícími muži a ženami na 1 ha zemědělské půdy

Oblast	Hodiny trvale činných		Hodiny pomáhajících		Celkem hodin	
	mužů	žen	mužů	žen	mužů	žen
kukuřičná	347	146	18	77	365	223
řepařská	268	213	19	54	287	267
bramborářská	235	165	14	36	249	201
horská						
a) bez přidružené výroby	207	111	12	27	219	138
b) s přidruženou výrobou	276	111	13	27	289	138

Ve zkoumaných družstvech pracovalo, mimo horskou oblast, více žen než mužů, avšak vlivem větší pracovní aktivity odpracovali muži více hodin než ženy.

Průměrná roční pracovní účast trvale činných mužů a žen ve zkoumaných družstvech je uvedena v tabulce III.

III. Průměrná roční pracovní účast v hodinách trvale činných pracovníků

Oblast	Pracovní účast	
	mužů	žen
kukuřičná	2496	1825
řepařská	2577	2088
bramborářská	2611	2063
horská	2400	1964

Větší pracovní účast mužů ve všech oblastech byla způsobena vysokým překračováním ročního fondu pracovního času většinou trvale činných mužů. Překvapivě vysoká je i průměrná účast trvale činných žen ve vztahu ke zvolené pevné hranici trvale činných, tj. ročně 1200 hodin. To znamená, že i značná část žen silně překračuje roční fond pracovního času (dále RFPČ).

Návrh na třídění trvale činných a pomáhajících pracovníků

Šetření ukázalo, že i do skupiny „trvale činní“, utvořené při klasifikaci osob ekonomicky aktivních, byli zařazeni pracovníci s velmi různou účastí, která se projevuje v tom, že někteří plně nevyužívají roční fond pracovního času a jiní ho vysoko překračují. Doporučujeme proto členit trvale činné pracovníky na tyto kategorie:

1. silně překračující RFPČ a pracující více než 3000 hodin ročně;
2. překračující RFPČ v rozmezí 2700 ± 300 hodin a počtem ročně odpracovaných hodin od 2400 do 2999 hodin;
3. využívající RFPČ v rozmezí 2100 ± 300 hodin a počtem ročně odpracovaných hodin od 1800 do 2399 hodin;
4. trvale činní nevyužívající RFPČ v rozmezí 1500 ± 300 hodin a počtem ročně odpracovaných hodin od 1200 do 1799 hodin.

Hranice 1200 hodin mezi trvale činnými a pomáhajícími byla volena proto, že jí mohou dosáhnout i pracovníci výlučně činní v rostlinné výrobě již v průměrných horských oblastech s pracovní dobou 150 pracovních dnů průměrně po osmi hodinách.

Jednotlivá družstva mají působením různých vlivů nestejně podíly uvedených kategorií trvale činných pracovníků. Jde hlavně o vliv dostatku nebo nedostatku pracovních sil, poměru počtu mužů a žen a vliv rozsahu mechanizace.

Vliv dostatku nebo nedostatku pracovních sil ukazuje příklad dvou družstev z kukuřičné oblasti; JZD Prušánky mělo poměrný dostatek pracovních sil a podle „Ročního výkazu“ připadalo na jednoho trvale činného jen 2,76 ha zemědě-

IV. Počet trvale činných na 100 ha zemědělské půdy

Kategorie trvale činných	JZD Prušánky			JZD Jarná		
	muži	ženy	úhrn	muži	ženy	úhrn
a) absolutně						
RFPČ silně překračující	0,3	0,1	0,4	5,5	0,3	5,8
překračující	3,9	0,4	4,3	2,8	1,5	4,3
využívající	8,8	2,8	11,6	0,9	2,8	3,7
nevyužívající	2,6	5,6	8,2	1,8	2,8	4,6
úhrnem	15,6	8,9	24,5	11,0	7,4	18,4
b) v procentech						
RFPČ silně překračující	1,9	1,1	1,6	50,0	4,2	31,7
překračující	25,0	4,5	17,6	25,0	20,8	23,3
využívající	56,4	31,5	47,3	8,3	37,5	20,0
nevyužívající	16,7	62,9	33,5	16,7	37,5	25,0
úhrnem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

ské půdy; JZD Jarná mělo poměrný nedostatek trvale činných a na jednoho trvale činného připadalo 5,60 ha zemědělské půdy.

Srovnání počtu osob trvale činných podle jednotlivých kategorií v těchto dvou družstvech je uvedeno v tabulce IV.

V. Odpracované hodiny na 1 ha zemědělské půdy

Kategorie trvale činných	JZD Prušánky			JZD Jarná		
	muži	ženy	úhrnem	muži	ženy	úhrnem
a) absolutně						
RFPČ silně překračující	9	3	12	198	10	208
překračující	99	9	108	75	42	117
využívající	186	58	244	19	60	79
nevyužívající	38	83	121	28	41	69
úhrnem	332	153	485	320	153	473
b) v procentech						
RFPČ silně překračující	2,8	2,0	2,6	61,8	6,8	44,0
překračující	29,8	6,1	22,4	23,5	27,5	24,8
využívající	55,9	38,0	50,2	5,9	39,0	16,6
nevyužívající	11,5	53,9	24,8	8,8	26,7	14,6
úhrnem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

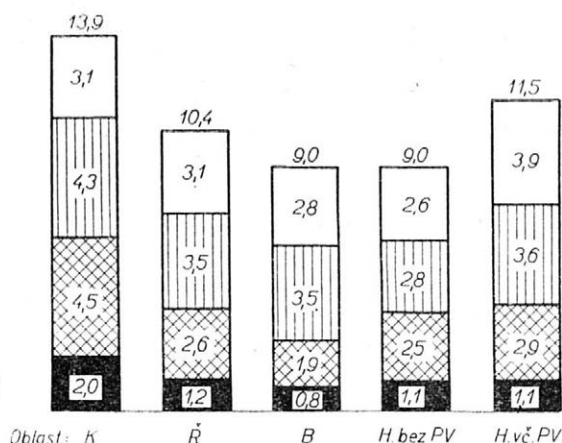
V JZD Prušánky bylo téměř tři čtvrtiny trvale činných mužů v posledních dvou kategoriích (odpracují ročně průměrně 1200–2399 hodin) a jen čtvrtina mužů pracovala více než 2400 hodin. Naproti tomu v JZD Jarná tři čtvrtiny mužů odpracovalo ročně více než 2400 hodin a jen čtvrtina pod 2400 hodin.

Plná polovina mužů v tomto družstvu odpracovala nad 3000 hodin ročně. Dostatečný počet mužů měl pak vliv i na účast žen. V Prušánkách nebyly ženy téměř přetěžovány, kdežto v Jarné ještě plných 25 % trvale činných žen pokračovalo RFPČ.

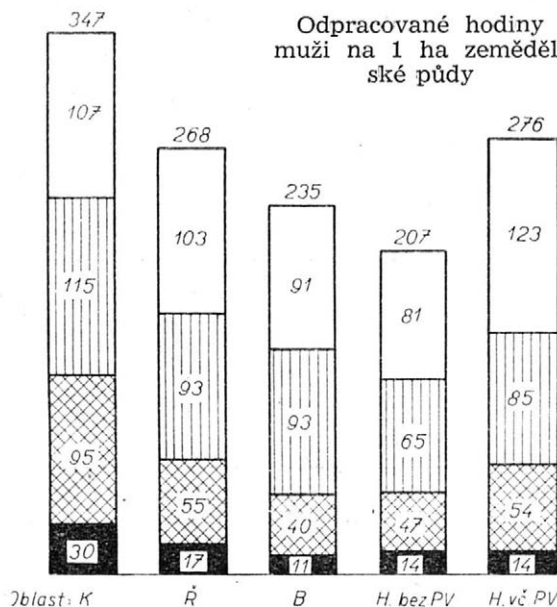
Graf 2.

Počet mužů a jimi odpracované hodiny jednotlivých kategorií trvale činných podle oblastí

Počet mužů na 100 ha zemědělské půdy

Odpracované hodiny muži na 1 ha zemědělské půdy

pracovníci s účastí nad 3000 hodin
 pracovníci s účastí 2400-2999 hodin
 pracovníci s účastí 1800-2399 hodin
 pracovníci s účastí 1200-1799 hodin
 PV = přidružená výroba

Nedostatek nebo přebytek pracujících se ještě více projevoval v podílu odpracovaných hodin jednotlivými kategoriemi; je to zřejmé z tabulky V.

Podíly odpracovaných hodin mužů překračujících RFPČ byly podstatně vyšší než podíl jejich počtu. V Prušánkách s dostatkem pracovních sil tyto kategorie odpracovaly jen jednu třetinu všech prací, kdežto v Jarné plných 85 %. Obráceně v kategoriích nevyužívaných RFPČ podíl vykonaných prací klesal. Právě tak tomu bylo u žen.

Uvedené příklady ukazují na vážný problém nerovnoměrné účasti, který vzniká někde v důsledku nedostatku a jinde zase přebytku pracovních sil. Nedostatek pracovních sil v mnohých družstvech vede k celoročnímu přetížení pracovníků; takové přetěžování bude v budoucnu nutno odstranit zejména zaváděním mechanizace a nových technologií. Přetěžování pracovníků v zemědělské výrobě odráží i mládež, která nechce zůstat v zemědělství a právem požaduje nepřekračování RFPČ, platného pro ostatní odvětví národního hospodářství.

Na druhé straně relativní přebytek pracovních sil vede k malému využití jejich RFPČ, i když se příznivě projevuje ve zvyšování intenzity zemědělské výroby.

Překračování RFPC v zemědělství je téměř pravidelným zjevem a je vysoké zejména u mužů; v průměru zkoumaných družstev bylo v jednotlivých oblastech 53,2 % až 70,0 % takových mužů z celkového počtu trvale činných mužů, a podíl jimi odpracovaných hodin činil 63,9—78,3 % (viz diagram 2).

Rovněž celá třetina žen překračuje RFPC a odpracovává 43,6—47,0 % hodin všech trvale činných žen.

Z uvedeného vyplývá, že bude nutno trvale činné osoby roztrdit na kategorie, které by ukazovaly, jak v jedné družstevě jsou pracovní síly přetěžovány a jak v jiných nejsou plně využity. Pro objasnění dnešního stavu pracovních sil nevystačíme pouhým zjištěním trvale činných a pomáhajících. Teprve jejich kategorizace sledovaná v jednotlivých družstevě lépe objasní disproporce v pracovních silách. Podobně je tomu i u pomáhajících, jimiž rozumíme všechny ostatní pracovníky, kteří za rok odpracovali méně než 1200 hodin.

Pomáhající doporučujeme členit na tyto kategorie:

Pomáhající ze zemědělských rodin, nemající jiné hlavní zaměstnání:

5. stále, s velkou účastí	(900—1199 hodin ročně)
6. stále, s menší účastí	(600— 899 hodin ročně)
7. občas, s větší účastí	(300— 599 hodin ročně)
8. občas, jen s malou účastí	(1— 299 hodin ročně)

Pomáhající ze zemědělských rodin, mající jiné hlavní zaměstnání:

9. všichni bez rozlošování podle odpracovaných
hodin	(1—1199 hodin ročně)

Pomáhající z nezemědělských rodin, nemající jiné hlavní zaměstnání:

10. stále, s velkou účastí	(900—1199 hodin ročně)
11. stále, s menší účastí	(600— 899 hodin ročně)
12. občas, s větší účastí	(300— 599 hodin ročně)
13. občas, jen s malou účastí	(1— 299 hodin ročně)

Pomáhající z nezemědělských rodin, mající jiné hlavní zaměstnání:

14. všichni bez rozlišování podle odpracovaných
hodin	(1—1199 hodin ročně)

Počet a vzájemný poměr trvale činných a pomáhajících i v třídění na kategorie pomáhajících s vyšší a menší pracovní účastí ukazuje tabulka VI, počet odpracovaných hodin těmito kategoriemi pak tabulka VII.

Počet pomáhajících pracovníků ve všech kategoriích klesá směrem k horské oblasti mnohem silněji než u osob trvale činných. Podíly prvních dvou kategorií pomáhajících v horské oblasti jsou zpravidla vyšší, neboť jsou zde zařazovány ženy z rostlinné výroby, které nemají možnost odpracovat větší počet hodin s ohledem na krátké vegetační období. Podobnou tendenci ukazují odpracované hodiny pomáhajících, roztrdřených podle kategorií (tabulka VII).

VI. Počet pomáhajících různých kategorií, trvale činných a všech pracujících na 100 ha zemědělské půdy

Oblast	Pomáhající		Stále pomáhající celkem	Ostatní pomáhající	Úhrn všech pomáhajících	Trvale činní	Celkem
	stále s poměrně velkou účastí	stále s menší účastí					
a) absolutně							
kukuřičná	2,9	4,0	6,9	13,0	19,9	21,9	41,8
řepařská	2,7	2,4	5,1	10,3	15,4	20,6	36,0
bramborářská	1,7	1,7	3,4	6,8	10,2	17,0	27,2
horská	1,6	1,4	3,0	5,0	8,0	17,1	25,1
b) v procentech							
kukuřičná	6,9	9,7	16,6	31,2	47,8	52,2	100,0
řepařská	7,4	6,5	13,9	28,8	42,7	57,3	100,0
bramborářská	6,2	5,8	12,0	25,6	37,6	62,4	100,0
horská	6,5	5,8	12,3	19,8	32,1	67,9	100,0

VII. Odpracované hodiny pomáhajícími, trvale činnými a celkem na 1 ha z. p.

Oblast	Pomáhající		Stále pomáhající celkem	Ostatní pomáhající	Úhrn všech pomáhajících	Trvale činní	Celkem
	stále s poměrně velkou účastí	stále s menší účastí					
a) absolutně							
kukuřičná	31	29	60	36	96	492	588
řepařská	28	18	46	28	74	480	554
bramborářská	18	12	30	19	49	401	450
horská	17	11	28	12	40	387	427
b) v procentech							
kukuřičná	5,2	5,1	10,3	6,0	16,3	83,7	100,0
řepařská	5,2	3,1	8,3	4,9	13,2	86,8	100,0
bramborářská	4,1	2,7	6,8	4,2	11,0	89,0	100,0
horská	4,0	2,5	6,5	3,0	9,5	90,5	100,0

První dvě kategorie pomáhajících tvoří sice jen jednu třetinu všech pomáhajících, avšak odpracovávají dvě třetiny hodin všech pomáhajících. Výrazně vyniká větší význam první kategorie stále pomáhajících zejména v horské oblasti.

Účast trvale činných i pomáhajících pracovníků v hlavních odvětvích výroby

Hlubší objasnění nerovnoměrné účasti pracujících v zemědělství ukáže sledování počtu hodin, které trvale činní a pomáhající odpracovávají v hlavních odvětvích zemědělské výroby.

Hlavními odvětvími rozumíme rostlinnou a živočišnou výrobu a ostatní výrobu pomocnou včetně administrativy a přidružené výroby.

Ve zkoumaných družstvech bylo zjištěno, že trvale činné i pomáhající osoby v zemědělské výrobě zpravidla pracují ve více odvětvích. Zejména to platí o trvale činných mužích v horské oblasti, převážně pracujících v rostlinné výrobě. Jenom v této výrobě, s ohledem na krátkou vegetační i pracovní dobu, nemohou totiž využít svého fondu pracovního času.

Tím, že tytéž osoby pracují v různých odvětvích, je ztíženo zjišťování počtu osob činných v jednotlivých odvětvích. Má-li se zjistit spotřeba práce pro jednotlivá odvětví a mají-li se na tomto základě vypočítat další ukazatelé, potřební pro všechny stupně řízení výroby, je třeba znát, vedle počtu a povahy (muži, ženy, trvale činní, pomáhající) pracujících, hlavně počet pracovních hodin vynaložených v tom kterém hlavním odvětví. Na podkladě správně zjištěné spotřeby pracovních hodin lze daleko spolehlivěji stanovit např. tak závažného ukazatele produktivity práce, jakým je hodnota hrubé rostlinné nebo živočišné výroby na jednu hodinu spotřeby pracovního času v příslušném odvětví. Dosavadní výpočet produktivity práce na jednoho pracujícího není správný, neboť někteří odpracují jen několik desítek a jiní i několik tisíc hodin za rok pro určité odvětví zemědělské výroby.

V rostlinné výrobě počet všech pracujících na 100 ha zemědělské půdy výrazně klesal od kukuřičné oblasti k horské, a to od 36,4 osob na 18,9 osob v poměru 100 : 79 : 61 : 52. Naproti tomu spotřeba hodin na 1 ha zemědělské půdy klesala od 269 do 109 v poměru 100 : 82 : 69 : 41. Zejména pronikavě klesal počet žen od 21,4 osob na 8,6. V rostlinné výrobě, mimo horskou oblast, pracoval větší počet žen než mužů. Z celkového počtu žen pracujících v rostlinné výrobě měly v kukuřičné a řepařské oblasti výraznou převahu ženy pomáhající nad žemami trvale činnými.

Spotřeba hodin na hektar zemědělské půdy pro živočišnou výrobu měla zcela opačnou tendenci než počet pracujících. Od kukuřičné oblasti k horské stoupal počet pracujících od 14,7 do 17,0 v poměru 100 : 109 : 105 : 116, vlivem značného počtu pracovníků zařazených v jiných odvětvích, ale účastnících se procesu živočišné výroby, ale spotřeba hodin všech pracujících klesala od 199 na 141 hodin v poměru 100 : 99 : 81 : 71. Mimo oblast kukuřičnou odpracovaly ženy ve všech oblastech pro živočišnou výrobu více hodin než muži. Družstva s vysokou užitkovostí (Vlčice, Smržovka) měla větší spotřebu hodin než družstva s nízkou užitkovostí.

Závažné je zjištění, že produktivita práce, měřená hodnotou hrubé živočišné produkce na hodinu spotřebované práce v živočišné výrobě, byla nejčastěji nižší než v rostlinné. Tato skutečnost ukazuje na vysokou spotřebu živé práce a nízkou užitkovost v živočišné výrobě.

V ostatní výrobě včetně přidružené počet všech pracujících na 100 ha zemědělské půdy v jednotlivých oblastech kolísal od 14,4 do 18,7 osob v poměru 100 : 102 : 77 : 113 a spotřeba hodin od 123 do 177 v poměru 100 : 111 : 84 : 144 směrem k horské oblasti.

Převládají-li dosud v rostlinné i živočišné výrobě převážně ženy, pak ostatní výroba je doménou mužů ve všech oblastech. Na hektar zemědělské půdy odpracovali muži v jednotlivých oblastech 94—159 hodin, kdežto ženy jen 9—23 hodin.

Spotřeba hodin pro ostatní výrobu je vysoká; přibližuje se spotřebě pro živočišnou výrobu a mimoto jde převážně o hodiny plně výkonných kvalifikovaných mužů. S růstem mechanizace a vlastní investiční činnosti bude spotřeba pracovního času v ostatní výrobě stoupat. Proto je nutno ji zvláště pečlivě sledovat, aby nebyla překročena příslušná proporcionalnost. Jde hlavně o to, aby úspora pracovních sil a pracovního času, získaná komplexní mechanizací, nebyla vykupována nadměrnou spotřebou práce v ostatní výrobě.

Závažné vztahy mezi spotřebou živé práce v zemědělství, růstem velikosti a hospodárnosti výroby vyžadují, aby soudobá statistická šetření byla prohloubena alespoň v reprezentativních případech o zjišťování spotřeby živé práce v hodinách odpracovaných v hlavních odvětvích.

Počet trvale činných a jimi odpracovaných hodin tříděných podle profese

Výše pracovní účasti je především ovlivňována druhem činnosti (profesí), kterou pracující v zemědělství převážně vykonává.

Ve zkoumaných družstvech byli trvale činní členění podle těchto druhů činnosti (profese):

- a) traktoristé,
- b) kočí,
- c) ostatní pracovníci převážně činní v rostlinné výrobě,
- d) ostatní pracovníci převážně činní v živočišné výrobě,
- e) ostatní pracovníci převážně činní v přidružené výrobě,
- f) řemeslníci,
- g) administrativní pracovníci, včetně technicko-hospodářských.

Z celkového počtu trvale činných byl ve všech oblastech největší počet ostatních pracovníků v živočišné výrobě, který tvořil jednu třetinu všech trvale činných osob v celé zemědělské výrobě.

Jen o málo menší byl počet ostatních trvale činných pracovníků v rostlinné výrobě. V horské oblasti tento počet prudce klesl, avšak stále zůstal na druhém místě za ostatními pracovníky v živočišné výrobě.

Třetí početnější skupinou ve všech oblastech jsou pracovníci v administrativě.

Další skupiny, tj. kočí, řemeslníci a traktoristé dohromady, netvoří zpravidla ani jednu čtvrtinu všech trvale činných.

Z hlediska mechanizace činí nejdůležitější složka traktoristů a řemeslníků z celkového počtu všech trvale činných na 100 ha zemědělské půdy v kukuřičné oblasti 3,3 osob, v řepařské oblasti 3,0, v bramborářské 2,6 a v horské 3,7 osob (včetně přidružené výroby).

Počet odpracovaných hodin všemi trvale činnými pracovníky na 100 ha zemědělské půdy klesal od kukuřičné oblasti k horské (od 493 hodin k 387) v poměru 100 : 97 : 81 : 79, kdežto poměr osob trvale činných byl 100 : 94 : 78 : 78. Z celkového počtu hodin odpracovaných všemi trvale činnými připadalo na nekvalifikované nebo málo kvalifikované trvale činné ostatní pracovníky a kočí v kukuřičné oblasti 69,0 %, v řepařské 70,0 %, v bramborářské 71,0 %, v horské 64,9 %, na trvale činné v administrativě 15,2 % v kukuřičné, 14,4 % v řepařské, 13,5 % v bramborářské a 13,4 % v horské oblasti, na traktoristy a řemeslníky zůstalo v kukuřičné oblasti 15,8 %, v řepařské 15,6 %, v bramborářské 15,5 % a v horské 21,7 %. Podíl pracovního času trvale činných traktoristů a řemeslníků v kukuřičné, řepařské a bramborářské oblasti z celkového pracovního času trvale činných byl značně vyrovnaný, nízký a jen o málo větší než podíl práce administrativní. V horské oblasti byl podíl pracovního času řemeslníků a traktoristů mnohem větší jen vlivem značného rozsahu práce v přidružené výrobě.

Navržené třídění pracovníků podle profese bude třeba zahrnout do reprezentativních statistických šetření pro sledování změn počtu osob i jimi odpracovaných hodin v jednotlivých oblastech a pro získání nutných podkladů k jejich perspektivnímu stanovení.

Věk a pracovní účast trvale činných pracovníků

Ve zkoumaných družstvech zpravidla nejméně hodin za rok odpracovali nejmladší pracovníci ve stáří do 25 let a nejstarší nad 60 let. Ve věkové skupině do 25 let ovlivňovaly pracovní účast nejen příčiny subjektivní, nýbrž i objektivní povahy (např. vykonávání prezenční vojenské služby).

Muži 25—60letí vesměs značně překračovali RFPČ. Nejvíce hodin za rok odpracovali v řepařské oblasti muži 40—50letí, v bramborářské 25—40letí a v horské 40—50letí; u mužů 50—60letých se ukazovala vždy tendence poklesu.

Ženy 25 až 60leté odpracovaly ročně přibližně celý RFPČ (tj. 2100 hodin). Jen zcela nepatrně překračovaly tuto hranici ženy 40—50leté v řepařské oblasti a ženy 25—40leté v bramborářské oblasti, jež současně odpracovaly nejvíce hodin za rok. V horské oblasti žádná věková skupina žen nevyužila plně svého RFPČ, zejména ne ženy mladší od 25 do 40 let.

V horské oblasti pracovalo poměrně nejvíce mladších mužů a žen do 50 let; bylo tomu tak u všech zkoumaných horských družstev mimo JZD Horní Rokytnice. Trvale činní muži i ženy odpracovali zde ročně nejméně hodin. Jde o závažný zjev, který by lépe osvětlil teprve podrobnější rozbor výroby a pracovních sil u většího počtu zkoumaných družstev.

Zajímavé poznatky poskytlo třídění pracovníků podle věku izolovaně v jednotlivých profesích.

Traktoristů ve věku do 25 let bylo poměrně mnoho — v řepařské oblasti 13 %, v bramborářské 26 % a v horské 17 % z celkového počtu traktoristů. Nejmladší traktoristé odpracovali ročně nejméně hodin a jen nepatrně nebo málo překračovali RFPČ. Starší traktoristé však velmi značně překračovali RFPČ. Traktoristé starší 60 let byli řidkými výjimkami. Se stoupajícím podílem prací traktoristů klesala celková spotřeba odpracovaných hodin spolu s podílem hodin odpracovaných nejstaršími ročníky trvale činných mužů a žen; projevovalo se to hlavně v rostlinné výrobě, ve které traktoristé, mimo horskou oblast, odpracovali nejvíce hodin.

Kočích ve věku do 25 let bylo málo — v řepařské oblasti 2 %, v bramborářské 9 % a v horské 6 % z celkového počtu kočí. Naproti tomu bylo vysoké procento kočí starších 50 let — v řepařské oblasti 51 %, v bramborářské 35 % a v horské 55 %. To dokazuje, že mladí lidé již nebudou mít zájem o tuto profesi, což povede k rychlému nahrazování tažné síly potahů traktory. Mimo mladší kočí v horské oblasti všichni ostatní značně překračovali RFPČ.

Ostatních pracovníků do 25 let je málo (v řepařské oblasti 7 %, v bramborářské 6 % a v horské 16 %), starých a přestárých je mnoho. Nejméně hodin ročně odpracovali mladí do 25 let a starší nad 60 let. Ostatní věkové skupiny však značně překračovaly RFPČ.

Řemeslníků do 25 let bylo z celkového jejich počtu v řepařské oblasti 7 %, v bramborářské 8 % a v horské 13 % (zde vlivem přidružené výroby). Tedy opět poměrně málo dorostu. Průměrný počet ročně odpracovaných hodin byl nejmenší u nejmladších a u nejstarších; u ostatních ročníků zpravidla se RFPČ mnoho nepřekračoval.

U technicko-hospodářských pracovníků byl RFPČ zpravidla nejvíce překračován, a to ve všech věkových skupinách.

Nutnost zjišťování pracovní účasti v JZD

Periodickými soupisy k 1. únoru každého roku zjišťuje ÚÚSKS jen počet osob. Pro plánování potřeby pracovních sil a přesné určení pracovního potenciálu je však nezbytné znát jejich účast na výrobě.

Zjištění pracovní účasti je uskutečnitelné u reprezentativně vybraného počtu družstev i na základě dnešní evidence práce. Pro vyčíslení pracovní účasti byla by nejvhodnější evidence pracovní doby v hodinách. Jelikož se však pracovní doba v převážné většině družstev dosud neeviduje, bude nutno vyjít z počtu odpracovaných pracovních jednotek nebo u družstev s pevnou peněžní odměnou ze součtu odměn za rok. Přepočtení pracovních jednotek, popř. vyplacených odměn, se zjistí u každého pracovníka individuálně. Počet hodin připadající na jednu pracovní jednotku závisí na tom, jaké druhy prací příslušný pracovník vykonává, na tvrdosti a měkkosti stanovených norem a posléze na výkonnosti pracovníka. Průzkum vybraných družstev ukázal, že účetní ve spolupráci se skupinářem dovede převést s dostatečnou přesností počet pracovních jednotek na hodiny. Účetní vybraných družstev by vyplnili „Sběrný list“ a pracovníky označili podle vpředu uvedené kategorizace. Číselné podklady ze „Sběrných listů“ by byly naděrovány a zpracovány podle navržených kategorií, podle pohlaví, věku, profese a podle účasti v hlavních odvětvích.

Z á v ě r

Směrnice XII. sjezdu KSČ považují za hlavní úkol celé naší společnosti rozvoj zemědělské výroby a vyrovnaní disproporcí mezi existující úrovní výrobních sil průmyslu a zemědělství. To si především vyžádá odstranění rozdílů, které plynou z neuspokojivé struktury pracovníků v našem zemědělství.

Jasný obraz o neuspokojivé struktuře pracovníků z hlediska jejich kvantity i kvality a pracovní účasti může poskytnout jejich podrobný průzkum, nebo lépe řečeno podrobná „inventarizace“, byť i jen na reprezentativně vybraném souboru družstev. V něm by šlo o přesné určení pracovního potenciálu našich družstev a jeho všestranného objasnění.

To předpokládá zjištění odpracovaných hodin u každé v zemědělství činné osoby (mimo brigád), které umožní řádné dělení na trvale činné a pomáhající podle pevné hranice ročně odpracovaných hodin, jakož i podrobnější kategorizaci trvale činných i pomáhajících podle odpracovaných hodin.

Stanovením spotřeby hodin trvale činných i pomáhajících mužů a žen bude teprve dán dostatečně spolehlivý základ k výpočtu srovnatelných, přepočítaných a plně výkonných pracovních sil v zemědělství, a tím i vymezení oblastí nebo obvodů s poměrným dostatkem nebo nedostatkem pracovních sil.

Dosavadní měření produktivity práce v celé výrobě hodnotou hrubé produkce na jednu pracovní jednotku nebo na jednoho pracovníka bude podstatně přesněno výpočtem hodnoty hrubé produkce na jednu hodinu nebo na jednoho podle hodin řádně přepočteného, plně výkonného pracovníka se stejným fondem pracovního času. Pojem plně výkonného pracovníka a pracovních sil v zemědělství se tak stane zcela jasným a přesně vymezeným.

V jednotlivých odvětvích je dosavadní měření produktivity práce na podkladě celkového počtu pracovníků, popř. spotřeby pracovních jednotek, nepřesné a nesrovnatelné. Ke správnému stanovení spotřeby jednotlivých profesí mohou rovněž sloužit jen hodiny nebo na jejich podkladě (popř. i pomocí koeficientů) jednotně stanovený počet přepočítaných, plně výkonných pracovníků.

Periodickým zjišťováním spotřeby hodin, byť i jen u reprezentativně vybraných družstev, by se celostátně získalo potřebné hlubší poznání stavu pracovních sil v zemědělství, byl by získán základ pro postupné sledování změn a opatřeny podklady umožňující činit taková opatření, která by vytvářela optimální poměr mezi měnícími se výrobními silami a rostoucími výrobními úkoly.

Pro řídicí orgány by byly dány vhodnější předpoklady pro usměrňování zemědělské výroby, úměrné kvantitě a kvalitě současných pracovních sil, jakož i k větší mobilizaci pracovních rezerv v rámci oblastí i v jednotlivých závodech.

Jednotlivým družstvům pak řádné zjištění vlastního pracovního potenciálu umožní vypracovat pracovní bilanci vcelku, v jednotlivých odvětvích i měsících, upravit výrobu z hlediska pracovních možností, vykonávat práce včas, použít vhodné agrotechniky a mechanizace, a tak zvyšovat intenzitu výroby a produktivitu práce. Tím, že družstvo na základě současné evidence a znalostí zjistí u každého pracovníka skutečnou a dosažitelnou pracovní účast v hodinách, jeho schopnosti a možnost uplatnění v jednom nebo více pracovních odvětvích, možnosti dalšího zvyšování kvalifikace, zejména v nových technologiích, plní

jen svou základní povinnost. Vedoucí pracovníci družstev musí dobře znát každého, kdo v družstvu pracuje, i jeho možné použití ve výrobě, jakož i místní rezervy pracovních sil. V jednotlivých družstvech se musí otázka pracovních sil řešit podle daných místních podmínek. Péče o zajištění dostatku pracovních sil, o využití jejich ročního fondu pracovního času, o růst zájmu pracujících na výrobě a rozvinutí jejich iniciativy musí být hlavním úkolem vedoucích pracovníků družstev.

Význam růstu kvalifikace pracujících a základní tendence jejího zvyšování v zemědělství

Vladimír VÁCHA, promováný ekonom

Vysoká škola ekonomická, Praha

Vytvoření socialistických výrobních vztahů v zemědělství nejenom umožňuje, ale přímo vyžaduje plánovitě zabezpečovat všechny prvky výrobního procesu, tzn. i živou práci a jejího nositele — pracovní sílu. Rozhodující význam pro dovršení historické přeměny zemědělské malovýroby v socialistickou velkovýrobu a pro pozvednutí zemědělství na úroveň průmyslu mají vedle rozvoje techniky především pracovní síly.

„Pracovní silou čili pracovní schopností rozumíme souhrn fyzických a duševních schopností, jimiž disponuje organismus, živá osobnost člověka a které člověk uvádí v činnost, kdykoliv vyrábí nějaké užité hodnoty.“¹⁾ 2)

Nástrojem pro stanovení správných proporcí v rozvoji pracovních sil je plánovitě řízení reprodukce společenské pracovní síly. Rozšířená reprodukce společenské pracovní síly je objektivní, zákonitý proces obnovy, zachování a rozvoje pracovní síly. Uskutečňuje se na základě materiální spotřeby, na základě přímé účasti pracovníků ve výrobě, která je obohacuje o výrobní zkušenosti a dává jim odborné znalosti, a na základě získání všeobecných a odborných znalostí mimo oblast výroby pomocí školské soustavy a ostatních kulturních institucí.

Při plánovitém řízení reprodukčního procesu pracovních sil je třeba zabezpečovat správný rozvoj jak kvantitativní, tak kvalitativní stránky pracovních sil.

Pro kvantitativní stránce je společenská pracovní síla dána jednak průměrnou úrovní energie a sil individuální pracovní síly, jednak počtem individuálních pracovních sil, tj. počtem praceschopného obyvatelstva.³⁾

¹⁾ K. Marx: Kapitál, díl I., SNPL, 1954, str. 186.

²⁾ Pojem pracovní síla je někdy užíván i v širším smyslu pro označení samého pracovníka, jakožto nositele pracovní síly.

³⁾ Pojem praceschopného obyvatelstva není totožný s pojmem obyvatelstva v produktivním věku. Zahrnuje použitelné zdroje pracovních sil ze všech věkových skupin, tj. i pracovní síly v mimoproduktivním věku. Právě v zemědělství tvoří pracovníci nad horní hranicí produktivního věku značnou část pracovních sil. V roce 1961 pracovalo v zemědělství 345 000 pracovníků této kategorie, což činí 26,4 % z celkového počtu osob trvale činných (Statistická ročenka ČSSR 1962). Vedle toho pracuje velký počet těchto pracovníků ve skupině osob v zemědělství pomáhajících. Uvedené údaje svědčí jednak o velkých zdrojích pracovních sil této věkové kategorie v zemědělství (jejich relativně vysoký stav k počtu pracujících v produktivním věku je přirozeným důsledkem rychlého poklesu počtu pracovních sil v zemědělství), jednak o vysokém využití těchto zdrojů, což je ovlivněno jak dosavadními zvyklostmi v země-

Socialistická rozšířená reprodukce pracovní síly zahrnuje z kvantitativního hlediska stále se opakující obnovu pracovní síly na základě rostoucího uspokojování hmotných a kulturních potřeb pracujících a vytváření nové pracovní síly na základě biologické reprodukce obyvatelstva. Jestliže v celém národním hospodářství je pro rozšířenou reprodukci pracovních sil charakteristický růst počtu pracujících, nemusí tomu tak být v jednotlivých odvětvích. Reprodukční proces pracovní síly zahrnuje i její rozdělování mezi jednotlivá odvětví podle potřeb národního hospodářství. Potřebný počet pracovních sil v určitém odvětví je závislý jednak na výrobních úkolech, jednak na úrovni produktivity práce v tomto odvětví. Právě v zemědělství, protože vyrábí vcelku omezený sortiment výrobků a že se od něho oddělují postupně některé výrobní činnosti, dochází při rychlém růstu produktivity práce k poklesu potřeby pracovních sil. Úroveň reprodukčního procesu pracovní síly z hlediska kvantitativního, a to jak v celém zemědělství, tak i v jednotlivých podnicích nebudeme posuzovat podle růstu počtu pracovních sil, nýbrž podle toho, zda počet pracovních sil zabezpečuje množství živé práce potřebné ke splnění výrobních úkolů.

Po kvalitativní stránce je společenská pracovní síla určena především průměrnou kulturně technickou úrovní pracujících, která je dána jednak úrovní všeobecného vzdělání, jednak odbornou kvalifikační úrovní pracujících.⁴⁾ Zvyšování kulturně technické úrovně pracujících je základním rysem socialistické rozšířené reprodukce společenské pracovní síly. Dochází k němu jak ve výrobním procesu získáváním pracovní zručnosti, zkušenosti apod., tak zejména školením a výchovou nových pracovních sil z řad mládeže i zvyšováním kvalifikace již starších do výrobního procesu zapojených pracovníků. Kvalitativní stránka společenské pracovní síly je dále určena strukturou pracovních sil podle jednotlivých odvětví, povolání (profesí) a specializací. V průběhu rozvoje

dělství pracovat do vyššího věku a zatím ještě nižší úrovní sociálního zabezpečení pracujících v zemědělství, tak i tím, že sezónní charakter práce v zemědělství umožňuje účast těchto pracovníků v pracovním procesu v souladu s jejich nižší pracovní schopností. Velký počet pracovníků v mimoproduktivním věku — přestože jejich využití je s ohledem na omezenost jiných rezerv i z dalších důvodů v současné době nezbytné — má ovšem v samotném zemědělství záporný vliv, neboť zpomaluje rozvoj kvalitativní stránky pracovní síly a přispívá tak k jejímu zaostávání za rozvojem techniky. (Postupně se ovšem vytvářejí v souladu s růstem průměrného věku, na základě zvyšování životní úrovně a zlepšování zdravotní péče, v souladu s odstraňováním fyzicky namáhavé práce a s celkovým růstem kvalifikace vhodnější podmínky pro využití této kategorie pracovníků.)

Pojem práceschopného obyvatelstva se liší od pojmu obyvatelstva produktivního věku, dále tím, že do něho nelze zahrnout ty obyvatele produktivního věku, kteří ztratili pracovní schopnost v důsledku nemoci a úrazů. Pokud jde o stanovení bezprostředně použitelných pracovních zdrojů, je třeba z práceschopného obyvatelstva vylénit ještě ty mladé obyvatele produktivního věku, kteří dosud nedokončili přípravu na své povolání a kteří vykonávají základní vojenskou povinnost.

⁴⁾ „Kvalifikaci pracovníka můžeme definovat jako schopnost (fyzickou i duševní) pracovní síly vykonávat určitou práci za určitých technických a organizačních podmínek výroby.“ (S. Černý: Socialistická rozšířená reprodukce pracovní síly, SNPL, 1961, str. 66). Do kvalifikace pracovníka jsou zahrnovány — na rozdíl od pojmu pracovní síla člověka, který obsahuje všechny jeho schopnosti a vlastnosti používané při práci — jen ty schopnosti a vlastnosti, které člověk získává jednak cestou bezprostřední účasti na výrobním procesu, výrobní praxí, jednak cestou různých forem vzdělání, nikoliv tedy přirozené vlastnosti lidského organismu používané při práci. Tyto osobní vlastnosti, jako je např. odpovědnost, iniciativa, rozhodnost atd., jsou však důležitým předpokladem uplatnění a využití kvalifikace a zvláště u některých kategorií pracovníků — zejména u pracovníků řídicího aparátu — mají důležitý význam.

výrobních sil se početní stavy pracujících v jednotlivých skupinách mění; dochází ke změně náplně jednotlivých povolání, některá povolání postupně zanikají a objevují se nová. Tyto změny ve struktuře společenské pracovní síly se uskutečňují především výchovou nových pracovníků. Rychlý rozvoj výrobních sil si však v některých případech vyžaduje změnu specializace již starších, do výrobního procesu zapojených pracovníků.

Do kvalitativní stránky jsou zahrnovány i některé biologické znaky společenské pracovní síly, jako je věková struktura a struktura podle pohlaví, které mají vliv především na celkový rozsah společenské pracovní síly a na účinnost jejího vynakládání. Určitým kvalitativním znakem je i územní rozložení společenské pracovní síly.

Rozšířenou reprodukci společenské pracovní síly z hlediska kvalitativního je třeba hodnotit nejenom podle celkového růstu kvalifikace pracujících, ale také podle toho, jak je uspokojována potřeba pracovních sil podle jednotlivých odvětví, podle profesí a z hlediska územního rozdělení.

Rozšířenou reprodukci pracovní síly můžeme posuzovat jen v těsné souvislosti s rozšířenou reprodukcí společenského produktu, tzn. jako součást celkového socialistického reprodukčního procesu.

Rozšířená reprodukce společenského produktu může probíhat při nezměněné technice, kdy vzrůstající výroba si vyžaduje i úměrný růst živé práce, nebo při zdokonalené technice, která vede k úspoře živé práce, avšak vyžaduje práci složitější, kvalifikovanější. Zvětšení rozsahu vynakládané práce lze dosáhnout růstem počtu pracovních sil, intenzifikací práce, popřípadě prodlužováním pracovní doby.⁵⁾ Všechny tyto cesty mají však přirozené hranice, nehledě na to, že intenzifikace práce a prodlužování pracovní doby jsou v podstatě v rozporu s celkovou tendencí zvyšování životní úrovně pracujících za socialismu. Základní cestou růstu objemu společenské produkce je druhý způsob, kdy reprodukce společenského produktu probíhá na kvalitativně vyšším stupni, při neustálém růstu produktivity společenské práce. Toho dosahuje socialistická společnost především rozvojem techniky, zdokonalováním organizace výroby a práce a neustálým růstem kvalifikace pracovních sil.

Určité specifické rysy nabývá proces rozšířené reprodukce v zemědělství v důsledku existence půdy jako zvláštního výrobního prostředku. V případech, kdy veškerý půdní fond vhodný pro zemědělskou výrobu je využit, dochází k rozšiřování reprodukčního procesu v podstatě jen cestou intenzifikace zemědělské výroby, kdy celkový objem zemědělské produkce je zvyšován růstem produkce z jednotky plochy. Toho lze dosáhnout jak kvantitativními změnami vy-

⁵⁾ V zemědělství je možno tohoto cíle dosáhnout i lepším využitím ročního fondu pracovní doby. Podle propočtů J. Bruthanse za rok 1959 na základě normativní metody bylo možno při optimálních podmínkách roční fond pracovní doby v rostlinné výrobě využít např. v řepařské oblasti jen na 81 %, v bramborářské na 70 % apod. (Sezónnost potřeby práce a celoroční využití pracovníků v zemědělství, NPL, 1962, str. 112 a 116.) K podobným údajům dochází G. Brhlovič na základě výběrového šetření SI PK v letech 1958-59 na Slovensku. Uvádí, že trvalí pracovníci mohou v rostlinné výrobě odpracovat za rok jen 1600-1700 hodin. (Politická ekonomie č. 8, 1962, str. 680.) Za předpokladu, že roční fond pracovní doby v rostlinné výrobě je využit v průměru na 80 %, představuje jeho nevyužitá část v roce 1962 téměř 130 000 celoročních pracovníků. Jak vyplývá z možností snížení sezónnosti práce bude jen určitá část této pracovní doby využita přímo v zemědělství. Zbytek této rezervy — především v zimním období — bude třeba využít pro výrobu nezemědělského charakteru.

naložených výrobních prostředků a živé práce (zvětšováním jejich rozsahu), tak jejich kvalitativními změnami. V definicích intenzifikace zemědělské výroby a v navrhovaných ukazatelích intenzity výroby je zpravidla zdůrazňována především kvantitativní stránka tohoto procesu. Rozhodující význam v procesu intenzifikace zemědělské výroby mají však kvalitativní změny, které určují rámec možností dalšího stupňování nákladů na jednotku půdy. Lenin když vyvrací existenci tzv. zákona o ubývajících výnosech půdy, říká: „Již sám pojem ‚dodatečné či postupné vynakládání práce a investování kapitálu‘ přece vlastně předpokládá změnu způsobů výroby, přetvoření techniky. K tomu, aby se značně zvětšilo množství kapitálu investovaného do půdy, je třeba vynalézt nové stroje, nové soustavy polního hospodářství, nové způsoby chovu dobytka, dopravy výrobků apod.“

Jestliže rozhodujícím činitelem pro růst produktivity práce a intenzity výroby je kvalitativní stránka rozvoje výrobních sil, je růst kvalifikace jako nejdůležitější kvalitativní stránka pracovní síly nedílnou součástí tohoto procesu. Na základě změn výrobních prostředků, zejména výrobních nástrojů, se musí měnit i lidé se svou pracovní silou, kteří s těmito výrobními nástroji pracují. Na úrovni kvalifikace pracujících v zemědělství bude záviset jak samotná možnost použití, tak i efektivnost využití nové techniky, kterou pro zemědělství zabezpečuje průmysl. Dosavadní zkušenosti ukazují, že právě zaostáváním kvalifikace pracujících v této oblasti dochází k vážným hospodářským ztrátám, zejména nedostatečným využíváním strojového parku a jeho rychlým opotřebováním v důsledku neodborného zacházení, málo efektivním využitím strojených hnojiv apod.

Člověk se svou pracovní silou je aktivním, řídícím činitelem celého výrobního procesu, tzn. že rozhoduje konec konců i o rozvoji techniky. Úroveň kvalifikace pracujících v zemědělství rozhodne především o těch stránkách technického rozvoje, které jsou zabezpečovány samotným zemědělstvím. Cílem je vytvořit takové předpoklady v kvalifikaci pracujících — při současném rozvíjení jejich iniciativy a vytváření hmotných podnětů —, aby další rozvoj takových stránek techniky jako je šlechtitelství, chovatelství, výživa rostlin a zvířat, technologické postupy, konstrukční zlepšování zemědělských strojů atd., nebyl jen výlučnou záležitostí malého počtu pracovníků převážně výzkumných ústavů, ale aby se stal prostřednictvím rozvoje zlepšovatelství, pokusnictví apod. záležitostí co nejširšího počtu pracujících.

Jako důležitý výsledek zvýšení kvalifikace je třeba vidět také úsporu pracovních sil, což má při současné velmi napjaté bilanci pracovních sil v zemědělství mimořádný význam.⁷⁾

Růst kvalifikace pracujících není ovšem jenom prostředkem dalšího růstu produktivity práce a intenzity výroby a tím i zvyšování hmotné úrovně pracujících

⁶⁾ V. I. Lenin: Vývoj kapitalismu v zemědělství, Svoboda, 1952, str. 69.

⁷⁾ Jenom v důsledku přirozeného úbytku, odchodem do invalidity a přesunem do neproduktivního věku se sníží počet pracovních sil v zemědělství do roku 1970 zhruba na polovinu současného stavu. Je přirozené, že nemůžeme celý tento úbytek krýt novými pracovními silami, nehledě na to, že ani v nejbližších letech se nám ještě nepodaří vytvořit všude takové podmínky, abychom zcela zabránili úbytkům

cích. Je i jedním z cílů socialistické společnosti, neboť vede k uspokojování kulturních potřeb pracujících, mezi nimiž patří vzdělání na první místo.

* * *

Kvalifikace pracovní síly je tvořena pracovními návyky a dovednostmi, výrobními zkušenostmi a teoretickými znalostmi o výrobě.⁸⁾ Podle toho, jaké jsou požadavky na stupeň zvládnutí těchto jednotlivých prvků, rozlišujeme i stupeň kvalifikace. (K měření stupně kvalifikace slouží tarifní kvalifikační katalog. V zemědělství je zatím používán jenom ve státních podnicích.) Stupeň kvalifikace, tzn. v podstatě její kvantitativní stránku, můžeme zkoumat vždycky jenom v souvislosti s určitou konkrétní prací, s vykonáváním určitého povolání.⁹⁾ Jestliže stupeň kvalifikace charakterizuje především složitost práce, kterou je pracovník schopen vykonávat, potom povolání charakterizuje určitý druh práce, kterou je pracovník schopen vykonávat. Kvalifikace jednotlivých pracovníků se tedy odlišuje jak jejím stupněm, tak i jejím zaměřením a obsahem.

Jestliže pro každé povolání je v určitém období potřebný určitý stupeň kvalifikace, potom i v rámci povolání je možno rozdělit pracovníky podle stupně znalostí a dovedností. Například povolání pěstitel zemědělských plodin je podle platného tarifního kvalifikačního katalogu zařazeno do 3.—4. třídy, povolání zemědělského mechanizátora je ohodnoceno 4.—6. třídou.

Úroveň kvalifikace pracovníků v určité společnosti na určitém stupni jejího vývoje je výsledkem vzájemného působení mnohých vlivů. Má-li se úroveň kvalifikace vyvíjet v souladu s potřebami společnosti, musíme především znát objektivní faktory, které na její vývoj působí.

Základní faktory určující stupeň kvalifikace charakterizuje M. J. Sonin takto: *„Úroveň kvalifikace dělníků je určena postavením dělníka ve společnosti, stupněm a charakterem společenské dělby práce, složitostí konané práce a úrovní rozvoje používané techniky. Na kvalifikaci dělníků má podstatný vliv charakter organizace, formy a úkoly výroby.“*¹⁰⁾

Jde tedy v podstatě jednak o stupeň rozvoje výrobních sil společnosti, jednak o společenské výrobní vztahy, a to jak o jejich obecný charakter, určující společensko-ekonomickou formaci, tak i o jejich některé konkrétní úseky, např. vztahy lidí vyplývající bezprostředně z dělby práce, organizace práce apod. Jestliže úro-

pracovních sil v produktivním věku odchodem do jiných odvětví. Vyrovnání bilance pracovních sil (zabezpečení jejich potřeby z hlediska počtu i struktury) závisí v této situaci do značné míry na správném rozvoji kvalitativní stránky pracovních sil (zejména na růstu kvalifikace, ale i na zlepšení územního rozložení a na zlepšení věkové struktury), které vytvoří podmínky pro úsporu pracovních sil i pro jejich lepší využití.

⁸⁾ Jednotlivými prvky kvalifikace a jejich významem se zabývá V. Budík ve stati: „Příspěvek k objasnění pojmu kvalifikace pracovní síly“, Politická ekonomie č. 9, 1960.

⁹⁾ „Povoláním pracovníka rozumíme jeho schopnost vykonávat určitý konkrétní druh práce, která je vymezena souhrnem konkrétních odborných znalostí a dovedností pracovníka získaných školním nebo mimoškolním vzděláním a výcvikem, sloučených obvykle v jedné osobě a spojených společným označením; tento souhrn znalostí a dovedností se vyvinul na základě rozvoje výrobních sil a společenské dělby práce.“ J. Čech: Příprava k povolání a zvyšování kvalifikace pracovníků v ČSSR, (Učební texty VŠE), 1961, str. 8.

¹⁰⁾ M. J. Sonin, Podgotovka kvalificirovannyh rabočich na proizvodstvė, Moskva 1954, str. 37-38.

veň techniky, organizace a úkoly výroby kladou určité požadavky na úroveň kvalifikace, potom společenský řád určuje možnosti pracovní síly potřebnou kvalifikaci získat, udržet a rozvinout.

Vliv jednotlivých činitelů na kvalifikaci pracovní síly se přirozeně bude projevovat ve formě požadavků na zcela konkrétní znalosti a dovednosti pracujících. Kvalifikaci musíme zkoumat především jako kvalifikaci v určitém povolání.

Jak už jsme poukázali v úvodní části, struktura povolání a náplň jednotlivých povolání se s rozvojem výrobních sil a s postupující dělbou práce mění. Ve správném stanovení vývoje struktury povolání, jejich obsahové náplně a potřebných počtů pracovníků v jednotlivých povoláních spočívá základní předpoklad pro plánovité řízení reprodukčního procesu kvalifikované pracovní síly.

U dělnických povolání je možno charakterizovat jejich náplň podle těchto znaků:

1. znalost pracovních prostředků,
2. znalost pracovních předmětů,
3. znalost nejúčelnějšího spojování všech prvků výrobního procesu (technologie výroby, některé prvky organizace práce apod.).

Hodnotíme-li z těchto hledisek náplň jediného povolání — zemědělce —, které existovalo v zemědělské malovýrobě — dojdeme k těmto stručným závěrům: Zemědělec pracoval převážně s ručními nástroji, popř. s nástroji konstruovanými pro živou tažnou sílu. Jednoduchost těchto nástrojů a jejich nízká technická úroveň nekladly velké požadavky na úroveň kvalifikace. Poměrně větší nároky na znalosti a dovednosti bylo podmíněno použitím výrobních prostředků biologického charakteru. Ani tato stránka kvalifikace zemědělce však s ohledem na roztržitěnou malovýrobu a její univerzální charakter nebyla příliš rozvinuta a její úroveň nepřekročila většinou mez určitých výrobních zkušeností, přenášených z generace na generaci a upevňovaných vlastní dlouholetou výrobní praxí. Protože šlo většinou o práci individuální, v nejlepším případě o prostou kooperaci malé skupiny pracujících, nebyly nároky na znalosti z organizace práce téměř žádné. Nízká úroveň kvalifikace pracujících v zemědělství byla jedním z projevů celkového zaostávání zemědělství za rozvojem průmyslu.

Hluboké přeměny v úrovni výrobních sil a změna výrobních vztahů v posledních letech podstatně ovlivnily rozvoj kvalifikace pracujících v zemědělství. Rozvoj techniky a stále širší uplatňování vědy v zemědělské výrobě vede k neustálému narůstání nároku na kvalifikaci pracujících (a to jak z hlediska šířky znalostí a vědomostí, tak i v prohlubování znalostí určitého úseku směrem od nižších prvků kvalifikace jako je pracovní zručnost ke složitějším prvkům jako jsou pracovní zkušenosti a teoretické poznatky o výrobě), a vynucuje si dělbu práce podle povolání. Tato dělba práce je umožňována postupnou koncentrací a specializací výroby.

Dochází jednak k dělbě práce podle povolání z hlediska horizontálního, kdy rozsah nové profese je určen především pracovním předmětem, eventuálně výsledkem práce (jde např. o povolání pěstitel zemědělských plodin, zahradník, ošetrovatel skotu, ošetrovatel prasat apod.), jednak k dělbě práce podle povolání z hlediska vertikálního, kdy rozhodující pro stanovení rozsahu nového povolání jsou především pracovní prostředky používané příslušnou skupinou pracovníků, popř.

charakter pracovních operací, které vykonávají (zemědělský mechanizátor, opravář zemědělských strojů apod.).

V současné době je celý tento proces specializace pracovníků v zemědělských závodech v počátcích a hlavně na těch úsecích, které jsou pro mládež méně přitažlivé a kde pracují převážně starší pracovníci (zejména v živočišné výrobě), neodpovídá dělba podle povolání podmínkám, které byly vytvořeny dělbou práce.¹¹⁾ Je také skutečností, že dosavadní vývoj zvyšování kvalifikace, zejména starších pracovníků, kteří jsou již zapojeni do výrobního procesu, probíhal více méně živelně a že i jednotlivé učební obory pro výchovu nových pracovních sil nejsou plně v souladu s potřebami současného stupně rozvoje výrobních sil v zemědělství.

Při organizování výchovy pracovníků pro jednotlivá povolání a při zvyšování jejich kvalifikace v rámci povolání cestou přípravy nových pracovních sil i cestou školení při zaměstnání musíme přihlížet nejenom k současným požadavkům na úroveň kvalifikace, ale i ke změnám, které lze očekávat v důsledku dalšího růstu techniky, koncentrace a specializace výroby. Při stanovení struktury povolání a určení náplně jednotlivých povolání je třeba také v plné míře respektovat specifické rysy výrobního a pracovního procesu v zemědělství.

Jde ve stručnosti zejména o tyto charakteristické rysy:

Specializace zemědělských závodů nemůže jít nikdy tak daleko jako je tomu v průmyslu. I u většiny specializovaných zemědělských závodů se počítá s výrobou několika hlavních tržních výrobků s podstatně odlišnou technologií výroby.

Výrobní proces v rostlinné výrobě trvá v podstatě jeden rok a nekryje se s pracovním procesem, který je podstatně kratší a navíc se skládá z celé řady časově od sebe oddělených různorodých pracovních operací nebo skupin operací. Mají-li být za těchto podmínek pracovní síly v rostlinné výrobě pokud možno plně využity, znamená to, že v průběhu celého roku musí docházet při vynakládání práce k poměrně rychlému střídání pracovních předmětů i prostředků. Tato velká rozmanitost pracovního procesu má nesporné klady (např. porovnáme-li práci pracovníka v rostlinné výrobě s prací operátora u některých automatických strojů, která je složena jen z několika po sobě se opakujících pracovních úkonů), nevytváří ovšem vhodné podmínky pro hlubší dělbu práce podle povolání, a to jak z hlediska horizontálního, tak i vertikálního.

Za těchto podmínek můžeme rozdělit pracovníky v rostlinné výrobě do tří profesí: pěstitel zemědělských plodin, zemědělský mechanizátor a zahradník. Kvalifikace naprosté většiny pracovníků v rostlinné výrobě odpovídá svým obsahem a stupněm povolání pěstitel zemědělských plodin, které je zařazeno do 3. a 4. třídy tarifního kvalifikačního katalogu. Zatímco ve 3. třídě jsou vyžadovány znalosti pro vykonávání jednoduchých, převážně ručních prací, pracovník ve 4. třídě musí mít znalosti nezbytné k obsluze jednoduchých strojů, jako samovazu, secího stroje apod., a k vykonávání práce pomocníka na složitých mechanizačních prostředcích, jako je silážní kombajn, sušička obilí apod. Současná

¹¹⁾ „Máme-li na zřeteli jen práci samu, můžeme označit rozdělení společenské výroby na její velké druhy, jako je zemědělství, průmysl atd., za obecnou dělbu práce, třídění těchto druhů výroby na obory a podobory za zvláštní dělbu práce a dělbu práce uvnitř dílny za jednotlivou dělbu práce. (K. Marx, Kapitál, díl I., SNPL 1953, str. 377.) Dělba práce podle povolání je součástí celkového procesu společenské dělby práce a velmi úzce souvisí s uvedenými stupni dělby práce. Je úrovní jejich rozvoje do značné míry určena.

úroveň techniky vyžaduje, aby co největší počet pracovníků zvládl dovednosti a znalosti požadované na 4. třídě TKK.

Další zvyšování kvalifikace pracovníků základního povolání pěstitel zemědělských plodin může probíhat ve dvou směrech.

1. V tomto povolání prohloubením odborných znalostí — zejména agromických — u určité skupiny plodin tak, aby pracovník získal kvalifikaci příslušné specializace.¹²⁾ Profese pěstitel zemědělských plodin má v současné době tyto specializace: pěstování vinné révy, chmele, aromatických a léčivých rostlin, tabáku, šlechtění a množení rostlin.

2. Cestou rozšiřování a prohlubování dovedností a znalostí na úseku mechanizace s přechodem do profese zemědělský mechanizátor. Jak u jmenovaných specializací, tak u povolání zemědělský mechanizátor může pracovník dosáhnout 6. třídy TKK.

Z hlediska současných potřeb i dalšího vývoje je třeba za rozhodující považovat druhou cestu zvyšování kvalifikace. Postupné ovládání mechanizačních prostředků většinou pracovníků v rostlinné výrobě povede ke srůstání profesí pěstitel zemědělských plodin a zemědělský mechanizátor. Podle propočtů Výzkumného ústavu zemědělské techniky bude komplexní mechanizace vyžadovat, aby 35 % až 42 % pracovníků v rostlinné výrobě mělo kvalifikaci traktoristy (zemědělského mechanizátora). Za předpokladu, že traktoristé vyšších věkových skupin budou přecházet do jiných příbuzných povolání ve stejném zemědělském podniku a že s ženami lze počítat pro práci na traktorech jen na období pracovních špiček, budou muset mít prakticky téměř všichni pracovníci povolání pěstitel zemědělských plodin dovednosti a znalosti, odpovídající alespoň 4. třídě dnešního povolání zemědělský mechanizátor. Současně se však vytvoří možnosti k tomu, aby se od tohoto povolání oddělily další specializace, popř. profese. Tak lze např. uvažovat o specializacích pro práci s hnojením a ochranou rostlin, pro dopravu, o specializaci mechanizátor pro stacionární stroje apod.

V dalším vývoji lze rovněž očekávat, že v důsledku postupující koncentrace a specializace výroby a ustálení výrobního programu specializovaných podniků dojde k další dělbě práce podle povolání z hlediska horizontálního, a to vznikem některých dalších specializací, popř. profesí.

Poněkud jiná je situace v kvalifikaci pracovníků živočišné výroby. Charakter živočišné výroby umožňuje poměrně úzkou specializací pracovníků. V současné době jsou v TKK uvedena tato povolání: ošetrovatel skotu, prasat, koní, ovcí, drůbeže, kozešinových zvířat, včelař. V těchto povoláních se předpokládá široká diferenciací znalostí a dovedností. Jednotlivá povolání se pohybují v rozmezí 3.—4. až 5.—7. třídy TKK. V nejdůležitějších odvětvích živočišné výroby — v chovu skotu a prasat — naráží výchova pracujících k příslušným povoláním na řadu těžkostí. Stále ještě roztržštěná výroba způsobuje, že velký počet pracovníků vedle toho, že obsluhuje několik kusů

¹²⁾ Specializace pracovníka je jeho schopnost vykonávat vymezený druh práce v rámci povolání. Je charakterizována užším okruhem znalostí a dovedností než povolání, avšak znalostmi hlubšími a dovednostmi vyššího stupně, které není možno dosáhnout při vykonávání práce v celém povolání. Člení-li se povolání na několik specializací, neznamená to, že by celý souhrn znalostí a dovedností byl v jednotlivých specializacích odlišný. Značnou část kvalifikace pracovníků jednotlivých specializací tvoří znalosti a dovednosti původního povolání.

pracovní a hygienické podmínky vedou k velké fluktuaci pracovníků v živočišné výrobě, k malému zájmu mladých kvalifikovaných pracovníků o tuto práci apod. Naproti tomu v dalších odvětvích, už tím, že pro ně byly zřízeny samostatné učební obory (tj. chovatel drůbeže, koní a včelař), je situace ve výchově kvalifikovaných pracovníků uspokojivější.

V současné době jsme na počátku podstatných změn technologických postupů v živočišné výrobě. Vytvářejí se také základy pro užší specializaci výroby v tomto odvětví. Tyto změny si vynucují prohloubení dělby povolání v živočišné výrobě, a to především takové, kdy se v jednom odvětví živočišné výroby budou pracovníci specializovat podle určité skupiny stejnorodých pracovních operací. Jde např. o vytvoření specializace, popř. povolání jako je dojič v plnoautomatizované dojárně, krmiči - specialisté pro jednotlivé druhy zvířat, kteří budou mít uplatnění ve specializovaných průmyslových závodech pro výrobu vajec, drůbežního a vepřového masa, mechanizátor - údržbář v živočišné výrobě apod.

Rychlý růst techniky vytváří široké možnosti pro uplatnění mnohých dalších povolání v zemědělské výrobě, jako je zámečnick, elektrikář, svářeč, řidič apod. V roce 1970 má podíl kvalifikovaných pracovníků v pomocné výrobě a pracovníků tzv. průběžných povolání činit 9 % z celkového počtu pracujících v zemědělství.

Jednou z cest, jak odstranit nepříznivé důsledky vysoké sezónnosti práce v rostlinné výrobě, je zapojení části pracovníků z ostatních odvětví v době špiček do rostlinné výroby a naopak využití pracovníků rostlinné výroby v období mimo vegetaci na ostatních úsecích v podniku. Tyto požadavky musí být respektovány již při vymezování okruhu znalostí a dovedností pro jednotlivá povolání. Společnou součástí všech zemědělských povolání by měly být základní znalosti a dovednosti v průřezu celé zemědělské výroby včetně řízení a ovládání traktoru, na které by navazovaly speciální znalosti příslušného oboru. Takovýto způsob výchovy kvalifikovaných pracovníků by umožnil lepší využití ročního fondu pracovní doby v zemědělském podniku. Vytvořil by také vhodnější podmínky pro přizpůsobení kvalifikace určité části pracovníků — změnou povolání nebo specializace — novým podmínkám, které se vytváří zejména v průběhu uskutečňování specializace výroby a ke kterým bude docházet rovněž na základě změn potřebného počtu pracovníků pro jednotlivé profese.

Velký význam pro lepší využití pracovních sil v podniku má ovládnutí dvou nebo více profesí jedním pracovníkem. Přitom nejde o ovládnutí celého rozsahu druhého povolání, ale jen jeho určitých částí. Tento způsob zvyšování kvalifikace by měl být zaměřen tak, aby pracovník ovládl navíc to povolání, se kterým úzce spolupracuje. To se týká zejména průběžných povolání, která jsou reprezentována v zemědělském podniku jen jednotlivci nebo malými skupinami pracovníků. Ovládnutí druhého povolání umožňuje lepší využití jednotlivých pracovníků a umožňuje vykonávat i takové práce, které vyžadují spolupráci několika pracovníků téhož povolání. Jsou doporučovány např. tyto dvojice povolání: kovář—svářeč, truhlář—kolář, zedník—pokrývač, instalatér—klempíř atd.

U pracovníků rostlinné výroby by měla být zaměřena pozornost na zvládnutí těch povolání nebo jejich částí, která by umožnila využití těchto pracovníků v zimním období. Nejčastější bude jistě spojení povolání zemědělský mechanizátor—opravář zemědělských strojů. Je možno uvažovat i o dalších možnostech dobytka, pracuje současně na jiném úseku v zemědělském podniku. Neuspokojivé

jako pěstitel zemědělských plodin — zedník nebo tesař apod. V souvislosti s kooperací zemědělských podniků s podniky jiných odvětví pro využití pracovních sil v zimním období — to je velmi aktuální otázka v oblastech s krátkou vegetační dobou — by bylo třeba prozkoumat konkrétní možnosti dvojího povolání i v tomto směru.

Přechod na společnou výrobu v zemědělství si vynutil vznik nového druhu výrobní činnosti — řízení. Marx v Kapitálu ukazuje, že „každá bezprostředně společenská čili společná práce, konaná v poměrně velkém měřítku, potřebuje ve větší nebo menší míře řízení.“¹³⁾

Vznik a rozvoj řízení souvisí bezprostředně s dělbou práce, se specializací pracovních sil. Úkolem řízení je koordinace jednotlivých činností v rámci celkové společné práce.

Stupeň a zaměření kvalifikace pracovníků řídicího aparátu má s ohledem na jejich postavení ve výrobě mimořádně důležitý význam. To je také zdůrazněno ve zprávě ústředního výboru XII. sjezdu KSČ, kde se říká: „Dostatek kvalifikovaných, zejména vedoucích kádrů je podmínkou efektivního využití prostředků vynakládaných na rozvoj zemědělské výroby a jejího vzestupu.“ Nároky na stupeň i rozsah znalostí a dovedností pracovníků řídicího aparátu neustále rostou. Nutnost tvůrčího přístupu k problémům, schopnost analyzovat nové problémy, rozvíjet nové metody výroby a práce — to všechno vyžaduje hluboké teoretické znalosti, doplněné příslušnými praktickými zkušenostmi. Nárokům na kvalifikaci pracovníků u většiny funkcí v řídicím aparátu odpovídá úroveň teoretických znalostí získaných studiem na střední nebo vysoké škole.

Stupněm a druhem vzdělání charakterizujeme také — současně s druhem a délkou praxe — úroveň a zaměření kvalifikace jednotlivých pracovníků řídicího aparátu.

Nezbytným podkladem pro správné zaměření výchovy odborníků se středoškolským a vysokoškolským vzděláním je klasifikace činností a funkcí v řídicím aparátu. Za základ je třeba vzít požadavky na kvalifikaci pracovníků v řídicím aparátu podniku. Je tomu tak proto, že na úrovni podniku by měla pracovat převážná část odborníků se středoškolským a vysokoškolským vzděláním a že prakticky všichni absolventi středních a vysokých škol musí také na dobu tří až pěti let do podniku nastoupit. Teprve po nabytí výrobní praxe, která dotváří kvalifikaci příslušného pracovníka, by podle výsledků své práce (které závisí nejenom na úrovni kvalifikace, ale i na osobních vlastnostech a morálně politickém profilu) měli nejschopnější pracovníci přecházet do nadpodnikových složek řídicího aparátu. Za základ pro stanovení požadavků na kvalifikaci řídicích pracovníků by měl být zvolen podnik také proto, že jsou zde jak úkoly řídicího aparátu, tak i jeho struktura ovlivňována daleko méně změnami ve formách a metodách řídicí práce, než je tomu u nadpodnikových složek.

Celkový charakter výroby a řízení v současných podmínkách, vyznačujících se rozsáhlou dělbou práce, si vynucuje především existenci pracovníků komplexně řídicích výrobu v jednotě všech jejích stránek — technické, ekonomické, právní, výchovné atd. Jejich úkolem je koordinovat jednotlivé činnosti a usměrňovat je ke společnému cíli — maximálně efektivní výrobě. Typem pracovníků

¹³⁾ K. Marx, Kapitál díl I., SNPL 1953, str. 356.

tohoto charakteru jsou: vedoucí výrobní správy, předseda družstva, ředitel státního statku, vedoucí hospodářství apod. S ohledem na charakter a postavení těchto funkcí v systému řízení kladou tyto funkce vysoké nároky na kvalifikaci i na politickou vyspělost těchto pracovníků.

Tyto komplexní funkce je možno zpravidla vykonávat jen za pomoci specializovaného řídicího aparátu.

Podle charakteru pracovní náplně rozeznáváme funkce technického charakteru a funkce ekonomického charakteru. To, že se specializované funkce soustřeďují vždy na určitou činnost (technickou nebo ekonomickou), také znamená, že k jejich výkonu je třeba kvalifikace odpovídajícího zaměření. Na druhé straně to však nesvědčí o tom, že by šlo vždy o výlučně technické nebo ekonomické funkce. Jde zde především o převažující stránku činnosti těchto specializovaných funkcí. S tímto hrubým členěním se ovšem nemůžeme spokojit. Jak technické, tak ekonomické funkce můžeme podrobněji rozdělit podle dalších hledisek. Technické funkce jsou členěny podle odvětví výroby nebo podle charakteru výrobních prostředků, které jsou zahrnuty do řídicí činnosti uvedeného pracovníka. Z tohoto hlediska rozeznáváme funkce technického charakteru na úseku rostlinné výroby, živočišné výroby, zahradnictví, mechanizace, melioračních prací apod. Výchově kvalifikovaných pracovníků pro tyto funkce odpovídají i příslušné obory nebo jejich specializace na vysokých a středních školách.

Pracovní náplň většiny těchto funkcí (agronom, zootechnik) je však v současné praxi příliš široká. Zahrnují jak činnosti vyloženě technického, tvůrčího charakteru, tak i činnost převážně organizační povahy. Je zřejmé, že tímto spojením trpí především technický rozvoj v zemědělství, zejména jeho biologická stránka, což se projevuje v nedostatečném stupni využívání biologické účinnosti organismů a v nedostatečném zvyšování půdní úrodnosti. Je třeba uvážit, zda by nebylo výhodné pro technické funkce vychovávat dva typy odborníků pro řídicí aparát. Jednak technicky specializované pracovníky podle jednotlivých základních odvětví výroby, mající hluboké znalosti biologické, biochemické a biofyzikální, jednak pracovníky s širšími znalostmi zahrnujícími i mechanizaci, organizaci a ekonomiku — tzv. provozáře, kteří by se zabývali především vytvářením podmínek pro racionální rozmístění pracovníků, pracovních prostředků a předmětů v rámci zemědělského podniku. Podrobněji je třeba členit i ekonomické funkce v řídicím aparátu. Význam tohoto členění spočívá v tom, že je třeba rozlišit funkce, jejichž pracovní náplň má výlučně ekonomický charakter (jde o pracovníky na úseku financování, účetní evidence, práce a mezd i komplexní ekonomické funkce, jako je hlavní ekonom státního statku a ekonom JZD), a dále funkce s pracovní náplní ekonomicko-technickou, jako je např. plánovač. Z tohoto hlediska je třeba zabezpečovat výchovu dostatečného počtu kvalifikovaných ekonomů.

* * *

Úkolem této stati bylo alespoň v hlavních rysech osvětlit základní vývojové tendence kvalifikace pracujících v zemědělství. Je přirozené, že pro plánované řízení celého tohoto procesu je třeba daleko podrobněji prozkoumat vliv jednotlivých činitelů na úroveň i zaměření kvalifikace a stanovit také zdroje kvalifikovaných pracovních sil a možnosti a cesty jejich využití. Zatím jsme jak v teo-

rii, tak v praktické činnosti zůstali těmto otázkám hodně dlužni. Jedině na tomto základě je možno volit nejvhodnější způsoby výchovy (v obsahu a formách) kvalifikovaných pracovníků a vytvořit tak jednu z podmínek pro splnění úkolu stanoveného XII. sjezdem: odstranit vážné zaostávání a naopak dosáhnout předstihu ve výchově kvalifikovaných kádrů pro zemědělství.

Zabezpečení plánovité reprodukce pracovních sil v zemědělství

Doc. CSc. Jaroslav DUPAL, CSc. Emil DIVILA

Výzkumný ústav národohospodářského plánování, Praha

V současné době se věnuje zvýšená pozornost zabezpečení plánovité reprodukce pracovních sil v zemědělství. Dosavadní neuspokojivá reprodukce pracovních sil, působící nepříznivě na zvyšování intenzity a celkové efektivity zemědělské výroby, se projevuje:

1. nesouladem mezi vývojem početního stavu pracovníků (zejména s ohledem na zhoršující se věkovou strukturu) a růstem technické vybavenosti zemědělské výroby;

2. nízkou celkovou úrovní kvalifikace pracovníků, která je vážnou překážkou rozvoje zemědělské velkovýroby, zavádění pokrokové technologie, zvládnutí a plného využití moderní techniky;

3. nedostatečným vybavením zemědělských podniků pracovníky se středoškolským a vysokoškolským odborným vzděláním; převážná většina vedoucích pracovníků, zejména ve družstvech, nemá odborné vzdělání, což do značné míry ovlivňuje poměrně nízkou úroveň řízení výroby a organizace práce;

4. nižší hmotnou zainteresovaností pracovníků v zemědělství (zejména s ohledem na ztížené pracovní podmínky v tomto odvětví), která bezprostředně ovlivňuje nežádoucí úbytek pracovníků ze zemědělství do jiných odvětví, ztěžuje nábor mládeže do zemědělství a zpomaluje zvyšování kvalifikace pracovníků.

Dále se nebudeme zabývat uvedenou problematikou v plné šíři, ale všimneme si blíže jen některých otázek spojených s vývojem pracovních sil a upozorníme na některé podmínky zabezpečení plánovité reprodukce pracovních sil v zemědělství v příštím období.

K vývoji pracovních sil v zemědělství v minulých letech

Nynější nesoulad mezi počtem pracovníků a úrovní technické vybavenosti zemědělské výroby (s ohledem na plánované výrobní úkoly) je z hlediska vlastní reprodukce pracovních sil důsledkem příliš velkého úbytku zemědělských pracovníků v minulých letech (tab. I) doprovázeného navíc neustálým zhoršováním věkové struktury.

Vývoj uvedený v tabulce I neodpovídal plánovaným předpokladům. Například v posledních třech letech druhé pětiletky se původně předpokládal celkový úbytek 169 000 pracovníků ze zemědělství, zatímco skutečný úbytek byl dvojnásobný a činil 335 000 pracovníků.

I. Úbytek stálých pracovníků ze zemědělství v letech 1956—1961

Snížení počtu stálých pracovníků proti předcházejícímu roku	1956	1957	1958	1959	1960	1961
rozdíl ze stavů ke konci roku v tisících	83	64	84	153	98	50
v procentech	4,5	3,6	5,0	9,5	6,7	3,7

Dosavadní tendence reprodukce pracovních sil v zemědělství se zvláště nepříznivě projevovaly v tom, že nejvyšším tempem ubýval počet nejmladších pracovníků. Zatímco celkový počet pracovníků v zemědělství poklesl např. v období 1956 až 1961 o 29 %, snížil se počet pracovníků do 20 let o 60 %, do 40 let o 34 %, a nad 60 let jen o 6 %. Počet nejmladších pracovníků neustále klesal a počet pracovníků v mimoprodukčním věku (muži nad 60 let, ženy nad 55 let) v posledních letech absolutně vzrostl. Průměrný věk pracovníků v zemědělství vzrostl v roce 1961 nad 46 let proti roku 1955, kdy průměr činil 41 let.

Úbytek zemědělských pracovníků nelze tudíž hodnotit jen kvantitativně s ohledem na celkový počet stálých pracovníků v jednotlivých obdobích. Jelikož počet pracovníků mladších věkových skupin klesá mnohem rychlejším tempem, je skutečný úbytek pracovních sil ve smyslu pracovní schopnosti podstatně vyšší, než vyplývá z indexu celkového počtu pracovníků.

Z hlediska technického rozvoje ztěžují situaci v pracovních silách především nedostatky mechanizace zemědělské výroby, zejména vlivem nekomplexnosti dodávaných mechanizačních prostředků. Zatímco úbytek počtu pracovníků probíhal v minulých letech rychlejším tempem, než stanovil plán, nebyly plánované dodávky mechanizačních prostředků do zemědělství v plné míře realizovány. V důsledku toho jen málo ovlivnila mechanizace výroby pokles potřeby ruční práce, především u rozhodujících sezónních prací u větší části náročných zemědělských plodin. Svědčí o tom i údaje v tabulce II.

II. Podíl ruční práce při pěstování a sklizni některých plodin (práce ruční a práce se stroji = 100)

Plodina a druh práce s ní	1950	1960
cukrovka		
a) ošetřování	97	89
b) sklizeň	95	85
brambory		
a) příprava sadby a sázení	52	40
b) sklizeň	86	80
kukuřice na zrno		
sklizeň a úprava	75	70
seno		
sklizeň	57	48

Poměrně rychlý úbytek pracovníků v minulých letech nebyl v dostatečné míře nahrazen mechanizací a při tendenci k poklesu intenzity ruční práce se takovýto vývoj promítal do méně kvalitní práce a nutil k mimořádným opatřením při zabezpečování špičkových prací v rostlinné výrobě.

Obecně a historicky vzato, je odchod lidí ze zemědělství zákonitý a progresivní jev. Neustálý růst produktivity práce umožňuje, aby jeden pracovník zajišťoval výrobu na stále větší výměře zemědělské půdy. Přitom, zejména v současných našich podmínkách, je důležité, aby úbytek lidí ze zemědělství byl doprovázen podstatným růstem zemědělské produkce. Jestliže dochází k většímu úbytku pracovních sil a výroba se přitom zvyšuje jen nedostatečně, je takovýto vývoj z hlediska efektivnosti národohospodářského rozvoje nepříznivý, a to i v tom případě, že pracovníci převedení ze zemědělství vytvoří v průmyslových odvětvích více národního důchodu než v zemědělství. V zemědělství může v takovýchto případech docházet k nízkému využívání existujících výrobních sil a narůstající disproporce pohlcuje úspory společenské práce dosažené v průmyslu.

Uvedené souvislosti jsou národohospodářsky zvlášť závažné, jestliže přechod značného počtu pracovníků ze zemědělství podporuje za určitých okolností více méně extenzivní rozvoj průmyslových odvětví a rostoucího počtu pracovníků není zde dostatečně využito. Podle existujících údajů se např. v průmyslu kolem 30 % pracovníků zabývá vnitropodnikovou přepravou a manipulací s materiálem, přičemž v případě řádného technického vybavení těchto vedlejších činností by značnou část uvedených pracovníků bylo možno uvolnit a využít jich mnohem produktivněji. Tato úspora pracovníků je přibližně stejně velká jako celkový nadplánovaný úbytek stálých pracovníků ze zemědělství v letech druhé pětiletky.

Úbytek pracovníků ze zemědělství — zvláště v našich podmínkách — nelze zkoumat jen z hlediska vývoje produktivity práce v zemědělství. Produktivita práce, měřená objemem produkce na jednoho pracovníka, může vykazovat vysoká tempa růstu i při stagnaci výroby v tom případě, že současně dochází k prudkému poklesu počtu pracovníků. Rozhodujícím kritériem při hodnocení reprodukce pracovních sil v zemědělství je zajištění soustavného růstu zemědělské výroby, která musí především uspokojovat rostoucí potřebu potravin s ohledem na omezené možnosti dovozu.

Neúměrný úbytek pracovních sil ze zemědělství a pomalý růst zemědělské výroby se nepříznivě promítají i do samotných temp růstu produktivity práce. Například mezinárodní srovnání ukazuje, že v mnohých zemích s vysokou inten-

III. Indexy počtu pracovníků a produktivity práce v zemědělství vybraných zemí

Země	Index pracovníků		Index produktivity práce (zemědělská produkce na 1 pracovníka)	
	předválečná úroveň	1958	průměr let 1949 — 1953	průměr let 1954 — 1958
ČSSR	100	53	100	110
NSR	100	73	100	145
Dánsko	100	67	100	137
Belgie	100	62	100	121

zitou zemědělské výroby byl úbytek pracovníků ze zemědělství pomalejší a produktivita práce rostla přitom rychleji než v našem zemědělství. Svědčí o tom i orientační srovnání v tabulce III.

V zemích v tabulce III uvedených a i v některých dalších s poměrně vysokou intenzitou zemědělské výroby se v minulých letech snižoval počet pracovníků v zemědělství pomaleji, přičemž dodávky výrobních prostředků průmyslového charakteru (zejména strojených hnojiv a traktorů) do zemědělství rostly zpravidla rychleji než u nás. Rychlejší růst zemědělské výroby při pomalejším úbytku pracovních sil v těchto zemích zvyšoval tempa růstu produktivity práce.

Ještě názorněji odhaluje problémy dosavadního průběhu reprodukce pracovních sil v našem zemědělství porovnání výsledů hospodaření skupin zemědělských podniků s rozdílnou úrovní hospodaření. V tabulce IV jsou uvedeni příslušní ukazatelé z roku 1960 dvou skupin řepařských družstev okresu Nymburk a dvou skupin bramborářských družstev okresu Písek.

IV. Srovnání výsledků hospodaření skupin zemědělských podniků s rozdílnou úrovní hospodaření

Ukazatel	Okres Nymburk		Okres Písek	
	skupiny JZD s intenzitou zemědělské výroby			
	nejnižší	nejvyšší	nejnižší	nejvyšší
počet JZD	14	14	19	18
výsledná zemědělská produkce na 1 ha v Kčs	4321	8 224	2583	4 299
hodnota strojů a zařízení na 1 ha v Kčs	973	1 375	1309	1 739
spotřeba strojených hnojiv na 1 ha v Kčs	135	188	117	175
počet stálých pracovníků na 100 ha	19,0	28,2	18,5	19,8
složení stálých pracovníků podle věkových skupin (v procentech)				
14—25 let	3,8	4,1	4,4	7,4
26—45 let	24,2	29,9	28,3	36,8
46—60 let	47,6	44,7	49,8	41,3
nad 60 let	24,4	21,3	17,5	14,5
celkem	100,0	100,0	100,0	100,0
průměrný věk stálých pracovníků - roku	50,3	48,8	48,3	45,4
celkový roční příjem 1 stálého pracovníka ze společného hospodářství v Kčs	8633	13 250	6632	11 244

Družstva s vysokou produkcí na hektar zemědělské půdy charakterizuje vyšší stav stálých pracovníků a současně i lepší vybavení výrobními prostředky.

Věkové složení stálých pracovníků ve všech skupinách družstev je velmi nepříznivé, přitom ve družstvech s nízkou intenzitou zemědělské výroby ještě podstatně horší.

K vyššímu úbytku pracovníků ve družstvech s nižší úrovní hospodaření nedocházelo proto, že rostoucí mechanizace uvolňovala část pracovníků pro

ostatní odvětví národního hospodářství, ale naopak proto, že zaostávání výroby a z toho vyplývající nízká hmotná zainteresovanost pracovníků v těchto družstvech způsobovala — zvláště u mládeže — nezáměr o práci v zemědělství a mladí pracovníci přecházeli do průmyslových odvětví, která jim poskytovala lepší podmínky.

Další rozvoj národního hospodářství vyžaduje, aby byl do zemědělství získán větší počet pracovníků, kteří jsou schopni osvojit si a ovládat průmyslové způsoby výroby v zemědělství, jež podstatně přispějí ke zmírnění rozdílů mezi vesnicí a městem.

Některé předpoklady zabezpečení plánovitě reprodukce pracovních sil v zemědělství

V uplynulém období byl pokles počtu pracovníků v zemědělství do určité míry nahrazován zvyšováním mechanizace rostlinné i živočišné výroby. Přitom však nelze opomíjet, především v rostlinné výrobě, která váže převážnou část pracovníků v zemědělství, že každé dílčí opatření na úseku mechanizace neumožňuje bezprostředně určitý počet pracovníků. I když vlivem komplexní mechanizace poklesne potřeba práce při pěstování určité plodiny, může pěstování jiných, dosud málo mechanizovaných plodin vyžadovat pracovní síly ve stejném rozsahu. Zároveň se může prohlubovat sezónnost v rostlinné výrobě a ztížit zajišťování celoroční činnosti, a tudíž i celoročního důchodu.

Perspektivním řešením je komplexní mechanizace nikoli jen určitých pracovních operací, nýbrž veškeré rostlinné výroby, resp. všech rozhodujících plodin; podobně v živočišné výrobě nepůjde např. jen o dojení, nýbrž o celý chov krav, včetně přípravy krmiv. Z tohoto hlediska je účelné vybavovat zemědělské podniky komplexními investičními celky na výrobu jednotlivých produktů.

Komplexní investiční celky, založené na pokrokové velkovýrobní technologii pěstování a sklizně zemědělských plodin, zabezpečují žádoucí růst produktivity práce a snížení potřeby pracovníků zejména v obdobích dosavadních sezónních pracovních špiček.

Podle propočtů*) umožní realizace komplexních investičních celků pro výrobu cukrovky snížit spotřebu živé práce z dosavadních 551 hod/ha až na 91 hod/ha, přičemž úplně odpadá veškerá ruční práce. Podobně u brambor by bylo možno snížit potřebu živé práce na hektar z 243 hodin na 54 hodin s téměř úplným vyloučením ruční práce. Ke značným úsporám živé práce vedou rovněž pokrokové technologie sklizně obilnin, sena a dalších plodin. O rozsahu možných úspor pracovníků svědčí údaje, podle kterých v případě vybavení zemědělství komplexními investičními celky pro výrobu rozhodujících plodin (obilnin, cukrovky, brambor, pícnin) včetně investičního zabezpečení manipulace s organickými a anorganickými hnojivy lze uspořít 250 tisíc pracovníků proti současné potřebě (plně nezabezpečené) pracovníků v uvedených odvětvích. Tato úspora se ovšem týká výhradně jen manuálních pracovníků, zatímco potřeba kvalifikovaných pracovníků pro obsluhu techniky naopak podstatně vzroste.

Reálnost plánů reprodukce pracovních sil v zemědělství je stále více závislá na krytí potřeb zemědělství dodavatelskými průmyslovými odvětvími.

*) J. Havlíček, V. Jeníček: Komplexní investiční celky pro zemědělství, Výzkumná práce č. 42, VÚNP, (1963).

V případě komplexních investičních celků jde o materiálové a organizační zabezpečení jejich dodávek do zemědělství především v oblasti strojírenství. Výhledové úspory pracovních sil v zemědělství budou však vedle strojírenství do značné míry závislé i na jiných průmyslových odvětvích — především na chemickém průmyslu.

Dlouhodobá tendence vývoje nákladů zemědělské produkce se projevuje v podstatné úspoře živé práce; výrazně se mění celková struktura nákladů v tom smyslu, že roste spotřeba minulé práce zpředmětnělé ve výrobních prostředcích průmyslového charakteru. Názorně to potvrzují např. údaje o změně nákladů při výrobě cukrovky při přechodu na pokrokovou velkovýrobní technologii s použitím komplexní mechanizace, uvedené v článku M. Lemeševa (Planovoje chozjajstvo 3/1963). Podle těchto údajů se struktura přímých nákladů na výrobu cukrovky v čteti známého zemědělského mechanizátora V. A. Světličného liší proti průměrným údajům sovchozů takto (tab. V):

V. Struktura přímých nákladů na výrobu tuny cukrovky (v %)

Ukazatel	Průměr za sovchozy SSSR	Četa V. A. Světličného
přímé náklady celkem	100	100
z toho: mzdy	62,0	36,7
amortizace, běžné opravy, pohonné látky, mazadla	14,0	20,6
strojená hnojiva a ostatní agrochemické prostředky	6,4	40,0
semena	8,8	2,7
ostatní	8,8	—

Podle uvedených údajů znamená přechod na pokrokovou technologii s uplatněním komplexní mechanizace zásadní změnu nákladů. Podíl mzdových nákladů klesl ze dvou třetin téměř na jednu třetinu, naopak ale podstatně vzrostl podíl nákladů na agrochemické prostředky, amortizaci a běžné náklady spojené s používáním techniky. Pozoruhodný je zejména prudký vzrůst podílů nákladů na strojená hnojiva a ostatní agrochemikálie, které při pokrokovém způsobu pěstování zaujaly první místo v celkových přímých nákladech. Národohospodářský efekt změny nákladů při výrobě cukrovky se projevuje v poklesu celkových přímých nákladů na tunu cukrovky v daném případě více než o tři čtvrtiny.

Jen podstatné zvýšení úrovně mechanizace a chemizace výroby všech zemědělských plodin povede na základě rychlého růstu produktivity práce k dalším úsporám pracovních sil v zemědělství. Potřeby zemědělství ve vztahu k průmyslovým odvětvím je proto třeba plánovitě zabezpečovat v soustavě meziodvětvových vztahů. Zemědělství je důležitou organickou složkou meziodvětvových vztahů nejen již převážně jako pouhý dodavatel své produkce, ale zároveň i jako stále významnější odběratel výrobních prostředků průmyslového charakteru.

Efektivní využití veškerých investic do hmotných faktorů rozšířené reprodukce v zemědělství (komplexní mechanizace, chemizace aj.) předpokládá zároveň zvýšení hmotné zainteresovanosti pracovníků v tomto odvětví. Náléhavost tohoto úkolu v našich podmínkách je dána tím, že situaci v pracovních silách v zemědělství je třeba řešit s ohledem na relativní nedostatek pracovních

sil v národním hospodářství. Právě zvýšená potřeba pracovních sil, zejména v průmyslových odvětvích a ve službách obyvatelstvu, kde úroveň odměňování a celkové pracovní podmínky jsou pro mládež zpravidla přitažlivější, byla rozhodující příčinou neplnění plánovaného náboru mládeže do zemědělství a velkého úbytku mladých pracovníků ze zemědělství.

Nižší úroveň nutného produktu vytvářeného v zemědělství je zákonitým jevem v kapitalistických zemích, kde se projevuje v masovém úpadku drobných i středních rolníků a v jejich odchodu ze zemědělství. Tak např. výše příjmů pracovníků v zemědělství v NSR je nyní asi o 25—30 % nižší než u přibližně stejně kvalifikovaných pracovníků v průmyslu.*) Jedině socialistické zemědělství jakožto součást jednotné socialistické ekonomiky může řešit tento historický rozpor a pracovníkům v zemědělství zabezpečit stejnou odměnu za práci jako pracovníkům s obdobnou kvalifikací v průmyslových odvětvích (i s ohledem na ztížené pracovní podmínky v zemědělství proti většině průmyslových odvětví). Živelný regulátor počtu pracovních sil v zemědělství v podobě nižších důchodů pracovníků v podmínkách kapitalismu (kdy působení uvedeného regulátoru je do určité míry brzděno existencí soukromého vlastnictví) je za socialismu nahrazen plánovitým usměrňováním reprodukce pracovních sil v zemědělství v rámci jednotné ekonomiky.

Otázky hmotné zainteresovanosti pracovníků v zemědělství je ovšem vždy třeba řešit s ohledem na potřeby a možnosti celého našeho národního hospodářství. Přitom bude asi vhodné v družstevním sektoru řešit tyto otázky diferencovaně. Zatímco mladé kvalifikované pracovníky a odborníky je třeba zainteresovat na práci v zemědělství především prostřednictvím přiměřené peněžní odměny za práci, je třeba u starších družstevníků respektovat větší působení „naturální zainteresovanosti“ v podobě naturálních příjmů ze společného hospodářství a ze záhumenků.**)

Zásadní řešení otázek hmotné zainteresovanosti pracovníků v zemědělství souvisí do určité míry i s problematikou skupinového vlastnictví. I když vývoj skupinového vlastnictví ve všelidové je dlouhodobý proces, ukazuje se, že právě v oblasti odměňování pracovníků (především kvalifikovaných pracovníků) se bude stále naléhavěji prosazovat řešení vybočující z rámce skupinového vlastnictví. V opačném případě by bylo velmi obtížné, ne-li nemožné vůbec, odstranit zaostávání poměrně velké skupiny ekonomicky slabých družstev, zejména v oblastech s méně příznivými přírodními podmínkami. Přitom v ostatních sférách reprodukce, hlavně při zabezpečování rozšířené reprodukce základních výrobních prostředků, bude zřejmě nadále třeba zachovat, popřípadě i prohlubovat a rozšiřovat účast družstev a neustále zkvalitňovat ekonomické řízení družstev, zejména se zřetelem na značnou diferenciaci v ekonomické úrovni mezi družstvy a jejich skupinami.

* * *

Překonání dosavadního nepříznivého vývoje pracovních sil v zemědělství vidíme tedy ve dvou směrech:

a) v zabezpečení materiálních předpokladů podstatného vzestupu zemědělské výroby,

*) Viz zprávu v Rudém právu z 9. 2. 1963: „Zelený plán“ má zmírnit obtíže zemědělství NSR.

**) Zainteresovanost na práci v zemědělství se ovšem nevyčerpává jen uvedenými formami. Velký význam má např. výstavba bytů, sociálních a kulturních zařízení, společného stravování atd.

b) v účinnějším využívání principu všestranné zainteresovanosti pracovníků v zemědělství, zejména ve družstvech.

Rozhodujícím článkem podstatného vzestupu zemědělské výroby je překonání současné disproporce mezi rostlinnou a živočišnou výrobou. Z tohoto hlediska je dosažení rychlého rozvoje rostlinné výroby základem efektivního rozvoje zemědělství. V rostlinné výrobě se v současné době nakupilo i nejvíce problémů v oblasti pracovních sil. Proto má tak velkou důležitost postupné, avšak komplexní vybavení rostlinné výroby stroji a ostatními výrobními prostředky, přičemž z hlediska růstu intenzity výroby a úspory pracovních sil je třeba soustředit investiční vybavení na základní plodiny (cukrovka, brambory, obilniny, píce, kukuřice na zrno) a ošetřování statkových hnojiv. Za těchto podmínek bude pak možno úspěšně čelit živelným prvkům v reprodukci pracovních sil v zemědělství.

Také řešení otázek hmotné zainteresovanosti je důležitou podmínkou stabilizace pracovních sil v zemědělství. Zvýšený nábor mládeže v příštích letech povede k podstatnému zlepšení věkové struktury pracovníků, což spolu s růstem kvalifikace všech pracujících v zemědělství vytvoří podmínky k plnějšímu využívání nové techniky a umožní prudký růst produktivity práce. Budou tak vytvářeny podmínky k dalšímu uvolňování části pracovníků ze zemědělství, převážně ovšem cestou postupného omezování náboru mládeže (nikoli převodem většího počtu pracovníků v nejproduktivějším věku ze zemědělství do jiných odvětví).

Rozdielny charakter práce v poľnohospodárstve a v priemysle z hľadiska spoločenského postavenia pracujúcich

Inž. Gerhard BRHLOVIČ

Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava

V dôsledku revolučných zmien v poľnohospodárskom pokroku, ku ktorým dochádza v procese socialistickej prestavby nášho poľnohospodárstva na veľkovýrobnej základni, vytvára sa aj nové postavenie človeka v pracovnom procese. Technika uľahčuje a skultúrňuje jeho prácu, mení sa štruktúra jeho povolania, stúpajú nároky na kvalifikáciu, mení sa proporcia medzi pracovným časom a voľným časom. Všetky tieto vonkajšie prejavy zmien v charaktere práce sa hlboko vrývajú aj do jeho vnútorných, spoločenských rysov, ktoré sú už odrazom nových socialistických výrobných vzťahov.

Pred družstevnými roľníkmi sa otvárajú nebývalé perspektívy rastu spoločenskej produktivity. Vývoj spoločenskej stránky charakteru ich práce sa stáva súčasťou jednotného rozvoja socialistických výrobných vzťahov a socialistického pokroku výrobných síl celého národného hospodárstva.

Práca družstevníkov je oslobodená od akéhokoľvek vykorisťovania — je prácou pre seba. V podmienkach víťazstva socialistických výrobných vzťahov v celej spoločnosti definitívne odpadajú i v poľnohospodárstve všetky formy kapitalistického vykorisťovania.

Kultúrna úroveň pracujúcich v poľnohospodárstve sa rýchle vymaňuje z predchádzajúcej zaostalosti v dôsledku podstatne lepšieho zapojenia na kulturné strediská — mestá. K tomu prispelo zlepšenie spojenia s mestom vybudovaním dopravnej siete, spojov i prostredníctvom rozhlasu a televízie. Pri budovaní nových priemyselných a kultúrnych centier sa sleduje požiadavka ich správneho rozmiestovania do zaostalých oblastí. Mesto udržuje rôznou formou rozvetvené kultúrne styky s dedinou. Na samotných dedinách sa vybudovali početné kultúrne zariadenia ako kino, knižnice, osvetové domy, ktoré bolo predtým len málo vídať. Pre rast všeobecnej kultúrnej úrovne prispelo ďalej najmä rozšírenie a skvalitnenie všeobecne-vzdelávacích možností v národných i stredných školách.

Napriek uvedeným priaznivým skutočnostiam nedosahuje ešte kultúrne postavenie pracujúcich v poľnohospodárstve úroveň pracujúcich v priemysle. Okrem toho ľudia na dedine majú všeobecne menej času na kultúru (nepravidelne pracujú, po práci na spoločnom pracujú ešte na vlastnom hospodárstve, viac času

im dá zásobovanie, menšia je ich kultúra bývania a pod.). Doprava za kultúrnymi potrebami pri súčasnom ich nedostatku na dedine si vyžaduje niekedy i značnejšie osobné náklady poľnohospodárskych pracovníkov. Poskytované kultúrne a spoločenské prostriedky na dedine, aj keď sú toho istého druhu ako v meste, nedosahujú tej kvality. Uvedené rozdiely však postupne miznú a nejde pritom o rozdiely principiálne. Zlepšenie kultúrnej situácie na dedine je ale proces, ktorý si vyžaduje čas.

Politické uvedomenie poľnohospodárov u nás v období socialistickej prestavby poľnohospodárstva v porovnaní s minulosťou podstatne vzrástlo. Nemožno však povedať, že by už dosiahlo plne úrovne uvedomenia priemyselných robotníkov. Tento nedostatok je spôsobený ťažkosťami pri prekonávaní súkromnovlastníckych návykov a iných prežitkov vo vedomí ľudí na dedine.

Menšie politické uvedomenie je príčinou takých zjavov ako je uprednostňovanie osobných záujmov pred záujmami družstevnými, družstevných pred spoločenskými, zlá pracovná morálka na niektorých JRD, nedostatky pracovnej disciplíny a spoločenskej zodpovednosti. Prekonávanie týchto rozdielov je však tiež procesom dlhodobejším, pričom socialistická spoločnosť má všetky možnosti postupne tieto rozdiely riešiť.

V súvislosti s perspektívou vyrovnávania materiálneho postavenia pracujúcich v poľnohospodárstve a v priemysle sa zvykne u nás spomínať iba požiadavka vyrovnania úrovne odmeny za rovnaké množstvo a kvalitu práce medzi družstevným a štátnym sektorom a v samotnom družstevnom sektore. Zabúda sa pritom na zvláštnosti poľnohospodárstva vôbec (nielen jeho družstevného, ale i štátneho sektora), ktoré vplývajú na rozdielne dôchodky v oboch odvetviach. Špecifickou zvláštnosťou poľnohospodárskej výroby a jej pracovného procesu je sezónnosť, ktorá pôsobí nepriaznivo na materiálne postavenie vyše polmilionovej skupiny stálych pracovníkov socialistického sektora poľnohospodárstva zamestnaných v rastlinnej výrobe. Sezónnosť práce v tomto odvetví bezprostredne znižuje úroveň ich celoročných dôchodkov.

Sezónnosť rastlinnej výroby vystupuje ako špecifická objektívna príčina rozdielov celoročných dôchodkov nielen v porovnaní s inými odvetviami národného

I. Priemerný mesačný dôchodok robotníkov ŠM v roku 1962 v ČSSR

Robotníci	V jednotlivých štvrtrokoch			
	I.	II.	III.	IV.
1. sezónni a brigádni robotníci v RV	850	770	830	760
2. stáli v ŽV a RV a celosezónni len v RV	1050	1160	1260	1170

Vysvetlivky: Prepočty sú urobené podľa štatistického hlásenia MZLVH Pj-04 za rok 1962. Priemerný mesačný dôchodok je vypočítaný za jednu prepočítanú evidenčnú pracovnú silu a nie na jednu fyzickú osobu. Rozdiely v skutočných mesačných dôchodkoch sezónnych a stálych robotníkov boli preto oveľa vyššie.

hospodárstva, ale aj medzi pracovníkmi toho istého poľnohospodárskeho podniku v jeho živočíšnej a rastlinnej výrobe. Túto skutočnosť potvrdzujú i údaje v tabuľke I.

Za JRD žiaľ niet podobných údajov. Zo sumárov ročných výkazov MZLVH možno však prepočtom zistiť, že stáli pracovníci odpracovali v rastlinnej výrobe priemerne do roka iba cca 400 PJ, zatiaľ čo v živočíšnej výrobe v priemere okolo 550 PJ. Na jedného pomáhajúceho pracovníka rastlinnej výroby pripadá priemerne iba 60 PJ.

Z uvedených údajov si možno urobiť hrubú predstavu o nižšej úrovni celoročných dôchodkov v rastlinnej výrobe, ktorá je zapríčinená sezónnou prácou v tomto odvetví. V dôsledku sezónnosti odpracujú podľa výberových šetrení stáli pracovníci rastlinnej výroby priemerne ročne asi 1600–1700 hodín, pričom čistý ročný pracovný fond vo všetkých ostatných odvetviach národného hospodárstva sa pohybuje spravidla okolo priemeru 2156 hodín (podľa Štat. ročenky 1962). Pritom pomáhajúce pracovné sily na JRD a sezónni pracovníci na ŠM, ktorých je dovedna ďalších asi 463 000, nepracujú ani celú sezónu, ale iba v špičkových obdobiach, spolu 1–2 a len výnimočne 3 mesiace do roka. Za tejto situácie, ak by aj boli vcelku nevelké rozdiely v hodinovej mzde v porovnaní s ostatnými pracovníkmi, sú celoročné dôchodky v rastlinnej výrobe v dôsledku nižšieho využitia nutne približne o $\frac{1}{3}$ nižšie ako v živočíšnej výrobe.

Výberové šetrenie (podľa materiálov SLPK z roka 1960) nám dáva možnosť ešte hlbšie nahliadnuť do úrovne celoročných odmien, a to podľa jednotlivých kategórií pracovníkov v oboch odvetviach. Ďalej možno podľa údajov sledovať aj sezónnu nerovnomernosť mesačných príjmov v tomto odvetví, čo je ďalším nepriaznivým znakom materiálneho postavenia jeho pracujúcich.

II. Priemerné mesačné zárobky podľa výberového šetrenia na ŠM

Mesiac	Robotníci celkom	Z toho				
		ŽV	RV	traktoristi a kombajnisti	kočiši	ostatní pracovníci v RV
I.	844	1256	698	940	1009	599
II.	801	971	620	922	908	513
III.	850	1224	678	919	945	601
IV.	848	1240	688	1118	1040	587
V.	1000	1459	855	1254	1147	785
VI.	1014	1393	890	1397	1183	819
VII.	1189	1463	1099	1551	1396	1029
VIII.	1032	1416	961	1506	1359	872
IX.	1026	1351	905	1533	1289	800
X.	1082	1380	977	1475	1181	900
XI.	977	1505	864	1300	1053	789
XII.	997	1449	870	1461	1068	778
Ø za celý rok	959	1270	858	1226	1134	780

Typickou skupinou sezónnych pracovníkov sú ostatní pracovníci RV, tzv. „pešiáci“. Najvyšší ich mesačný zárobok predstavuje až dvojnásobok zárobku v zimných mesiacoch a bol dosiahnutý pri priemernom počte 10,8 odpracovaných hodín denne v špičke, zatiaľ čo v zimných mesiacoch odpracovali uvedení pracovníci priemerne 7,84 hod. denne. Ani takéto zvýšenie dennej pracovnej doby nestačilo však k vyrovnaniu priemerných celoročných zárobkov na úroveň ostatných poľnohospodárskych pracovníkov.

Značne nepriaznivejšia je ešte v tomto smere situácia na JRD. Z údajov toho istého výberového šetrenia za jednotlivé skupiny družstiev možno vyčítať, že mesačná záloha na PJ v rastlinnej výrobe, pripadajúca na jedného pracovníka, sa pohybovala od 100—160 Kčs v zimných mesiacoch do 450—500 Kčs v obdobiach sezónnej špičky, pri odpracovaní 3,5—4 až 5násobne viac PJ ako v zime. Celoročný priemerný mesačný peňažný dôchodok (včítane doplatku) sa pohyboval vo vyspelých JRD okolo 770 Kčs na jedného pracovníka RV, v stredne hospodáriacich medzi 400—440 Kčs a v hospodársky zaostávajúcich družstvách na hranici 400 Kčs. Z priebehu spotreby PJ pripadajúcej na jedného pracovníka počas roka možno jasne vypožorovať, že JRD značnú časť stálych pracovníkov rastlinnej výroby v priebehu 3 zimných mesiacov (XII., I., II.) vôbec nevyužívajú. Sú to najmä ženy z domácností. Z tohto dôvodu je na JRD oveľa vyššia nerovnomernosť príjmov ako na ŠM, čo ovplyvňuje i výšku celoročných dôchodkov. Na ŠM sa musia totiž postarať o istý minimálny mesačný príjem v zime aj týchto skupín pracovníkov, a preto skôr sa zaujímajú aspoň o aké také ich náhradné využitie.

Otázka riešenia uvedených špecifických rozdielov je o to vážnejšia a naliehavá, že zatiaľ ani v najbližšej perspektíve sa neukazuje možné odstrániť sezónnosť práce z poľnohospodárstva *)

Cesta k odstráneniu sezónnych dôchodkov vedie predovšetkým cez zmierňovanie sezónnej potreby práce; v dôsledku toho sa môže znižovať potreba len v špičkových sezónach zamestnaných pracovníkov. Ak by však aj odstránil v ďalekej budúcnosti nerovnomernú potrebu práce v priebehu roka, zostane tu ešte zimné prerušenie pracovného procesu, počas ktorého v rastlinnej výrobe možno využiť iba malú časť jej pracovníkov. Celá váha ďalšieho riešenia sa takto prenáša na hľadanie možností maximálneho celoročného využitia a plnej zamestnanosti. Možno prirodzene očakávať, že požiadavky v tomto smere budú rásť úmerne s rastom všeobecných hmotných a kultúrnych potrieb celej našej spoločnosti. Otázka celoročného využitia a plnej zamestnanosti pracovníkov rastlinnej výroby bude v našom národnom hospodárstve stále aktuálnejšia a naliehavejšia, tak ako je už dnes jej plné riešenie prirodzené v ostatných odvetviach.

Vzhľadom na uvedený postulát veľkú ekonomickú dôležitosť nadobúda otáz-

*) Blížšie viď o tom článok v Politickej ekonomii č. 8 z r. 1962. Celoročný plynulý pracovný dôchodok je však predpokladom úspešného náboru mladých kvalifikovaných pracovných síl, ktorých bude zvlášť pre rastlinnú výrobu potrebné získať v najbližších rokoch (napr. len ako mechanizátorov) najmenej trojnásobok súčasného stavu.

ka konkrétnych vyhlíadok vývoja celoročného využitia pracovníkov rastlinnej výroby v ČSSR. Je preto namieste dôkladnejšie sa ňou zaoberať i v našom článku.

Podľa predbežných úvah o normatívnej potrebe plne výkonných pracovníkov do roku 1970, v porovnaní s rokom 1960, vyzerá využitie všetkých pracovníkov zapojených do pracovného procesu v tomto odvetví ako je uvedené v tabuľke III.

III. Vývoj využitia pracovníkov rastlinnej výroby počas jednotlivých mesačných období v roku (v % z maximálnej potreby)

Rok	Využitie v priebehu mesačných období											
	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
1960	5,0	13,0	16,4	27,4	33,0	38,8	47,5	53,7	61,3	76,1	83,0	100,0
1970	9,7	10,8	26,2	29,4	35,1	41,3	50,6	57,2	66,6	90,5	93,0	100,0

Údaje v tabuľke III svedčia nesporne o priaznivom vývoji vo využití pracovných síl v rámci skúmaného odvetvia, najmä o raste zamestnanosti v najvyšších skupinách 11—12mesačných obdobiach využitia v roku 1970 v porovnaní s rokom 1960. No aj tak úroveň v roku 1970 neprekonáva pomerne nízku hranicu celoročného využitia, ktorá sa pohybuje ešte stále okolo 10 % z maximálneho počtu. Hlavným problémom zostáva vyššia zamestnanosť predovšetkým v skupinách 9—10 až 12mesačného obdobia, pretože ešte i v roku 1970 je schopná rastlinná výroba využiť v tomto období iba niečo viac ako $\frac{1}{4}$ z maximálnej potreby pracovníkov. Z doterajších uzáverov vyplýva, že riešenie tohto problému bude potrebné hľadať hlavne mimo rámec tohto odvetvia.

Ročné využitie trvalých pracovníkov rastlinnej výroby by za týchto predpokladov aj v roku 1970 dosiahlo priemernej úrovne iba 1648 hodín čistého pracovného času. Vzhľadom na postulát odstránenia podstatných rozdielov medzi charakterom práce v poľnohospodárstve a v priemysle javí sa ako nevyhnutné aj vyrovnanie úrovne celoročného využitia v oboch odvetviach, ktoré podmieňuje ich materiálne postavenie. Podľa tohto kritéria, ak perspektívne uvažujeme so všeobecnou 7-hodinovou pracovnou dobou, by boli trvalí pracovníci v rastlinnej výrobe ČSSR v roku 1970 využití celoročne na 90 % a 104 miliónov hodín ich pracovného fondu, rovnajúceho sa kapacite temer 57 000 celoročných pracovných síl, by zostávalo ako nevyužitá rezerva.

Otázka plného využitia nie je však u všetkých stálych pracovníkov rovnako naliehavá. Hlbšia analýza perspektívneho vývoja v tomto smere si vyžaduje v riešení postup podľa jednotlivých skupín.

Prvoradá pozornosť si bude vyžadovať rýchle rastúca skupina mechanizátorov. Dnes máme v socialistickom sektore poľnohospodárstva okolo 80 000 traktoristov. Podľa normatívov VÚZT bude si uplatnenie sústavy strojov vyžadovať v rastlinnej výrobe približne 286 000 mechanizátorov. Pôjde o vysokokvalifikované, prevažne mužské produktívne pracovné sily, a preto ich maximálna za-

mesťnanosť je z hľadiska národohospodárskej efektívnosti nutnosťou. Ďalej ide aj o podmienku materiálnej zainteresovanosti na tomto povolání. Riešenie tohto problému v budúcnosti pri takom vysokom podiele (mechanizátori majú tvoriť viac ako polovinu stálych pracovníkov) nebude asi tak ľahkou záležitosťou ako je tomu dnes.

Podľa mesačnej normatívnej potreby práce možno odhadovať, že v roku 1970 už aj počas vegetačného obdobia, v obdobiach medzišpičkových poklesov, dôjde k prechodnému krátkodobému nevyužitiu mechanizátorov v RV. Domnievame sa však, že správnou organizáciou práce (zaradovaním náhradných prác na toto obdobie), ďalej plánovaním pohyblivých termínov smenových údržieb, využívaním obdobia kľudu na dôkladné opravy a previerky pripravenosti strojov pre špičkové vypätie, možno účelne využiť všetkých pracovníkov. Vždy sú tu ešte možnosti pomoci iným odvetviám, najmä v doprave.

Problematická je ale situácia v období zimného vegetačného kľudu, kde možno odhadovať, že počas dvoch mesiacov nájde v rastlinnej výrobe využitie iba 15—20 % a v ďalších dvoch mesiacoch asi 70—80 % celkovej potreby mechanizátorov. Využitie v neskorých jesenných a skorých jarných mesiacoch bude treba riešiť plánovaním zvýšenej činnosti pri povrchovej úprave lúk, pasienkov, pri ich prihnojovaní, pri budovaní a úprave poľných ciest, priekop, jarkov; tiež v melioračných prácach, pokiaľ nie je zamrznutá pôda. Na tieto obdobia sa žiada sústrediť i nepoľnohospodársku dopravnú činnosť (dovoz stavebného materiálu, krmív, paliva a pod.); je len potrebné, aby dodávateľské podniky rešpektovali túto požiadavku a nezafažovali poľnohospodárstvo hlavne v špičkových obdobiach, ako je tomu často dnes.

Ďalšie obdobia spadajú do zimných mesiacov, v ktorých nevyužitá rezerva je najväčšia a jej riešenie si bude preto už na najbližšej budúcnosti vyžadovať oveľa väčšiu pozornosť akú jej venujeme v súčasnosti.

Pre mechanizátorov je to obdobie intenzívnej opravy a údržby celého strojového parku, rastom ktorého právom sa očakáva zvýšené ich využitie. Prvým predpokladom však je, aby časť traktoristov a kombajnisti si získali ďalšiu profesiu — opravár — i prípadnú špecializáciu v tejto profesii. Prekážkou širšej opravárenskej činnosti v poľnohospodárskych podnikoch, najmä na JRD, je v súčasnosti u väčšiny nedostatočné vybavenie opravárenských dielní k rozsiahlejším opravám. Pritom treba ale uvážiť efektívnosť využitia takéhoto nákladného investičného zariadenia. Snáď vhodnejšie bude preto voliť kooperáciu s opravárenskými podnikmi STS. I tu by však mohla vypomáhať podľa dnešných skúseností iba nevelká časť traktoristov v zimných mesiacoch, lebo nemôžu nahraďovať nutný základný káder stálych opravárov. Stáli opravári sú predpokladom odbornej opravy, ku ktorej sa vyžaduje veľká špecializácia vo svojom obore (elektrikári, nápravári, opravári motorov a pod.) i bohaté skúsenosti. Títo musia zabezpečiť aj plynulú opravu v priebehu roka a hlavne pohotovosť opráv v špičkách. Samotné bežné opravy až po negerálne, prevádzané na JRD a ŠM, ako ukazuje prax, zamestnávajú traktoristov najviac na 2—3 týždne.

Podľa uvedených úvah sa preto možno domnievať, že napriek rozširujúcej sa sfére opravárenskej činnosti sa bude využitie traktoristov v tejto činnosti rela-

tívne zužovať. Pri budúcej organizácii rozširujúcej sa opravárenskej činnosti bude však potrebné mať na pamäti aj otázku využitia mechanizátorov JRD a ŠM. Z podobných dôvodov pri ostatných opravách strojov a zariadení v živočíšnej výrobe i v iných strediskách bude potrebné sa zameriavať na sústredenie týchto prác na zimné mesiace. Napriek všetkým uvedeným možnostiam a pri plnom plánovitom ich využití sa nezdáame, že pre časť traktoristov bude potrebné hľadať pracovnú príležitosť v období vegetačného kľudu i mimo poľnohospodárskych závodov, v kooperácii s miestnymi údržbárskymi družstvami, s dnešnými stavebnými podnikmi, s priemyslovými a komunálnymi podnikmi. Bude ale na ONV, aby pomáhali riešiť tieto otázky, aby plánovite a zmluvne zabezpečovali vzájomnú spoluprácu v tomto smere.

Z povedaného vyplýva, že skupine mechanizátorských pracovníkov sa otvárajú veľmi široké možnosti i mimosezónneho uplatnenia a tým i budúci problém celoročného využitia sa zdá byť u nich dobre riešiteľný. Touto cestou možno aj v budúcich rokoch plne zabezpečiť primeranú úroveň celoročných dôchodkov i rovnomernosť mesačných príjmov mechanizátorov, rozhodujúcich kádrov pre poľnohospodársku výrobu. Pravda, k tomuto cieľu treba už dnes zameriavať výchovu budúcich mechanizátorských pracovníkov, a to na získanie dvoch profesií, rozvíjať organizátorskú činnosť a plánovať i rozmiestňovanie miestnych a okresných priemyselných a komunálnych podnikov a družstiev.

Oveľa väčšie problémy sa ukazujú pri budúcom riešení celoročnej zamestnanosti ostatných skupín pracovníkov rastlinnej výroby: u kočíšov a ich pomocníkov a u početne najväčšej skupiny, ktorú tvoria ženy, na ktorých spočíva vlastne hlavná ťarcha ručných prác v tomto odvetví.

V dôsledku rastúcej úrovne mechanizácie možno právom predpokladať, že dnes pomerne veľká 96 000 skupina kočíšov a ďalších mužov k ťažším fyzickým prácam, značne poklesne. Ako v terajšej praxi, pôjde však i v budúcnosti predovšetkým o starších pracovníkov, u ktorých vzhľadom na ich nižšiu výkonnosť nie je plné využitie tak naliehavé ako u pracovníkov v produktívnom veku. Pri zmenšení tejto skupiny možno však rátať, podľa súčasných skúseností, s celoročným zamestnaním všetkých jej pracovníkov pri rôznych pomocných prácach a hlavne pri zvýšenej doprave vo vnútri poľnohospodárskeho podniku cez zimu i v doprave pre cudzích (lesy, dovoz palivového dreva a pod.).

Postupnou analýzou jednotlivých skupín sa dostávame až na veľkú skupinu žien, kde sa zda riešenie podstatnej úlohy celoročnej zamestnanosti najťažšie. Podľa normatívnej metódy sa predpokladá v roku 1970 potreba asi 200 000 žien ako stálych pracovníčiek, využitých ale plne iba počas 5—6 sezónnych mesiacov; v piatich mesiacoch vegetačného kľudu klesá ich využitie až na 20—25 %. Okrem toho bude si rastlinná výroba vyžadovať asi 400 000 pomáhajúcich pracovníčiek, a to v období troch špičkových mesiacov. Podľa našej mienky je potrebné sa u tejto skupiny v riešení maximálneho pracovného využitia i celoročnej zainteresovanosti zamerať hlavne na ženy v produktívnom veku, ktoré tvoria dnes asi 50 % sezónnych pracovných síl. Tieto sezónne sily sú v spoločnom hospodárstve JRD a na ŠM zamestnané približne v troch špičkových mesiacoch prerušovane v roku, hlavne na jar a na jeseň. Vzhľadom na budúci vývoj

sezónnosti práce nemožno ani prespektívne rátať s väčším využitím žien v rastlinnej výrobe. Na sezónne pracovné obdobia a najmä špičky je ich pracovná účasť nevyhnutná, lebo zvládnutie špičkových prác je dôležitým predpokladom budúceho rastu intenzity poľnohospodárskej výroby, a tým aj zvýšenie produkcie potravín. Veľka spoločenská dôležitosť sezónnej práce si ale vyžaduje cestou celoročnej zamestnanosti maximálne zainteresovať sezónne pracovníčky na rastlinnej výrobe.

Možnosti plnšieho využitia žien treba hľadať hlavne v samotnej poľnohospodárskej výrobe, kde najmä v jej živočíšnom odvetví sú riešiteľné väčšie pracovné príležitosti, a to pri zastupovaní pracovníčiek tohto odvetvia počas ich dovolení, ktoré doteraz zostávajú spravidla nečerpané. Týmto spôsobom by bolo možné počas troch zimných mesiacov využiť približne 100 000 pracovníčiek rastlinnej výroby. Predpokladá to ale vyriešenie otázok hmotnej zainteresovanosti a hlavne zavedenie všeobecnej platenej dovolenky aj na JRD.

Napriek takémuto veľkému príspevku k celoročnej zamestnanosti rieši sa ním mimosezónne využitie len niečo viac ako tretiny produktívnych žien, aj to len v dvoch mesiacoch. Pre rozhodujúcu väčšinu bude preto potrebné hľadať pracovnú príležitosť mimo rámec poľnohospodárskej výroby. Tradičná bývala v tomto smere spolupráca poľnohospodárstva jednak s veľmi blízkym odvetvím lesného hospodárstva, jednak s niektorými priemyselnými odvetviami.

Podrobný rozbor súčasnej situácie v lesnom hospodárstve ukazuje, že toto odvetvie zamestnáva u nás 69 % sezónnych pracovníkov z celkového priemerného evidenčného stavu. Mesačná potreba sezónnych pracovných síl je najvyššia v apríli (166 % z priemeru), potom v máji a júni (okolo 125 %) a ďalej v novembri (124 %), v zimných mesiacoch (december—marec) klesá potreba pod celoročný priemer (67—96 %). No a v letnom období sa sezónne požiadavky pohybujú zhruba na tej istej úrovni (80—90 %). Značná rovnomernosť a vzhľadom na práce v poľnohospodárstve nepriaznivá sezónna krivka potreby sezónnych pracovníkov v lesnom hospodárstve nasvedčujú tomu, že toto odvetvie na jednej strane odčerpáva v súčasnosti ešte pracovné sily z poľnohospodárstva v období špičiek a na druhej strane len málo pomáha produktívne využiť pracovníkov rastlinnej výroby v období vegetačného kľudu.

Podľa úvah MZLVH, odboru ekonomiky práce, bolo by možné pri plánovitej kooperácii, zmluvne zabezpečenej prednostne so socialistickým sektorom v poľnohospodárstve, v zimných mesiacoch zamestnať v lesoch asi 700 traktoristov spolu s traktormi a s 1500 závozníkmi, asi 1400 kočíšov a závozníkov. V pestovateľských prácach by bolo možné využiť výše 13 000 žien, približne 4000 pri pomocných prácach pri ťažbe a zhruba toľko i v ostatnej činnosti. Dovedna v I. štvrtroku možno nájsť pracovné príležitosti v lesoch pre 21 000 žien a v IV. štvrtroku asi pre 37 000 žien. Časť z týchto sezónnych pracovníkov v podhorských a horských oblastiach, kde vegetačná doba v poľnohospodárstve sa značne oneskoruje, sa môže zúčastňovať lesných prác ešte i v prvých mesiacoch II. štvrtroku. V letných a jesenných špičkových mesiacoch by nemali lesy odčerpávať pracovné sily z poľnohospodárstva a so svojimi sezónnymi požiadavkami by sa mali orientovať na brigádnu výpomoc z iných odvetví. Vcelku však možno týmto

spôsobom z poľnohospodárstva odčerpať relatívne viac mužských pracovných rezerv, zatiaľ čo u produktívnych žien znamená kooperácia s lesmi využitie len asi 20 % prebytku prevážne stálych pracovníčiek.

Účinná kooperácia v období vegetačného kľudu bývala aj s výrobnými činnosťami, ktoré tvorili v minulosti súčasť poľnohospodárskych podnikov a dnes bezprostredne s poľnohospodárskou výrobou súvisia, lebo na ňu naväzujú surovinovou základňou. Sú to hlavne odvetvia potravinárskeho priemyslu (cukrovary, konzervárne, mraziarne, mliečny priemysel atď.), ďalej ľanársky a konopársky, tabakový a iný priemysel. Na základe dôkladného prieskumu sme sa však presvedčili, že tieto odvetvia majú zhruba rovnaký priebeh sezónnej krivky ako rastlinná výroba (napr. spracovanie zeleniny, ovocia, cukrovej repy na jeseň), alebo vytvorením zásob surovín na celý rok úplne zrovnomernili priebeh celoročného pracovného procesu. Od týchto odvetví nemožno preto čakať pozoruhodnejšiu pomoc (okrem miestneho významu) pri zimnom využití poľnohospodárskych pracovníkov. Presadzovať u nich výrazne sezónny výrobný program (opačný s poľnohospodárstvom) vo väčšom rozsahu sa zdá byť pri dnešnom stupni rozvoja priemyselných výrobných síl národohospodársky neefektívne, pretože by sa tým umrťovali značné investičné prostriedky a všeobecne by sa zvyšovali náklady na takúto výrobu.

Oveľa schodnejšou a hospodárnejšou cestou využívania produktívnych žien sa zdá byť rozvíjanie pridruženej sezónnej výroby priamo pri poľnohospodárskych podnikoch, s malou investičnou zaťaženosťou na jedného pracovníka, na báze hlavne poľnohospodárskych domácich surovín a odpadov. Hoci v minulých rokoch JRD rozvíjali veľmi rýchlo a živelné najrôznejšie odvetvia vedľajšej činnosti, využívali tým len málo mimosezónnych pracovných rezerv. Bolo preto správne, že takýto vývoj bol zamedzený. Nová pripravovaná vyhláška sľubuje však priaznivý rozvoj pridruženej výroby u nás, pravda spojený s bezprostredným účelovým zameraním. Jedným z jej hlavných cieľov by malo byť aj využitie pracovných rezerv hlavne sezónnych pracovníčiek. Ako ukazujú rozbor, možnosti sú v tomto smere skutočne veľké. K zabezpečeniu dôsledne plánovite usmerňovaného, organizovaného a kontrolovaného ďalšieho rozvoja vedľajších činností poľnohospodárskych podnikov sa vyžaduje predovšetkým jeho kompetenčné usmerňovanie zo strany ONV a pobočiek ŠBČS. Pre ich pomoc by mala byť vypracovaná klasifikácia vedľajších činností, ktoré môžu s úspechom poľnohospodárske podniky racionálne rozvíjať, spojených so zásadami a cieľmi jednotlivých činností. Ďalej by mali ONV pomáhať vytvárať a zmluvne zaistiť vzťahy medzi poľnohospodárskymi a inými podnikmi, ktorých sa vedľajšie činnosti týkajú.

Domnievame sa, že v tomto zmysle môže byť pridružená výroba jedným z najúčinnějších prostriedkov na úplné odstránenie sezónnych pracovných rezerv, najmä pokiaľ ide o inde nevyužiteľné produktívne ženy. Predpokladom i tu je, pravda, zvýšenie úrovne ich kvalifikácie a správna materiálna zainteresovanosť.

Na základe našej analýzy dochádzame k uzávieru, že aj pri sezónnom charaktere práce v poľnohospodárstve možno postupne, plánovitým riešením dôjsť

k vyrovnaníu úrovne celoročných dôchodkov pracovníkov rastlinnej výroby na úroveň ostatných pracovníkov v poľnohospodárstve i v iných odvetviach. Možno odstrániť aj sezónnu nerovnomernosť ich mesačných príjmov. Ekonomický dôsledok týchto opatrení sa prejaví vo zvýšenej hmotnej zainteresovanosti na práci v tomto odvetví a bude priaznivo pôsobiť aj na stabilitu jeho sezónnych pracovníkov.

SEMINÁŘ K OTÁZKÁM PRACOVNÍCH SIL V ČS. ZEMĚDĚLSTVÍ SE ZVLÁŠTNÍM ZŘEATELEM K ZEMĚDĚLSKÉ MLÁDEŽI

Sociologické oddělení Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky spolu s Poradním sborem pro sociální a kulturní otázky v zemědělství a lesnictví uspořádalo v Jilovišti u Prahy výměnu zkušeností pracovníků ústředních úřadů, vědeckých institucí a praxe o aktuálních problémech pracovních sil v čs. zemědělství. Stalo se tak z podnětu Státní plánovací komise a ministerstva zemědělství, lesního a vodního hospodářství. Semináře se zúčastnilo na 80 pracovníků ze všech krajů ČSSR a diskuse se zúčastnili všichni přítomní.

Po úvodním slově předsedy PSK dr. Jana Taubera na téma „Předmět a úkoly sociologie vesnice po XII. sjezdu KSČ“*) přednesl zahajovací referát ředitel VÚZE Václav Eremiáš, který zdůraznil význam výzkumu v oblasti pracovních sil, při němž se nutně musí spojit síly demografických pracovišť s výzkumnými složkami ekonomickými a sociologickými na straně jedné a řídicími orgány na straně druhé.

Inž. R. Ruffer ze Státní plánovací komise vyzdvihl potřebu stanovit pro dlouhodobé plány rozvoje národního hospodářství pořadí naléhavosti řešení problémů spojených s ozdravením věkové struktury pracujících v zemědělství.

Inž. Jan Bruthans z VÚZE tlumočil předběžné výsledky výzkumu pracovních sil v zemědělství, které ukazují:

- nerovnoměrnost rozmístění pracovních sil, a to jak teritoriálně, tak i věkové.

- nerovnoměrnost využití pracovních sil a z ní vyplývající častou přetíženost lidí.

Jeho referát vyústil v požadavek na reprezentativní průzkum, který by byl k dispozici i sociologickému pracovišti.

Dr. V. Kříž z Ústředního úřadu státní kontroly a statistiky poukázal mj. na splývání pracovní doby s volným časem v zemědělství a na skutečnost, že např.

domácnost člena družstva musí zatím odpracovat na každých 100 Kčs příjmů plynoucích z hlavního zaměstnání a z příjmů na něm závislých, jakož i z příjmů za všechny ostatní práce, zhruba o 40 % více času než domácnosti dělnicko-zaměstnanecské. To ovlivňuje i získávání mládeže pro práci ve družstvech.

Dr. V. Lamser ze Studijního ústavu Státního úřadu sociálního zabezpečení porovnával poměry trvale činných a pomáhajících osob ve družstvech čtyř okresů. Dovodil, že příklad poměru 100 : 13 v Mladé Boleslavi, 100 : 14 v Nymburce, 100 : 32 v Semilech a 100 : 99 v Trenčíně potvrzuje různorodost pracovních podmínek, ovlivňujících organizaci práce i celkovou situaci ve družstvech, jakož i náhled mladých lidí na práci v nich. Dalšími údaji podložil potom nutnost trvalého přílivu minimálně 40 000 mladých lidí ročně do zemědělství.

Inž. D. Sagara, vedoucí sociologického oddělení VÚZE v Bratislavě, ukázal na rozboru stavu odborníků ve slovenském zemědělství, jak málo kvalifikovaných sil je ve družstvech. V roce 1960 bylo např. z celkového počtu 18 000 odborníků jen 20,8 % v JRD, z počtu vysokoškoláků bylo jen 6 %, z počtu středoškoláků 17,1 % a z odborníků s nižším vzděláním 30,4 %. Podíl práce pomáhajících pracovníků na celkové potřebě živé práce ve družstvech, vyjádřený v procentech z odpracovaných pracovních jednotek, stoupl přitom ze 6,3 % v roce

*) Příspěvek byl vydán jako 11. svazek Zpráv Poradního sboru pro sociální a kulturní otázky.

1960 na 9,8 % v roce 1961, tedy za rok o 3,5 %. Rovněž průměrný věk pracovníků ve slovenském zemědělství stoupl za poslední dva roky o 3½ roku. Plnění náboru mládeže se však v posledních čtyřech letech pohybuje na Slovensku jen mezi 62—85 % plánované potřeby. O příčinách nezájmu mladých lidí o práci v zemědělství uvedl z výsledků ankety, vyšlé z popudu sociologického oddělení VÚZE v Praze, že z odpovědí ředitelů státních statků i předsedů družstev a ředitelů škol vyplynul jednoznačný odkaz na nedostatečnou materiální zainteresovanost, sezónnost, nižší kulturu práce, delší pracovní dobu a méně výhodné sociální zabezpečení. Jako opatření potřebná pro zvýšení zájmu mladých lidí o trvalou práci v zemědělství uvedli dotázaní prakticky odstranění uvedených materiálních a sociálních příčin.

Pracovník sociologického oddělení VÚZE dr. M. Trnka navázal konfrontováním výsledků slovenské ankety se zpracováním stanovisek pracovníků z českých krajů a názorů mladých lidí v zemědělství již pracujících. Jak dotázaní vedoucí pracovníci ze zemědělských závodů, tak i mladí lidé staví na první místo menší výdělků za těžší a nerovnoměrnější práci v zemědělství ve srovnání s průmyslem. Mladí lidé uvádějí dále zejména špatné příklady funkcionářů, nesprávné „získávání“ mládeže administrativními způsoby, rozšířené podceňování zemědělství a pracujících v něm, negativní postoj rodičů, menší možnosti kulturního využití v důsledku nerovnoměrné pracovní doby, při níž volný čas je jinak a nestáleji dimenzován než u ostatní mládeže, malá kulturní vybavenost vesnice, osamocenost na pracovišti apod.

Z opatření na zlepšení stavu uvedli všichni dotázaní hlavně nutnost vyrovnaní výdělkových možností s průmyslem, přičemž vedoucí zemědělských závodů očekávají spíše „pomoc zvenku“, zatímco mladí lidé dávají konkrétní návrhy na zlepšení podmínek přímo v místě (zavedení směnnosti, vytváření kolektivů mladých lidí, zlepšení organizace práce a sociálního vybavení atp.). Obě ankety ukazují, že i přes potřebu celkově dořešit některé základní otázky, např. hodnocení zemědělské práce apod., jsou značné místní možnosti, nevyužité většinou vedoucími pracovníky v obci.

Důležitost vytváření příznivých podmínek pro získání mládeže do zemědělství vyplynula i ze zaslaného příspěvku pracovníka Státní populační komise dr. Prokopa, který zejména ukázal na převažující úbytek žen (pokles o 350 000

v údobí 1955—1961) v zemědělství. Průzkumy potvrdily, že důvody odchodu žen jsou především v nedostatečné pomoci zemědělských závodů zaměstnaným ženám-matkám, v zanedbávání zvyšování kvalifikace žen a ve větší míře v nespokojenosti s tímto stavem u zemědělských žen, než je tomu v jiných odvětvích. Jen čtvrtina dotázaných žen uvedla kladný postoj zemědělských závodů, zatímco v průmyslu bylo 81 % příznivých odpovědí. Varovným ukazatelem je dále pokles zamýšlené porodnosti u zemědělských žen, kde počet chtěných dětí se snížil na jedno, nejvýše na dvě děti, tj. ve skupinách rodin počítajících se 3 až 4 dětmi na zcela nejnižší počet.

Další část semináře byla potom zaměřena na problematiku zlepšování pracovních i životních podmínek zemědělců. Jednalo se např. o otázkách kvalifikace a potřeby jejího promítnutí do pracovního, a tím i do tarifního zařazení, přičemž pracovníci ministerstva zemědělství, lesního a vodního hospodářství seznámili přítomné s připravovanými návrhy v tomto směru. Seminář uvítal předloženou koncepci, která se již osvědčila v JZD Družba v Suchdole u Kutné Hory, kde pracovníci sociologického oddělení VÚZE společně s MZLVH zorganizovali takovéto podnikové školení členů družstva, které se setkalo s velmi příznivým ohlasem. V této části diskuse byla projednávána i otázka propagace, využívání kulturních fondů družstev a celkový postoj řídicích pracovníků na vesnici.

K problematice lesních dělníků a jejich náboru promluvil prof. dr. Květoň Čermák a inž. R. Stolařík, kteří ukázali na řadu těžkostí v tomto odvětví, kde věková struktura je ještě horší než v zemědělství (do 18 let jen 2,7 %, do 26 let 6 %) a kde je celá řada těžkostí v pracovním i životním prostředí.

Seminář se dále zabýval i otázkami utváření třídy družstevního rolnictva, upevňování jejího svazku s dělnickou třídou a otázkami kulturní revoluce na vesnici celkově.

Dr. Vl. Juřík z Institutu osvěty a novinářství KU ve svém příspěvku k této problematice zdůraznil potřebu chápat kulturně technickou úroveň širěji, a to jako souhrn politické, morální a odborné složky, a z toho vyplývající potřebu harmonického rozvoje všech stránek osobnosti; na ně by se měl podílet koordinovaný program všech vzdělávacích institucí. Nyní je důležité pozvednout „subjektivní faktor“, tj. sféru

řízení, organizátorskou a kulturně společenskou činnost. Je však nutno správně docenovat odlišnost životních podmínek zemědělce a jeho psychologie, vycházet z toho, že nejdůležitějším zdrojem aktivity jsou bezprostřední zájmy lidí, dosáhnout zvýšení podílu individuální práce ve výchově malých skupin na vesnici, vytvářet kulturní pospolitost vesnice, ale nekopírovat město ve formách kulturní práce.

CSc. Drag. Slejška z Filosofického ústavu ČSAV se zabýval důležitostí spojovacích článků mezi hmotnými a ideologickými stránkami, jimiž jsou „zájem“ a „iniciativa“, jež spolu úzce souvisí. Iniciativa se ovšem lépe uplatňuje v kolektivu, který zejména zemědělská mládež na pracovišti často postrádá. Vyzdvihl potřebu poskytovat v zemědělských závodech větší důvěru menším pracovním kolektivům, zejména mládeži, a položit důraz na sebevýchovu v kolektivu (členové jsou subjektem i objektem výchovy). V této souvislosti se zabýval problematikou brigád socialistické práce. Přimlouval se rovněž o zavedení „nauky o práci“ do výuky vysokých a odborných škol. Navázal tím na některé hlasy, které v diskusi zdůrazňovaly potřebu oživení disciplíny „sociální psychologie“.

A. Buzna z VŠZ v Nitře doložil, že ze 40 000 mladých lidí ve slovenských družstvech je jen 30 % jejich členy, a poukázal na potřebu umožnit jim účast na řízení, která je s členstvím úzce spjata. Doporučoval diferencovat hodnocení náboru mládeže z ONV podle obcí.

V. Bukač z Osvětového ústavu v Praze přednesl závěry z průzkumu forem získávání mládeže pro zemědělství na Brněnsku, které mělo nekomplexní, nárazovité pojetí. Naznačil v této souvislosti potřebu přehodnotit obsah a způsoby zabezpečování jednotných plánů kulturně osvětové práce i celkové organizace společenského života na vesnici.

Na většinu zde uvedených příspěvků navazovala bezprostřední diskuse, při níž vystoupili další účastníci semináře.

Po diskusi k projednávaným otázkám vystoupil doc. dr. V. Hach ze sociologického oddělení Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky, který seznámil přítomné s návrhem komplexního společenského výzkumu vesnice v sedmiletém plánu a vyzval účastníky ke spolupráci.

Diskusi k tomuto i k předchozím bodům uzavřel vedoucí sociologického oddělení Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky dr. J. Tauber. Závěrem ještě podrobně informoval přítomné

o obsahu nedávného zasedání Akademie věd SSSR „O výstavbě komunismu a úkolech společenských věd“, z něhož je možno čerpat cenné podněty.

Na konci semináře byly předneseny a schváleny závěry, z nichž vyjímáme nejvýznamnější části:

I. Problém pracovních sil se zvláštním zřetelem k otázkám mládeže se jeví jako jeden z nejdůležitějších problémů našeho zemědělství, a to jak v přítomnosti, tak v perspektivě do roku 1970. Proto i ve výzkumném plánu společenských věd pracovišť by měl zaujmout přední místo.

1. Již nyní je proto třeba činit opatření, aby nedocházelo k dalším disparitám, které vyplývají ze zjištěného nerovnoměrného rozmištnění a využití a z vysokého věkového průměru pracovníků v zemědělství. Kdyby pro zemědělství nebyl zabezpečen příliv alespoň ve výši 40 000 mladých lidí ročně, vystala by nutnost přistoupit k přesunům mládeže popř. i starších pracovníků do míst, kde je pracovních sil relativní nedostatek.

2. Opatření k udržení a k získání mladých lidí pro práci v zemědělství musí tvořit komplex vzájemně se doplňujících a na sebe navazujících zásahů v oblasti výrobních sil a výrobních vztahů a ve společenské nadstavbě. Přírůstek pracovních sil v průmyslu i v celém národním hospodářství musí být plánován v souladu s plánem potřeby pracovních sil v zemědělství, který je nutno sestavovat nejen z hlediska kvantity, ale i podle druhů práce a z hlediska výrobních odvětví. V současné době průmysl odčerpává zejména pracovní síly do 40 let věku, takže zemědělství je v okrajové pozici, která je neslučitelná s jeho významem.

3. Ke zlepšení náboru a k udržení mládeže v zemědělství je třeba uvážit na prvním místě otázku hmotné zainteresovanosti, ovšem za předpokladu současného řešení celkové úrovně životního prostředí a úrovně kultury. I když otázky kultury nejsou v současné době při náboru mladých lidí rozhodující, nabývají na významu všude tam, kde otázky materiální zainteresovanosti jsou již zabezpečovány uspokojivým způsobem.

4. Při získávání nebo udržování mládeže v zemědělství nelze argumentovat jen tím, že zemědělství svou organizací práce se přibližuje průmyslové výrobě, a vesnice způsobem života městu, ale také zdůrazňováním těch předností zemědělské výroby a života na vesnici, které město po-

strádá, tj. úzkým sepětím s přírodním děním, zajímavostí biologické výroby, zdravým prostředím atd., tedy vesměs opomíjenými momenty, které mají význam zejména při získávání městské mládeže do zemědělství.

5. Na neuspokojivý stav pracovních sil, zvláště mládeže, má vliv i relativně nízká úroveň řídicí a organizační činnosti v zemědělství. Zlepšení její úrovně by mělo vliv i na využívání místních rezerv, a to jak v hmotném, tak i v morálním smyslu (např. poměr k práci a iniciativa pracujících).

6. Administrativní opatření, kterými se přiliv pracovních sil do zemědělství toho času zabezpečuje, je třeba považovat za opatření dočasné. Řešení uvedených otázek třeba hledat v důrazu na vědeckotechnický rozvoj zemědělství při současném zvyšování produktivity práce v průmyslu, ve zvyšování odborné kvalifikace zemědělských pracovníků a ve všestranném podněcování jejich iniciativy.

7. Naléhavým požadavkem proto je zlepšit odbornou přípravu všech zemědělských pracovníků a zejména odbornou přípravu mládeže. Nabytý stupeň odborné kvalifikace je třeba promítat i do příslušného kvalifikačního zařazení a do výše pracovní odměny. Péči o zvyšování odborné kvalifikace zemědělských pracovníků je třeba především přenést přímo na zemědělské závody. Zejména je nutno podporovat zavádění kvalifikačních kursů přímo ve družstvech k posílení významu DŠP a zásadu, že příznávání kvalifikační třídy provádí přímo zemědělský závod.

8. Závažnou otázkou rozvoje všech složek osobnosti člověka je vědeckotechnická revoluce v zemědělství a její odraz ve výuce.

9. Pracovníci rostlinné a živočišné výroby by měli být v podstatě mechanizátory rostlinné nebo živočišné výroby a v tom smyslu by měli být i vychováni ve školách a v doplňovacích kurzech.

10. Zapojení žen do zemědělské výroby je třeba řešit hlavně účastí žen na mechanizovaných pracích stacionárního charakteru. S ohledem na relativně vysoký podíl žen na celkovém náboru pracovních sil pro zemědělství je třeba na vědeckém podkladě stanovit, které práce v zemědělství mohou být ženami vykonávány bez zdravotního rizika.

11. Doporučuje se upravit metodiku periodického sledování pracovní účasti družstevníků tak, aby byly získány statistické údaje, které by mohly tvořit podkladový materiál pro široce zaměřený sociologický a ekonomický výzkum

v zemědělství. Demografické projekce aj. podklady plánování by mohly být zkvalitněny, kdyby šetření o trvale činných a pomáhajících pracovnících v zemědělství byla konána podle věkových skupin v intervalu pěti let.

II. Komplex otázek, který se týká úrovně kulturního života na vesnici, nezaujímá v souboru příčin současného nedostatku mládeže v zemědělství významnou úlohu. Řešení ekonomických příčin, které toho času převažují, bude však společenské vztahy a úroveň kulturního života na vesnici posunovat stále důrazněji do popředí.

1. Naléhavým požadavkem pro další rozvoj kulturního a společenského života je mobilizování politických a kulturních sil vesnice a vnitřních zdrojů její aktivity při současném zkvalitnění kulturního působení zvenčí. V této souvislosti je třeba uvážit zejména:

a) otázku specifičnosti životních a pracovních podmínek v zemědělství,

b) otázku správného docenění úlohy psychologie rolnictva a jejího sepětí s ideologií,

c) otázku osobnosti a subjektivního faktoru v rozvoji socialistického zemědělství,

d) otázku vhodného poměru masové výchovy a individuální výchovné práce v kulturní a osvětové činnosti na vesnici,

e) otázku měnící se funkce, povahy a struktury rodiny z hlediska populačních vyhlídek a z jiných sociálních a ekonomických hledisek,

f) otázku bezprostředních zájmů, jako hlavního zdroje iniciativy a aktivity lidí.

Jako účelné se jeví zejména:

a) koordinovat a zvyšovat působení kulturních a osvětových institucí, včetně televize a rozhlasu, na rolníky,

b) řešit otázku činnosti společenských organizací, které se namnoze svou činností překrývají,

c) prozkoumat otázku forem zemědělské propagace a účinnosti jejího působení na vesnici (včetně tisku, rozhlasu, televize a filmu),

d) zkvalitnit využití kulturních fondů družstva jako materiálního zdroje kulturní a osvětové činnosti na vesnici, mimo jiné prosazením povinné kontroly plánu čerpání a skutečného čerpání národním výborem v souladu s cíli, jichž má být v místě dosaženo při dovršování kulturní revoluce. Zabezpečit vliv politických, hospodářských a kulturních pracovníků v místě na zaměření a čerpání i jiných materiálních zdrojů k zajištění rozvoje kultury na vesnici,

e) zvážit stanovení minimální povinné kvóty z kulturního, popř. i ze sociálního a bytového fondu družstva, která by byla určena pro potřeby mládeže. Zvláště přitom řešit problematiku zaostálých družstev, odkud je únik mládeže nejsilnější,

f) zvážit možnosti systemizovat na vesnici nebo ve velkých zemědělských závodech profesionálního pracovníka pro kulturně výchovnou práci s tím, že částečnou nebo plnou úhradu tohoto místa by nesl zemědělský závod,

g) zaměřovat další vývoj osvětových zařízení na vesnici na vytváření jednotného orgánu, např. vesnického klubu pro všechny složky obyvatelstva, s hmotnou i kádrovou participací všech místních složek,

h) podporovat budování závodních technických knihoven přímo v zemědělských závodech,

ch) na vyšších a vysokých zemědělských a lesnických odborných školách zavést učební obory „nauka o práci“ a „sociologie vesnice“ a připravit specialisty pro jejich výuku.

i) zkvalitnit a zmnožit patronáty vědeckých a kulturních institucí a jednotlivců nad zemědělskými závody ve formě trvalé odborné, vědecké nebo kulturní spolupráce a zdokonalit formy patronátní pomoci průmyslových aj. závodů tak, aby nešlo jen o žňovou a náhodnou výpomoc, ale o hlubší a pronikavější spolupráci v průběhu celého roku.

2. Důsledněji je třeba dbát o spojení politickovýchovné práce s hlavními problémy zemědělské výroby, a to nejen centrálně, ale zejména v místech a přímo v jednotlivých zemědělských závodech.

3. Zároveň by bylo účelné přezkoumat postoj funkcionářů k odchodu jejich vlastních dětí ze zemědělství přímo v místech, ze zjištěných skutečností vyvodit závěry a učinit opatření, která by posílila důvěru občanů ve funkcionáře.

4. Pokud se týká náboru mládeže pro práci v zemědělství, bylo by účelné hodnotit plnění náboru v jednotlivých okresech a krajích nejen kvantitativně, ale i diferencovaně podle pohlaví a profesí.

5. V zemědělských závodech je třeba soustavněji vytvářet podmínky pro vznik kolektivů mládeže, mládežnických BSP, přidělovat jim stále pracovní úkoly, dbát o materiální podmínky z hlediska odměňování a prémiování, zajistit vhodné odborné a politickovýchovné vedení, vést členy kolektivů k účasti na řízení družstevní výroby a kolektivů více využívat k působení na ostatní mládež jak

po stránce pracovního úsilí, tak i v politicko-výchovném smyslu.

6. Věnovat větší pozornost pracovním silám v lesnictví, kde je situace ještě tíživější než v zemědělství. K ozdravení situace doporučit zejména tato opatření:

a) povolit podnikovou výstavbu bytů pro lesní dělníky,

b) dosáhnout potřebné zimní spolupráce zemědělství s lesy k prospěchu obou partnerů,

c) změnit profesi „lesní dělník“ na profesi „lesní mechanizátor“ s ohledem na převládající práce se stroji a nutné zvýšení přitažlivosti takové profese,

d) zvýšit počet učňovských lesnických učilišť a změnit strukturu výuky.

III. V sociologickém výzkumu vesnice je třeba učinit tato opatření:

1. Výběrové šetření Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky o pracovní účasti v zemědělských závodech je třeba rozšířit na periodicky prováděná statistická šetření a doplnit je sociologickými a kulturně výchovnými aspekty problematiky pracovních sil v zemědělství.

2. Aspekt zemědělské mládeže je třeba zahrnout do všech sociologických výzkumů vesnice.

3. V sociologických výzkumech vesnice je třeba věnovat více pozornosti těmto otázkám:

a) sociologické otázky zemědělské práce, pracovních kolektivů v zemědělských závodech, dialektiky materiální a morální zainteresovanosti, vývoje poměru k práci apod.,

b) zvyšování odborné kvalifikace zemědělců, otázkám vnitropodnikového soutěžení se zřetelem k vypracování účinného systému hodnocení,

c) otázkám změn společenského vědomí na vesnici, sociální psychologie vesnice, mentality rolnictva, morálky, ideologie a jejich souvislosti s rozpornými jevy socialistické společnosti,

d) otázkám zemědělské propagace, jejich forem a účinnosti jejich působení,

e) otázkám vztahů individuálních, skupinových a celospolečenských zájmů v zemědělských družstvech se zvláštním zřetelem ke vztahu družstevníků k státnímu plánu,

f) k otázkám vnitrodružstevní demokracie se zvláštním zřetelem k problematice zemědělské mládeže,

g) otázkám kulturně výchovné práce na vesnici se zvláštním zaměřením na vztah kultury a ekonomiky a na sestavení vhodné metodiky řízení kulturní a osvětové práce,

h) studovat a kritizovat agrární otázky kapitalistického zemědělství, zejména

antikomunistické teorie kapitalistické výstavby zemědělství, věnovat zvláštní pozornost sociálním důsledkům procesu koncentrace a centralizace kapitálu v zemědělství na formování vesnice a sociologickým problémům vesnice a zemědělství kapitalistických zemí.

4. Ke zkvalitnění sociologického výzkumu vesnice se doporučuje posílit spolupráci vědeckých pracovišť s ústředními orgány a koordinaci sociologického výzkumu mezi ČSSR a NDR; současně je třeba rozšířit spolupráci pracovišť sociologie vesnice i na další země socialistické soustavy, zvláště na SSSR. Zejména účelnou se jeví výměna metodik a jiných materiálů s pozdějším organizováním sociologických výzkumů vesnice na srovnatelném základě.

5. Ke splnění výzkumných úkolů na úseku sociologie vesnice se doporučuje přijmout tato opatření:

a) kompenzovat nedostatek pracovníků na úseku sociologie vesnice co nejúžší kooperací společenskovědních pracovišť, zejména spoluprací s katedrami společenských věd a marxismu-leninismu, s kulturními a osvětovými institucemi apod. To se týká nejen pracovišť v ČSSR, ale i spolupráce se společenskovědními institucemi ostatních socialistických zemí,

b) doporučit uspořádání mezinárodní konference sociologů vesnice ze socialistických zemí, která by dohodla formy kooperace při sociologických výzkumech nejdůležitějších otázek socialistického zemědělství a dohodla jednotné postupy,

c) projednat možnost zřízení mezinárodního ústavu pro sociologii vesnice, který by metodicky řídil společenský výzkum vesnice v socialistických zemích. Tento ústav by měl být napojen na RVHP,

d) doporučit vydávání časopisu pro sociální a kulturní otázky v zemědělství,

e) zasadit se o brzké ustavení Čs. sociologické společnosti, která by měla být centrálním orgánem pro sjednocení výzkumných metod, pro koordinaci v oboru sociologie a pro výměnu zkušeností mezi jednotlivými pracovišti,

f) požádat Filosofický ústav ČSAV, aby dal podnět k organizování pravidelných seminářů o metodě sociologického výzkumu s tím, že do roku 1965 by o těchto otázkách měla být uspořádána konference za účasti sociologů ze sprátelených zemí,

g) doporučit, aby společně s historiky, etnografy a pracovníky ostatních společenských věd bylo přikročeno k systematickému sociologickému výzkumu čs. zemědělství na vybraných zemědělských závodech, a k tomu účelu ustavit přípravnou komisi při Poradním sboru pro sociální a kulturní otázky v zemědělství a lesnictví,

h) doporučit, aby v dohledné době byly prodiskutovány otázky prostorového uspořádání vesnice v souvislosti se slučováním socialistických zemědělských závodů a s postupným sblížováním obou forem vlastnictví a stíráním podstatných rozdílů mezi městem a vesnicí,

ch) vytvořit předpoklady k prohloubení systematického studia zahraniční sociologické literatury a k navázání kontaktu se sociology ze socialistických zemí i s pokrokovými pracovníky společenských věd kapitalistických zemí, zvat nejvýznamnější k přednáškovým zájezdům do ČSSR, popřípadě vysílat delegace sociologů do zemí, v nichž sociologie vesnice nahromadila značné metodologické zkušenosti,

i) považovat sociologické oddělení VÚZE za centrální pracoviště pro sociologický výzkum vesnice a Poradní sbor pro sociální a kulturní otázky v zemědělství a lesnictví za vědeckou radu stěžejního problému „Výzkum společenského vývoje vesnice v období přechodu k vyšším formám zemědělské výroby se zřetelem k rozvíjení prvků komunismu“, tak jak tyto úkoly jsou uvedeny ve schématu výzkumných témat na rok 1963—1970 a jak byly seminářem dne 27. II. 1963 rámcově schváleny.

Dr. Miloslav TRNKA,
Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky,
Praha

РЕЗЮМЕ

К вопросам рабочей силы в чехословацком хозяйстве

В докладе, прочитанном первым секретарем ЦК КПЧ и президентом Республики Антонином Новотным на XII съезде КПЧ, важнейшей задачей всего нашего общества в настоящее время считается развитие сельскохозяйственного производства и устранение диспропорций между существующим уровнем производительных сил в промышленности и сельском хозяйстве.

Выполнение данной задачи требует осуществления некоторых мероприятий, прежде всего касающихся людей, работающих в сельском хозяйстве, так как именно они решат как, когда и при помощи каких по своему размеру общественных затрат намеченная цель будет достигнута.

По этой причине данный монотематический номер посвящен некоторым основным вопросам, касающимся:

1. числа и трудового участия лиц, работающих во всем сельскохозяйственном производстве и в основных производственных отраслях. Разную долю трудового участия обуславливают не только объективные, но и субъективные причины;

2. нарушенной возрастной структуры работников, которая неустанно ухудшается и неблагоприятно влияет на быстрое и успешное внедрение новейшей механизации и усвоения новой прогрессивной технологии;

3. недостаточной квалификации, отстающей от роста общественного разделения труда, от организации производства, от уровня нововводимой техники и от развития науки;

4. отношения численности мужчин и женщин, которое, в свою очередь, в некоторых сельскохозяйственных предприятиях влияет на способ организации труда и производства и повышает потребность в рабочей силе, а именно как абсолютного числа работников, так и количества затраченных часов.

В работе инж. Й. Бруганса «Трудовое участие лиц, работающих в ЕСХК» указывается на существующий недостаточный способ обеспечения числа работников в сельскохозяйственном производстве. Неодинаковое трудовое участие постоянных и работников со стороны в сельскохозяйственном производстве требует их распределения по категориям.

Трудовое участие лиц, работающих в ЕСХК, до сих пор не изучалось. Поэтому Научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства провел за 1961 год подробное обследование 28 кооперативов из отдельных производственных областей. Хотя число изучаемых сельскохозяйственных кооперативов и было небольшим, все же результаты исследования показали закономерные тенденции и отношения. Частичные результаты этого исследования и его анализа сведены в резюме статьи.

Лишь подробное исследование репрезентативного числа кооперативов даст ясное представление о существующей в настоящее время неудовлетворительной структуре работников в отношении и количества и качества, а также их трудового участия.

Выявление отработанных часов каждым работником (помимо помощи со стороны) позволит правильно разделить их на постоянных и на помогающих, равно как и подробно распределить по категориям постоянно и временно занятых. Таким образом будет получена надежная основа для вычисления сопоставимых учетных и полностью работоспособных работников в сельском хозяйстве и для более точного измерения производительности живого труда, в особенности по отдельным отраслям сельскохозяйственного производства.

Путем периодического выявления затраты рабочих часов у репрезентативно выбранных ЕСХК в общегосударственном масштабе можно получить представление о численности рабочей силы в сельском хозяйстве, обзор ее постепенных изменений и отправные данные для мероприятий по созданию оптимального отношения между меняющимися производительными силами и растущими производственными заданиями. Это исследование будет также важным для руководящих органов сельскохозяйственного производства и для отдельных кооперативов при выполнении задач, поставленных XII съездом КПЧ перед сельским хозяйством.

Задача статьи В. Вах и заключается в освещении основных эволюционных тенденций квалификации трудящихся в сельском хозяйстве. При планомерном руководстве процессом воспроизводства рабочей силы необходимо обеспечивать правильное развитие как количественной, так и качественной стороны рабочей силы и правильное распределение работников по отдельным отраслям с учетом потребностей народного хозяйства.

Неизбежное до сих пор использование престарелых работников в сельском хозяйстве имеет и отрицательное влияние, так как это замедляет развитие качественной стороны рабочей силы и способствует ее отставанию от развития техники.

Решающим фактором роста производительности труда и интенсивности производства является рост квалификации. Изменения производственных средств должны сопровождаться и соответствующими изменениями квалификации трудящихся в сельском хозяйстве, так как они будут решать об эффективности использования новой техники. Имеющийся до сих пор опыт свидетельствует о том, что именно под влиянием отставания квалификации трудящихся имеют место серьезные хозяйственные потери, в особенности вследствие недостаточного использования машинного парка и его быстрого износа в результате неквалифицированного обращения с ним, далее вследствие мало эффективного использования удобрений и т. п.

Особенно важны ступень и направление квалификации работников руководящего аппарата. Одно из условий выполнения поставленной XII съездом задачи заключается в устранении серьезного отставания подготовки квалифицированных кадров для сельского хозяйства.

Концентрация и специализация сельскохозяйственного производства позволяют горизонтальное и вертикальное распределение труда. Концентрация и специализация сельскохозяйственных предприятий, в особенности растениеводства, никогда не могут достигнуть такого масштаба, как это имеет место в промышленности.

Работа канд. наук доц. Ду п а л а и канд. наук Д и в и л ы обращает внимание на вопросы, связанные с развитием рабочей силы и с условиями обеспечения планомерного воспроизводства рабочей силы в сельском хозяйстве в будущем периоде.

Существующее в настоящее время несоответствие между числом и качеством работников и уровнем технической оснащенности сельского хозяйства с точки зрения самого воспроизводства рабочей силы является следствием чрезмерно большой убыли работников в прошлые годы, сопровождаемой кроме того и ухудшением возрастной структуры. Ситуация у рабочей силы далее еще усугубляется недостатками механизации сельскохозяйственного производства. Решающим критерием при оценке воспроизводства рабочей силы в сельском хозяйстве является обеспечение систематического роста сельскохозяйственного производства, которое должно удовлетворять возрастающую потребность в пищевых продуктах с учетом ограниченных возможностей импорта. Уход людей из сельского хозяйства представляет собой закономерное и прогрессивное явление, однако производительность труда должна при этом возрастать быстрее, как это можно наблюдать у многих стран с высокой интенсивностью сельскохозяйственного производства. Не возрастающая механизация, а низкая материальная заинтересованность и другие затрудненные жизненные условия, главным образом в отстающих кооперативах, вели у нас к чрезмерной убыли молодых, полностью работоспособных работников и к недостатку интереса молодежи к работе в сельском хозяйстве.

Перспективное решение заключается в существенном повышении уровня механизации и химизации производства, а также и в создании инвестиционных единиц, отвечающих передовой производственной технологии, которая обеспечит желательный рост производительности труда и позволит значительно понизить потребность в работниках, в особенности в период существующих работ-пик. Больше внимание следует уделять тому, что сельское хозяйство будет неизбежно нуждаться в повышенных поставках производственных средств промышленного характера.

Преодолеть существующее неблагоприятное развитие рабочей силы в сельском хозяйстве можно главным образом путем:

а) создания материальных предпосылок существенного подъема сельскохозяйственного производства,

б) более эффективного использования принципа всесторонней заинтересованности работников в сельском хозяйстве, в особенности в ЕСХК.

В статье инж. Г. Бргловича говорится о разном характере работы в сельском хозяйстве и в промышленности с точки зрения социально-экономического положения трудящихся.

Между характером работы в сельском хозяйстве и в промышленности с точки зрения общественного положения трудящихся создаются новые социалистические отношения. Культурный уровень трудящихся в сельском хозяйстве быстро освобождается от бывшей отсталости, в особенности расширилось и улучшилось обучение и открылся доступ к общеобразовательным возможностям. Несмотря на определенный прогресс уровень культурного положения трудящихся в сельском хозяйстве не достигает уровня промышленности, однако социалистическое общество имеет все возможности для их постепенного выравнивания.

Общественная сторона характера работ в сельском хозяйстве при социализме в процессе сближения обеих главных отраслей народного хозяйства находится под неблагоприятным влиянием сезонного растениеводства, а вследствие этого и неравномерности доходов на протяжении года. Примеры средних месячных доходов трудящихся в государственных хозяйствах приводятся на учетную рабочую силу, а не на одного физического работника.

Вопрос круглогодичного использования и полной занятости работников растениеводства будет в нашем народном хозяйстве все более актуальным и неотложным, вследствие чего ему в статье уделяется большое внимание. Полное использование постоянных работников отдельных групп — механизаторов, конюхов, женщин в растениеводстве — не в одинаковой мере неотложно. Приводятся перспективные возможности их более полного использования, в особенности в целесообразном подсобном производстве, а тем самым доведение уровня годовых доходов работников растениеводства до уровня остальных работников в сельском хозяйстве и в других отраслях народного хозяйства.

Упомянутые статьи приносят также некоторые новые аспекты на сущность проблемы рабочей силы в чехословацком сельском хозяйстве. В представленных проектах они показывают пути, как ликвидировать столь большие различия между сельским хозяйством и промышленностью относительно вопроса рабочей силы.

ZUSAMMENFASSUNG

Zur Frage der Arbeitskräfte in der tschechoslowakischen Landwirtschaft

In dem vom Ersten Sekretär des ZK der KPC, dem Präsidenten der Republik, Antonín Novotný am XII. Parteitag der KPC vorgetragenen Bericht wird in der gegenwärtigen Etappe als Hauptaufgabe unserer gesamten Gesellschaft die Entfaltung der landwirtschaftlichen Produktion und der Ausgleich der Disproportionen zwischen dem gegenwärtigen Niveau der Produktivkräfte in der Industrie und in der Landwirtschaft angesehen.

Um die gestellte Aufgabe erfüllen zu können, ist es notwendig, einige Maßnahmen zu verwirklichen, die insbesondere die in der Landwirtschaft Tätigen betreffen, denn diese sind es, die vor allem darüber entscheiden, auf welche Weise, wann und mittels wie hoher gesellschaftlicher Aufwendungen das gesteckte Ziel erreicht werden wird.

Die vorliegende monothematische Nummer unserer Zeitschrift ist daher einigen damit verbundenen Schwerpunktproblemen gewidmet und zwar:

1. Der Anzahl und der Arbeitsbeteiligung der in der gesamten genossenschaftlichen Produktion und in ihren Hauptzweigen tätigen Arbeitskräfte. Die unterschiedlich große Arbeitsbeteiligung wird nicht nur von objektiven, sondern auch von subjektiven Faktoren bewirkt.

2. Der ungünstigen Altersstruktur der in der Landwirtschaft Tätigen, die sich ständig verschlechtert und die die schnelle und erfolgreiche Einführung der neuzeitlichen Mechanisierung und neuer fortschrittlicher technologischer Verfahren hemmt.

3. Der unzureichenden Qualifikation, deren Niveau den Stand der Entwicklung der gesellschaftlichen Arbeitsteilung, der Betriebsorganisation, der neu eingeführten Technik und der Entfaltung der Wissenschaft nicht erreicht.

4. Dem zahlenmäßigen Verhältnis von Männern und Frauen, das in den einzelnen Betrieben die Art der Betriebs- und Arbeitsorganisation bestimmt und den Arbeitskräftebedarf erhöht und zwar sowohl was die absolute Anzahl der Arbeitskräfte als auch die Menge der aufgewandten Stunden angeht.

In der Studie des Ing. J. Bruthans „Arbeitsbeteiligung der in den LEG tätigen Personen“ wird auf die bisherige unbefriedigende Art der Ermittlung des Arbeitskräftebesatzes in der landwirtschaftlichen Produktion hingewiesen. Die ungleiche Arbeitsbeteiligung der ständig Beschäftigten und der in der landwirtschaftlichen Produktion behelfsmäßig eingesetzten Arbeitskräfte erfordert ihre Aufteilung nach Kategorien.

Die Arbeitsbeteiligung der in den LEG tätigen Personen wurde bisher nicht untersucht und das Forschungsinstitut für Agrarökonomik in Prag führte daher im Jahre 1961 die erforderliche eingehende Untersuchung in 28 aus den einzelnen Produktionsgebieten ausgewählten Genossenschaften durch. Obwohl die Anzahl der untersuchten Genossenschaften gering war, wiesen die Untersuchungsergebnisse immerhin bereits auf gesetzmäßige Tendenzen und Beziehungen hin. Teilweise Ergebnisse dieser Untersuchung und eine Analyse derselben sind in der Schlußfolgerung zu diesem Artikel zusammengefaßt.

Nur die eingehende Untersuchung einer repräsentativen Anzahl von Genossenschaften wird eine klare Vorstellung von der bisherigen unzufriedenstellenden Struktur der in der Landwirtschaft Tätigen, vom Gesichtspunkt ihrer Quantität und Qualität und ihrer Arbeitsbeteiligung bieten.

Die Ermittlung der von jeder Person (mit Ausnahme der freiwilligen Hilfsbesätze) geleisteten Stunden wird eine ordnungsgemäße Aufteilung auf ständig Beschäftigte und Hilfskräfte und eine weitere Einordnung der ständig Beschäftigten und Hilfskräfte in weitere Kategorien ermöglichen. Auf diese Weise wird auch eine zuverlässige Grundlage für die Berechnung vergleichbarer, umgerechneter und der Vollerleistungs-Arbeitskräfte in der Landwirtschaft und auch für eine genauere Messung der Produktivität der lebendigen Arbeit, insbesondere in den einzelnen Zweigen der landwirtschaftlichen Produktion, erworben werden.

Durch die periodische Ermittlung des Stundenaufwandes in den repräsentativ ausgewählten Genossenschaften würde man im gesamten Staatsausmaß die erforderliche Kenntnis von dem Arbeitskräftebesatz in der Landwirtschaft, sowie eine Übersicht über die fortschreitend eintretenden Veränderungen der Arbeitskräftelage erwerben und Unterlagen für Maßnahmen, die ein optimales Verhältnis zwischen den sich verändernden Produktivkräften und den wachsenden Produktionsaufgaben schaffen würden, gewinnen. Diese Ermittlung würde auch für die Leitungsorgane der landwirtschaftlichen Produktion und für die einzelnen Genossenschaften ein wertvolles Hilfsmittel zur Erfüllung der der Landwirtschaft vom XII. Parteitag der KPC gestellten Aufgaben darstellen.

Der Zweck des Artikels von Vl. Vácha ist es, die grundlegenden Entwicklungstendenzen der Qualifikation der in der Landwirtschaft Tätigen darzulegen. Bei der planmäßigen Lenkung des Reproduktionsprozesses der Arbeitskräfte ist es erforderlich, sowohl die richtige quantitative als auch qualitative Entwicklung der Arbeitskräfte sicherzustellen, ebenso wie ihre richtige, den volkswirtschaftlichen Bedürfnissen entsprechende Verteilung auf die einzelnen Zweige vorzunehmen.

Die vorläufige unumgängliche Beschäftigung überalterter Personen in der Landwirtschaft übt einen ungünstigen Einfluß aus, insofern als sie die qualitative Entfaltung der Arbeitskräfte verlangsamt und so dazu beiträgt, daß diese hinter der Entwicklung der Technik zurückbleibt.

Einen entscheidenden Faktor der Erhöhung der Arbeitsproduktivität und der Intensität der Produktion bildet die Verbesserung der Qualifizierung. Die Veränderungen der Grundmittel müssen auch von den entsprechenden Veränderungen der Qualifikation der in der Landwirtschaft Tätigen begleitet sein, denn es sind die letzteren, die den Nutzeffekt der Auslastung der neuen Technik entscheidend

beeinflussen werden. Die bisherigen Erfahrungen deuten darauf hin, daß gerade durch den Einfluß des Rückstandes der Qualifikation der in der Landwirtschaft Tätigen ernsthafte wirtschaftliche Verluste entstehen, insbesondere durch die ungenügende Auslastung des Maschinenbestandes, durch seinen schnellen Verschleiß infolge unsachgemäßer Behandlung, durch die unrationelle Anwendung der Düngemittel u. dgl. m.

Besonders wichtig ist der Grad und die Richtung der Qualifikation der Mitarbeiter des leitenden Apparates. Eine der Bedingungen für die Erfüllung der vom XII. Parteitag gestellten Aufgabe bildet die Beseitigung des bedenklichen Rückstandes in der Ausbildung qualifizierter Kader für die Landwirtschaft.

Die Konzentration und Spezialisierung der landwirtschaftlichen Produktion ermöglicht eine sowohl horizontale als auch vertikale Arbeitsteilung. Die Konzentration und Spezialisierung der Landwirtschaftsbetriebe, insbesondere der pflanzlichen Produktion kann jedoch niemals so weitgehend sein wie dies in der Industrie der Fall ist.

Die Studie des Doz. CSc. J. Dupal und des CSc. Divil befaßt sich mit den mit der Entwicklung der Arbeitskräfte verbundenen Fragen und mit den Bedingungen der Sicherstellung einer planmäßigen Reproduktion der Arbeitskräfte in der Landwirtschaft in der nächsten Etappe.

Das gegenwärtige Mißverhältnis zwischen Anzahl und Menge der Arbeitskräfte einerseits und dem Niveau der technischen Ausrüstung der Landwirtschaft andererseits ist vom Gesichtspunkt der Reproduktion der Arbeitskräfte die Folge einer allzu großen Abnahme der Arbeitskräfte in den verflossenen Jahren, die überdies von einer Verschlechterung der Alterszusammensetzung begleitet ist. Die Arbeitskräftelage wird ferner noch durch die Mängel der Mechanisierung der landwirtschaftlichen Produktion verschärft.

Das entscheidende Kriterium bei der Bewertung der Reproduktion der Arbeitskräfte in der Landwirtschaft ist die Sicherung eines systematischen Anwachsens der landwirtschaftlichen Produktion, die den ansteigenden Bedarf an Lebensmitteln in Hinblick auf die beschränkten Einfuhrmöglichkeiten befriedigen muß. Der Abgang der Arbeitskräfte aus der Landwirtschaft ist eine gesetzmäßige und progressive Erscheinung, doch sollte die Arbeitsproduktivität dabei schneller ansteigen, als dies in vielen Staaten mit hoher Intensität der landwirtschaftlichen Produktion der Fall ist. Bei uns führte keineswegs die erhöhte Mechanisierung, sondern die geringe materielle Interessiertheit und erschwerte Lebensbedingungen, insbesondere in den wirtschaftsschwachen Genossenschaften, zu einer übermäßigen Abnahme junger Volleistungs-Arbeitskräfte und zur Interesselosigkeit der Jugendlichen an der Arbeit in der Landwirtschaft.

Die perspektivische Lösung wird in einer wesentlichen Erhöhung des Niveaus der Mechanisierung und der Chemisierung der Produktion sowie in der Schaffung von den fortschrittlichen Produktionstechnologien entsprechenden Investitionskomplexen bestehen, die das erforderliche Wachstum der Arbeitsproduktivität gewährleisten und eine wesentliche Verminderung des Arbeitskräftebedarfs, insbesondere in den Zeitabschnitten der Arbeitsspitzen, ermöglichen werden. Dem Umstand, daß die Landwirtschaft notwendigerweise eine erhöhte Belieferung mit Grundmitteln industriellen Charakters benötigen wird, ist eine erhöhte Aufmerksamkeit zu widmen.

Die bisherige ungünstige Entwicklung der Arbeitskräfte in der Landwirtschaft kann hauptsächlich überwunden werden durch:

a) die Schaffung materieller Voraussetzungen für eine wesentliche Steigerung der landwirtschaftlichen Produktion;

b) eine folgerichtiger Durchsetzung des Prinzips der allseitigen Interessiertheit der in der Landwirtschaft, insbesondere in den LEG tätigen Arbeitskräfte.

Der Beitrag des Ing. G. Brhlovič behandelt den unterschiedlichen Charakter der Arbeit in der Landwirtschaft und in der Industrie vom Gesichtspunkt der sozial-ökonomischen Stellung der Werktätigen.

Zwischen dem Charakter der Arbeit in der Landwirtschaft und in der Industrie entstehen vom Gesichtspunkt der gesellschaftlichen Stellung der Werktätigen neue sozialistische Beziehungen.

Das kulturelle Niveau der in der Landwirtschaft Tätigen hebt sich schnell und befreit sich von der ehemaligen Rückständigkeit. Es ist vor allem der Unterricht, der sich erweiterte und qualitativ verbesserte; auch die Möglichkeiten der Allgemeinbildung erweiterten sich und wurden jedermann zugänglich gemacht.

Trotz der genannten und anderer Fortschritte erreicht das Niveau der kulturellen Stellung der in der Landwirtschaft Beschäftigten nicht dasjenige der Werktätigen in der Industrie; die sozialistische Gesellschaft verfügt jedoch über alle Möglichkeiten, um diesen Unterschied fortschreitend auszugleichen.

Der gesellschaftliche Aspekt des Charakters der Arbeit in der Landwirtschaft wird im Sozialismus während des Prozesses der wechselseitigen Angleichung der beiden Hauptzweige der Volkswirtschaft ungünstig durch den Saisoncharakter der pflanzlichen Produktion und infolgedessen auch durch die Ungleichmäßigkeit der Einkünfte im Jahresablauf beeinflußt. Die Beispiele der durchschnittlichen monatlichen Einkünfte der Arbeiter der Staatsgüter werden auf Arbeitskräfteeinheiten (AK), keineswegs auf physische Personen bezogen.

Die Frage der ganzjährigen Auslastung und der Vollbeschäftigung der Mitarbeiter der pflanzlichen Produktion wird in unserer Volkswirtschaft ständig aktueller und dringlicher und es wird ihr daher in dem genannten Artikel die gebührende Aufmerksamkeit gewidmet. Die volle Auslastung aller ständig Beschäftigten ist bei den einzelnen Mitarbeitergruppen Mechanikern, Kutschern, Frauen in der pflanzlichen Produktion usw. nicht von gleicher Dringlichkeit. Es werden die perspektivischen Möglichkeiten einer volleren Auslastung der Arbeitskräfte, insbesondere in einer zweckmäßigen Hilfsproduktion und damit auch die Möglichkeit eines Angleichens des Niveaus der jährlichen Einkünfte der Mitarbeiter der pflanzlichen Produktion an das Niveau der übrigen in der Landwirtschaft und in anderen Zweigen der Volkswirtschaft Beschäftigten aufgeführt.

* * *

Die genannten Beiträge bringen einige neue Gesichtspunkte zum Wesen des Arbeitskräfteproblems in der tschechoslowakischen Landwirtschaft; in den vorgelegten Anträgen werden Wege gewiesen, die zur Lösung der bisherigen großen Unterschiede zwischen der Landwirtschaft und der Industrie in der Arbeitskräftefrage führen.

SPECIALIZACE A CENTRALIZACE ZEMĚDĚLSKÉ VÝROBY

Nakladatelství politické literatury v Praze vydalo v minulém roce knihu CSc. inž. Ivana Doskočila „Specializace a centralizace zemědělské výroby“. Práce je tematicky rozdělena do tří základních částí. V první části se autor zabývá teorií specializace, ve druhé problémy koncentrace výroby a velikostí podniku a ve třetí aplikuje teoretické vývody v rozboru a návrhu specializace 18 družstev okresu Mělník.

Posláním odborné literatury je objasňovat problémy, a pomáhat praxi v jejich řešení. Zvlášť důležité je toto poslání u tak aktuálních a celostátně významných problémů, jako je specializace zemědělské výroby. Je proto třeba vítat každou práci, která k tomuto cíli přispívá.

Publikace inž. Doskočila však, žel, mezi takovéto práce nepatří. Hlavní příčina její slabé úrovně jako celku je v tom, že autor nepromyslel samotný pojem specializace, cíle specializace a z toho vyplývající různé formy a cesty specializace, metody jejího rozboru a mnoho ostatních problémů.

Po přečtení prvních stránek máme dojem, že autor hledá definici. Daří se mu to do jisté míry v tezi na str. 9, kde říká: „*Specializace výroby v socialistických zemědělských podnicích ... znamená, že výroba je centralizována pouze v určitých výrobních odvětvích ...*“ Možno říci, že toto pojetí je blízké obecné definici specializace výroby jako formy společenské dělby práce, která spočívá v rozdělení širokého sortimentu výroby mezi různé výrobce a v koncentraci určitého druhu výroby u určitých výrobců. Jednotliví výrobci se soustředí vždy jen na určitý druh výroby a přizpůsobí se mu. Čím užší je

tento druh výroby, tím hlubší je specializace dané výrobní jednotky.

Škoda, že autor tento náznak správného přístupu ke specializaci v další práci opustil, zejména v samotném chápání podnikové a vnitropodnikové specializace.

Právě tak je tomu s jeho tezí o vztahu vývoje specializace výroby a rozvoje výrobních sil, uvedené na téže straně (nevíme však, proč to autor omezuje jen na specializaci socialistických zemědělských podniků). Tuto, v podstatě správnou myšlenku, však nedotvořil tak, aby mu pomohla hodnotit dnešní problematiku specializace ve vztahu k dnešní úrovni výrobních sil.

Specializace je vývojový proces, ale zároveň se na ni lze dívat jako na určitý stav organizace výroby. Vidět správně souvislost těchto dvou stránek specializace je v praxi důležité mj. proto, že to usnadňuje posuzovat, který podnik možno označit za specializovaný. Posuzovat specializaci nelze totiž staticky, odtrženě od rozvoje výrobních sil, ale naopak ve vztahu k možnostem, které dává specializaci daná úroveň rozvoje výrobních sil.

Na str. 6 uvádí inž. Doskočil výhody specializace, ale jen obecně (růst produktivity práce, růst intenzity výroby, růst kvalifikace, přibližování průmyslové

výrobě, snižování nákladů). Kdyby tyto výhody byly konkretizovány v celém souhrnu, v čem to je, že se specializací dosahuje růstu produktivity práce, snižování nákladů atd., nedopustil by se autor patrně řady zbytečných chyb (např. formule zásady specializace živočišné výroby v různě velkých podnicích na str. 53-56). Musil by dojít např. i k tomu, že jím uváděný příznivý vliv na intenzitu výroby není všeobecně platný, ale že se může snaha po hlubší specializaci dostat se zvyšováním intenzity v určitých případech do rozporu (např. při problému, zda využívat i omezených výrobních zdrojů, jejichž využití zvyšuje intenzitu, ale rozšiřuje sortiment výroby a oslabuje specializaci). To, že my podržujeme specializaci intenzitě výroby, vyplývá z cílů a podmínek u nás a nemusí být proto všeobecně platné.

Nesmí nás také klamat, že při specializaci může intenzita výroby v některých podnicích klesnout, aby současně stoupla v rámci celého zemědělství.

Neujasněná koncepce podstaty specializace je příčinou základního omylu autora, omylu, který vtiskl ráz celé publikaci a který je nejvýstižněji vyjádřen větou (str. 20), že ... „každý zemědělský podnik, který má určitou tržní produkci, bude mít podnikovou specializaci ...“ a v níž dále dokonce tvrdí,

že na podnikovou specializaci nemá vliv ani počet odvětví výroby v podniku.

Ukažme si neudržitelnost takového pojetí specializace na příkladu školního statku Vysoké školy zemědělské v Lánech. Největší výrobní odvětví tohoto statku zaujímala v roce 1960 podíl na hrubé a tržní produkci, jak je uveden v tabulce I.

O zbylých 30,4 % hrubé a 20,9 % tržní produkce se dělí dalších 22 výrobních odvětví.

Může být za dnešní úrovně výrobních sil označen podnik s třiceti výrobními odvětvími za specializovaný? Podle inž. Doskočila může. Podle něho má podnikovou specializaci, neboť má tržní produkci a v ní dokonce převažuje nad jinými odvětvími chov dojnic a žír prasat, čili podnik je „specializován“ na mléko a vepřové maso.

Přežívají tu dosud dříve všeobecně rozšířené názory na specializaci zemědělských podniků, která byla posuzována v podstatě jen podle podílu jednotlivých výrobků na tržní (popř. na hrubé) produkci. Takto ale můžeme označit téměř každý podnik za specializovaný, pokud má vůbec jakou tržní produkci, protože snad není takového případu, že by v ní všechny výrobky zaujímaly stejný podíl. Tak by ovšem pojem specializace ztratil praktický význam.

I.

Výrobní odvětví	Procentický podíl z	
	hrubé zem. produkce	tržní produkce
chov dojnic	18,7	24,9
žír prasat	12,2	22,7
žír skotu	7,5	11,3
pšenice	8,8	5,8
ovoce	3,1	5,5
cukrovka	3,7	5,1
oves a ječmen + oves na zrna	10,0	2,9
odchov selat	5,6	0,9
celkem	69,6	79,1

Důsledně specializovaný může být takový podnik, který rozvíjí co nejmenší počet výrobních odvětví, vhodných pro dané výrobní podmínky a umožňující organizovat vysoce efektivní výrobu při použití nejnovějších metod, a kde další zužování sortimentu výroby za dané úrovně výrobních sil je buď již technicky neuskutečnitelné nebo ekonomicky neúčelné, dostává-li se do rozporu s cíli výroby v daném společenském zřízení.

Z uvedeného podstatného omylu v chápání podnikové specializace jsou vyvozovány další teoretické nejasnosti. Tak např. zcela neúčelně bojuje autor proti pojmu „vnitropodniková specializace“ (str. 19-21). Vnitropodniková specializace přece skutečně existuje jak v průmyslu, tak i v zemědělství a je způsobem účelného prohlubování specializace všech podniků, i těch, které nejsou nebo nemohou být specializovány jako celek. Takové podniky jsou a možno je tedy právem označit za podniky jen s vnitropodnikovou specializací. Jen v tom lze souhlasit s inž. Doskočil, že podnikovou specializaci nelze omezovat jen na některé oblasti (příměstské, chmelařské, horské apod.), ale je ji třeba prosazovat všude. Tuto správnou zásadu však inž. Doskočil znehodnocuje tím, že podnikovou specializaci chápe nesprávně a vnitropodnikovou odmítá.

Obě formy specializace — podniková a vnitropodniková — nestojí vůči sobě v protikladu, ale navzájem se doplňují.

Např. podnik specializovaný jako celek na odchov skotu může svou specializaci dále prohloubit tak, že jednu farmu specializuje např. na odchov mladších jalovic, druhou na odchov jalovic starších a třetí na chov jalovic v době připouštění a po připouštění.

Na druhé straně může být podnik, který má mnoho odvětví, není tedy specializován jako celek, ale je mnohostranně rozvinutý. Takovýto podnik, je-li dostatečně velký, aby ve všech nebo většině odvětví dosáhl potřebné koncentrace výroby, může dosáhnout některých výhod specializace (možnost použití moder-

ní techniky, specializace pracovníků ve výrobě a nižších technických pracovníků, částečně lepšího využití výrobních podmínek apod.), když specializuje jednotlivé farmy, výrobní skupiny apod. To samozřejmě nejde dobře v malých podnicích, kde je potřeba hlubší podnikové specializace proto z tohoto hlediska naléhavější.

Výhledově musí být věnována hlavní pozornost prohlubování podnikové specializace, protože při ní se mohou projevit všechny výhody specializace v největší míře. Byli bychom však špatnými ekonomy, kdybychom podceňovali význam vnitropodnikové specializace ať už v podnicích mnohostranně rozvinutých nebo podnikově specializovaných.

Na str. 18 autor tvrdí, že přímým ukazatelem specializace zemědělského podniku je hodnota tržní produkce podle jednotlivých odvětví v přepočtu na hektar zemědělské půdy. Na chybné pojetí podnikové specializace, které jsme již rozebírali, tu myšlenkově navazuje nevhodný ukazatel. Tento ukazatel může nanejvýš jen ukázat, které tržní výrobky mají v podniku největší zastoupení. Zcela nedostatečně určuje hloubku specializace. Určování hloubky specializace zřejmě však autora nezajímá, vychází-li ze zásady, že podniková specializace nezávisí na počtu odvětví (již citovaná str. 20).

Při rozboru specializace výroby musíme posuzovat tři věci: na co je podnik specializován, jak hluboko je specializován a jak je daná specializace efektivní. Zatímco k prvnímu účelu lze použít rozboru tržní produkce, nestačí to již k určování hloubky specializace.

Příklad: Máme dva podniky a oba vyrábějí jako jediný tržní výrobek mléko. Podnik „A“ si organizuje doplňování stáda krav z vlastního odchovu, kdežto podnik „B“ vlastní odchov nemá a stádo krav doplňuje nákupem. Který podnik je hlouběji specializován? Jistěže podnik „B“. Struktura tržní produkce nám to ale neodhalí, zvláště v tom případě, že podnik „A“ dosahuje díky příznivějším

výrobním podmínkám stejné tržní produkce mléka na hektar jako podnik „B“.

Při určování hloubky specializace musíme brát v úvahu počet všech odvětví, tedy i netržních, a jejich zastoupení ve struktuře hrubé produkce.

Nedůsledně hodnotí autor také vliv výrobních podmínek na specializaci (str. 28-34). Hlavním nedostatkem tu je, že nerozlišuje vliv těchto podmínek z hlediska jejich měnlivosti činností člověka. Trvalejším podmínkám (hlavně přírodním) se snažíme přizpůsobit specializaci, měnitelné (většina podmínek ekonomických) můžeme nebo dokonce musíme postupně přizpůsobovat požadované specializaci. Autor nezdůrazňuje také skutečnost, že rozbor výrobních podmínek není jediným podkladem pro účelnou specializaci podniků zejména tam, kde příznivé přírodní podmínky umožňují různé varianty kombinace odvětví a tedy i více variant specializace.

Velmi odvážné je autorovo tvrzení, že „*správným vyhodnocením přírodních a ekonomických podmínek a účelným rozmístěním výrobních sil lze dosáhnout postupného vyrovnání ekonomické úrovně jednotlivých oblastí*“ (str. 28). Tak jednoduchý snad celý problém přece jen není. Cožpak diferenciální renta vzniká neúčelným rozmístěním výrobních sil nebo nesprávným využitím přírodních a ekonomických podmínek?

Také myšlenka, že vzdálenost od centra podniku nebo od spotřebitelských středisek ovlivňuje přirozenou úrodnost půdy (str. 31), je nejasná. Autor měl patrně na mysli vliv těchto činitelů na diferenciální rentu I.

Teoretickými nejasnostmi a rozpory trpí i druhá část, zabývající se koncentrací výroby a velikostí podniku.

Autor užívá v celé práci důsledně pojmu „centralizace výroby“ místo vžitého „koncentrace výroby“. To by nebylo ani tak na závadu, kdyby tento terminologický rozdíl vysvětlil a dokázal, že pojem „centralizace“ je v těchto souvislostech obsahově správnější. O to se ale ani nepokouší a tím jen zvyšuje bez-

tak už dost velký terminologický zmatek.

Pochybuji však i o správnosti tohoto pojmu. Autor odvozuje pojem „centralizace“ patrně ze slovníku politické ekonomie kapitalismu, kde se rozlišuje „koncentrace kapitálu“ (růst kapitálu akumulací nadhodnoty) a „centralizace kapitálu“ (růst kapitálu spojováním několika kapitálů v jeden). Ale i zde se užívá jen pojmu „centralizace kapitálu“ a nikoliv „centralizace výroby“, ale naopak „koncentrace výroby“ (viz Učebnice politické ekonomie, 3. vyd., SNPL Praha, 1959, str. 123: „*Zvětšování kapitálů poskytuje široké možnosti pro koncentraci výroby, tj. soustředění výroby ve velkých podnicích.*“).

Pojem „centralizace“ užíváme dnes ve smyslu jen v oblasti plánování a řízení, takže některé vazby užití u inž. Doskočila působí málem až komicky (např. „vhodná centralizace krav“, strana 42, „centralizace v chovu slepic“, str. 45 apod.).

V této části se také setkáváme s důsledky neujasněného vztahu mezi specializací a velikostí podniku, která v podstatě plyne z nedocení všech výhod specializace (viz připomínka ke str. 6). Jinak by autor rozhodně nemohl tvrdit, že typickým způsobem organizace podniků nad 1500 ha bude rozvíjení jak chovu skotu, tak i prasat a slepic, přičemž „*se výroba může rozvíjet na základě zakončeného obratu stáda,*“ a to vše proto, že „*tak veliký zemědělský podnik je schopen dodržet v uvedených odvětvích živočišné výroby minimální centralizaci zvířat*“ (str. 54-55).

Kde je potom hledisko účelného využití výrobních podmínek a ostatní výhody specializace? Srovnajme si jen dva státní statky s výměrou 2000 ha, ležící např. v řepařské oblasti, z nichž první má obdobnou strukturu výroby jako již zmíněný statek Lány, tedy 30 odvětví, kdežto druhý rozvíjí jen chov dojníc jako jediné odvětví živočišné výroby a pět odvětví rostlinné výroby (pšenice, ječmen, cukrovka, vojtěška a jednoleté píce niny na zeleno). I za předpokladu, že

oba tyto podniky mohou rozvíjet všechna svá odvětví na velkovýrobní základně, má specializovaný podnik mnoho výhod nejen v lepším využití výrobních podmínek, ale i ve zjednodušení řízení, v možnosti užší specializace kádrů, v jednodušší struktuře výrobních fondů, v jednodušším plánování, evidenci, kontrole atd.

Kde by byla potom specializace státních statků, kdyby měl být takovýto mnohostranný rozvoj typickým způsobem organizace živočišné výroby velkých podniků? Nebo ty se snad nemají specializovat? Naopak. Státní statky by se měly specializovat nejdříve, protože s ohledem na státní vlastnictví výrobních prostředků tu nepůsobí rozdílná rentabilita jednotlivých odvětví takové překážky jako ve družstvech.

Teoretické omyly a nejasnosti se pochopitelně promítají i do třetí části práce, kde se autor zabývá praktickou aplikací na příkladu 18 družstev okresu Mělník.

V souladu s autorovými představami o podnikové specializaci se všechny rozbor v této části opírají v podstatě o rozbor struktury tržní produkce, doprovázený ještě rozbohem některých jiných výsledků hospodaření. Celkem správně se tu sice tvrdí, že východiskem rozboru je seskupení podniků do stejnorodých celků podle výrobních podmínek (str. 64), ale v dalším rozboru se o výrobních podmínkách zkoumaných družstev a o jejich velikosti prakticky nic nedovíme. Družstva se tu člení do dvou výrobních skupin nikoliv podle stejných výrobních podmínek, ale podle struktury tržní produkce. Kde máme záruku, že toto členění je shodné s členěním podle stejnorodých výrobních podmínek, když sám autor uvádí na str. 64, že „souběžný stav specializace jednotlivých zemědělských podniků neodpovídá v některých případech zcela jejich výrobním podmínkám“.

Při rozboru tržní produkce je autor navíc nedůsledný v členění odvětví. Za

odvětví považuje jednou chov skotu a hned v sousední tabulce jen výrobu mléka (str. 69).

Je pravda, že podobnost výrobních postupů a z toho vyplývající užívání podobných nebo i stejných výrobních prostředků u řady odvětví je příčinou, že při praktické aplikaci definice výrobního odvětví (kterou podává inž. Doskočil celkem správně) se dostáváme někdy do rozpaků, co za odvětví konkrétně považovat. Při řešení problematiky specializace považujeme za účelné rozlišovat odvětví i jen podle charakteru výrobků, i když výrobní postup a užívané výrobní prostředky jsou podobné nebo i zcela stejné (např. brambory stolní, průmyslové, krmné). Charakter výrobku je totiž velmi důležitý pro posouzení účelnosti v rozmístění dané výroby a výrazně ovlivňuje celkovou skladbu odvětví ve výrobní jednotce. U některých plodin, zejména u píce, je naopak možné považovat několik plodin podobného výrobního postupu se stejnými výrobními prostředky a stejným způsobem užití výrobku za jedno odvětví (např. jednoleté pícniny na zeleno). V otázce, zda je odvětvím chov skotu nebo jen výroba mléka, se však nelze mýlit, zejména, jde-li o problematiku specializace. Chov skotu je celou skupinou odvětví, lišících se výrobním postupem, výrobními prostředky i charakterem výrobku.

Značně zmatené jsou závěry ekonomického hodnocení výrobních výsledků obou srovnávaných skupin družstev (str. 83-87). Autor si zřejmě neví rady se skutečností, že v řepařsko-mlékařských družstvech bylo dosaženo vyšších výnosů a užitočnosti a vyšší produktivity práce, ale zelinářsko-dobytkářská družstva mají zase větší hodnotu hrubé produkce na jednotku plochy a vyšší zisk. Činí překvapující závěr, že podniky řepařsko-mlékařské dosáhly z celospolečenského hlediska lepších výsledků, protože hektarové výnosy hlavních polních plodin, výroba masa, mléka a vajec na hektar a celkové osobní důchody družstevníků jsou vyšší než ve druhé skupině. Cožpak je možné dělat

takovýto závěr? Což je možné srovnávat hektarové výnosy bez ohledu na výrobní podmínky? Nebo výsledky živočišné výroby na jednotku plochy bez ohledu na rozsah této výroby a celkovou skladbu odvětví? Nebo snad osobní důchody družstevníků bez ohledu na dotaci družstevních fondů? Vždyť sám autor uvádí, že zelinářská družstva dotovala družstevní fondy o 45 % více než druhá skupina.

Z rozboru vyvozovaný návrh na úpravy specializace má rovněž podstatné slabiny. Úpravy osevních ploch v obou srovnávaných skupinách jsou celkem nepatrné proti původnímu stavu, zato výrazně roste všude intenzita živočišné výroby díky až neúměrnému zvýšení hektarových výnosů, zejména u zelinářských družstev (brambory o více než 75 % proti průměru let 1958/60, pšenice o více než 50 %, ječmen a žito o 40-45 %, víceleté pícniny na seno o více než 50 %). Do jaké míry je tento růst reálný a jakými opatřeními bude zabezpečován, nelze z publikace posoudit.

Hlavním nedostatkem návrhu však je, že není doveden důsledně až do jednotlivých podniků, aby ukázal, jaký efekt specializace výroby má a jaké problémy

se na druhé straně objevují. Autor by tu pak zcela jistě narazil na problém rentability výroby v družstvech při různé specializaci a mohl by na základě konkrétního rozboru přinést cenný materiál. Pravděpodobně by jej to také donutilo věnovat určitou pozornost řízení meziodvětvových výrobních vazeb mezi specializovanými podniky, kterážto důležitá problematika je v publikaci prakticky úplně opomenuta.

Z podaného přehledu vyplývá, že tu nejsou objasňovány nějaké dílčí nedostatky a nepřesnosti, kterým se ve větší či menší míře nevyhne žádný autor a přesto může být jeho práce cenným přínosem. Takovými méně podstatnými nedostatky nebylo možno se zabývat. V práci inž. Doskočila jde především o chyby vyvozené z nedostatečného pochopení podstaty problému, o němž píše, čili o chyby zásadního charakteru. Proto nelze označit práci jinak než jako neužitečnou; nepřispěla ničím k řešení problému specializace zemědělské výroby ani po teoretické ani po praktické stránce.

CSc. inž. Vladimír CHALUPNÝ,
Vysoká škola zemědělská, Praha

PŘEHLED EKONOMICKÉ LITERATURY

Přinášíme výběr ekonomické literatury, která došla do Studijního a dokumentačního střediska ÚVTI v měsících dubnu a květnu.

Ekonomika socialistického zemědělství

- Altajskij J.: Otázka velikosti výrobní brigády v kolchozu. *Ekon. selsk. chozj.*, 1963, č. 2, str. 47-54.
- Anders M.: Výpočet vlastních nákladů státních statků a jejich význam pro socialistické zemědělství. *Zeitschrift für Agrarökonomik*, 1962, č. 12, str. 366-370.
- Anistratov P. V.: Měsíční výpočet vlastních nákladů. Účet i finasy, 1963, č. 8, str. 44-46.
- Baranov U.: Chemizace zemědělské výroby. *Ekonomika selsk. chozj.*, 1962, str. 50-63.
- Belinskij A.: Materiální podněty k růstu produktivity práce. *Ekonomika selsk. chozj.*, 1962, č. 12, str. 53-56.
- Born K.: K práci mezidružstevních organizací v okrese Wismar. *Zeitschrift für Agrarökonomik*, 1962, č. 11, str. 347-351.
- Brodnikov V.: O struktuře řídicího aparátu v kolchoze. *Ekonomika selsk. chozj.*, 1963, č. 1, str. 86-89.
- Bulgaru M., Joitza E., Oradeanu F.: Statistické ukazatele mechanizace zemědělství. *Revista de statistica*, 1962, č. 12, str. 9-19.
- Butorin I. M.: Statistika mechanizace a elektrifikace zemědělství. Gosstatizdat, Moskva, 1962, 122 stran.
- Bulgaru M., Joitza E., Filipidesco A.: Statistické ukazatele intenzifikace zemědělské výroby. *Revista de statistica*, 1963, č. 3, str. 13-29.
- Buločnikova L.: Snížení režijních nákladů jako prostředek ke snížení vlastních nákladů. *Ekonomika selsk. chozj.*, 1963, č. 1, str. 81-85.
- Buzdalov I.: O intenzifikaci zemědělství. *Voprosy ekonomiki*, 1963, č. 1, str. 63-72.
- Českov A.: Zlepšení práce mechanizovaných čet. *Ekonomika selsk. chozj.*, 1963, č. 1, str. 11-17.
- Čeremuškin S., Gornych M.: Souhrnní ukazatelé oceňování práce v sovchozech a kolchozech. *Planovoje chozj.*, 1962, č. 11, str. 60-67.
- Ekonomická efektivnost pěstování slunečnice v zemědělských výrobních družstvech v oblasti Calarasi. *Probleme economice*, 1963, č. 1, str. 117-123.
- Fratev D.: Zlepšení statistiky vlastních nákladů v zemědělských výrobních družstvech. *Planovo stopanstvo i statistika*, 1963, č. 4, str. 9-18.
- Gajewski J., Jóźwiak W.: Pokus s použitím metod lineárního programování při organizaci zemědělského závozu. *Zagadnienia ekonomiki rolnej*, 1963, č. 2, str. 142-153.
- Gubanov H.: Rezervy zvýšení produktivity práce v živočišné výrobě kolchozů stavropolského kraje. *Ekonomika selsk. chozj.*, 1962, č. 12, str. 83-90.
- Howitz C., Münch W.: Mezinárodní spolupráce socialistického táboru v zemědělství. *Zeitschrift für Agrarökonomik*, 1962, č. 11, str. 335-338.
- Hübner B.: K některým otázkám organizace a využití družstevních zařízení při výrobě krmných směsí. *Zeitschrift für Agrarökonomik*, 1962, č. 11, str. 343-347.
- Chlebnikov W.: Nové nákupní ceny a rentabilita výroby v kolchozech SSSR. *Wirtschaftswissenschaft*, 1962, č. 11, str. 1698-1705.
- Chlebnikov V.: Rezervy zvýšené produktivity práce v zemědělství. *Ekonomika selsk. chozj.*, 1962, č. 11, str. 38-44.
- Isajenko N., Kňazjev N.: Specializace a koncentrace výroby v příměstských sovchozech Moskevské oblasti. *Ekonomika selsk. chozj.*, 1962, č. 12, str. 65-71.

- Ivanova V.: Srovnatelná ekonomická efektivnost vývozu skleníkových rajských jablek. *Ekonomická mysl*, 1962, č. 6, str. 66-79.
- Jacek J.: Organizační rozvoj a hospodářská činnost zemědělských kroužků v Polsku. *Wiadomości statystyczne*, 1962, č. 5-6, str. 3-10.
- Jefimov I., Ogloblin M.: Jediný ukazatel živočišné výroby. *Ekonomika selsk. chozj.*, 1963, č. 2, str. 90-93.
- Ježov A.: Nová etapa rozvoje statistiky v socialistických zemích. *Vestník statistiky*, 1962, č. 11, str. 14-29.
- Kolonin H., Guljajev I.: Národní pojištění v současných podmínkách kolchozní výroby. *Ekonomika selsk. chozj.*, 1962, č. 12, str. 25-36.
- Korkunov I.: Rozvoj družstevnictví v evropských socialistických zemích. *Voprosy ekonomiki*, 1963, č. 1, str. 73-83.
- Krause O.: Působnost zákona hodnoty na příkladě chovu prasat. *Wirtschaftswissenschaft*, 1962, č. 11, str. 1615-1631.
- Krot D.: Z těžbe osevné plochy je možno získat 3 až 4krát více pícnin. *Ekonomika selsk. chozj.*, 1963, č. 1, str. 97-100.
- Kuczyński J.: Produktivita práce v zemědělství a v průmyslu. *Ekonomista*, 1963, č. 2, str. 353-369.
- Lazar T.: Spojení společenských zájmů se zájmy jednotlivců v zemědělských výrobních družstvech. *Probleme economice*, 1963, č. 1, str. 44-57.
- Lecz M.: Aplikace lineárního programování při zjišťování optimální varianty hlavního plánování v zemědělství. *Gospodarka planowa*, 1962, č. 11, str. 16-23.
- Libkind A.: Statistické ukazatele intenzifikace zemědělství. *Vestník statistiky*, 1962, č. 11, str. 38-44.
- Miševa N.: Odměna za práci vedoucím pracovníkům v zemědělských výrobních družstvech. *Planovo stopanstvo i statistika*, 1963, č. 2, str. 39-50.
- Mituškin T.: Metodika ekonomického rozboru hospodářské činnosti kolchozů a sovchozů. *Ekon. selsk. chozj.*, 1963, č. 2, str. 35-46.
- Morozov N.: Porovnání efektivnosti různých druhů strojního dojení. *Ekonomika selsk. chozj.*, 1962, č. 11, str. 90-93.
- Nešev S.: Rozvoj bulharského zemědělství v období 1961-1980. *Ekonomická mysl*, 1962, č. 3, str. 45-57.
- Obolenskij K.: Ekonomická efektivnost zemědělské výroby a metody jejího výpočtu. *Ekonomika selsk. chozj.*, 1962, č. 12, str. 25-26.
- Paskalev S., Tjurlesanov Ch.: Některé otázky ekonomické efektivnosti investic v zemědělství. *Planovo stopanstvo i statistika*, 1963, č. 2, str. 3-14.
- Potapov Ch., Zakusilo P.: Náklady na zemědělskou výrobu. *Voprosy ekonomiki*, 1962, č. 12, str. 60-69.
- Prussakov S., Malcev G.: Progresivní způsoby výroby levného vepřového masa. *Ekonomika selsk. chozj.*, 1963, č. 1, str. 52-57.
- Rath E., Anders E.: Zkušenosti LPG „Vereinte Kraft“ v Landsbergu při řízení socialistického velkozávodu. *Zeitschrift für Agrarökonomik*, 1962, č. 11, str. 323-327.
- Rogožkin A.: Rezervy zvýšené výroby a snížení vlastních nákladů na výrobu pohanky. *Ekonomika selsk. chozj.*, 1963, č. 2, str. 88-89.
- Romančenko G.: Metodika výpočtu hrubého a čistého důchodu. *Ekonomika selsk. chozj.*, 1963, č. 1, str. 25.
- Ruskol A.: Právní základna činnosti kolchozů. *Ekonomika selsk. chozj.*, 1963, č. 2, str. 55-65.
- Sachse R., Anders H.: Stanovení společensky nutných vlastních nákladů v zemědělství jako podkladu pro stanovení cen zemědělských výrobků. *Zeitschrift für Agrarökonomik*, 1962, č. 12, str. 360-366.
- Skljar V.: Pěstovat kukuřici s nejmenšími náklady. *Ekonomika selsk. chozj.*, 1963, č. 1, str. 47-51.

PŘÍLOHA ČASOPISU ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

K VÝSLEDKŮM SOUPISU OSOB TRVALE ČINNÝCH V ZEMĚDĚLSTVÍ

Celkový počet pracovníků v zemědělství v ČSSR v posledních letech stále klesá. Podle soupisu k 1. únoru 1963 pracovalo v zemědělství (bez STS) 1 276,6 tisíc trvale činných pracovníků, tzn. snížení proti minulému roku o 30,4 tisíc, tj. o 2,3 %. V porovnání s předchozími lety, kdy např. v r. 1959 ubylo 153 tisíc pracovníků, v r. 1960 98 tisíc a v r. 1961 50 tisíc, není úbytek pracovníků ze zemědělství v minulém roce již tak velký.

Z celkového úbytku 30,4 tisíc osob v r. 1962 připadalo jen 5,6 tisíc, tj. 18,5 % na Slovensko, kde právě naopak v r. 1961 ubylo daleko více pracovníků (68,0 % z celkového úbytku). V roce 1962 se relativně nejvíce snížil počet pracovníků v Severomoravském kraji, a to o 4,2 % (ubylo 4,6 tisíc pracovníků). Ve srovnání s předchozím obdobím byl v r. 1962 poměrně příznivý vývoj počtu trvale činných pracovníků ve Východoslovenském kraji, kde se snížil jejich počet v r. 1962 jen o 1,9 tisíc, tj. o 1,3 %, zatímco v r. 1961 ubylo v tomto kraji 15,2 tisíc, tj. 9,9 % pracovníků.

Ženy se na celkovém úbytku pracovníků ze zemědělství v ČSSR v r. 1962 podílely jen 44,4 % na rozdíl od r. 1961, kdy jich ubylo dokonce více než mužů, neboť na ženy připadalo v r. 1961 63,0 % z celkového úbytku. V ČSSR pracuje v zemědělství 52,5 % žen, přičemž v českých krajích 55,3 % a na Slovensku 47,8 %; nejnižší podíl žen je ve státním sektoru (40,8 % v ČSSR, z toho na Slovensku jen 26,4 %) a nejvyšší v soukromém sektoru (64,6 % v ČSSR, z toho na Slovensku 65,2 %). Relativně nejméně žen pracuje v zemědělství v kraji Západoslovenském (37,0 %) a nejvíce v Severomoravském (59,7 %).

V souvislosti se stálým úbytkem pracovních sil ze zemědělství stoupá výměra zemědělské půdy na 1 pracovníka, proti roku 1955 o 40,0 % v ČSSR a o 62,9 % na Slovensku (v současné době připadá 5,6 ha zemědělské půdy na 1 stálého pracovníka v ČSSR a 5,7 ha na Slovensku). Snížování počtu pracovních sil v zemědělství je v podstatě správné, ovšem za předpokladu nahrazování úbytku pracovníků komplexní mechanizací. Jelikož však stupeň mechanizace v zemědělství dosud zůstává, projevuje se — zvláště v období špičkových prací — nedostatek pracovních sil v zemědělství.

Jedním z nejzávažnějších problémů stále zůstává věkové složení osob trvale činných v zemědělství, přestože se proti minulému roku poněkud zlepšilo:

	Stav koncem roku					
	1953	1955	1959	1960	1961	1962
z celkového počtu trvale činných pracovníků v zemědělství celkem (bez STS) je % ve věku						
14—19 let ¹⁾	6,5	7,4	5,4	.	4,2	4,4
20—39 let	28,7	28,1	.	.	28,8	29,0
mimo produktivní věk ²⁾ :						
pracovníci 60 a více let	14,0	14,5	15,8	.	19,0	18,6
muži 60 a více, ženy 55 a více let	.	.	21,4	23,5	26,4	26,0

¹⁾ Od r. 1961 věková kategorie 15—19 let

²⁾ Do r. 1959 pracovníci 60 a více let, od r. 1959 muži 60 a více, ženy 55 a více let

Přes částečné zlepšení věkové struktury osob trvale činných je počet mladistvých ve věku 15—19 let v zemědělství stále nedostatečný; jejich podíl na kategorii pracovníků ve věku 20—39 let činil v r. 1962 15,3 %, ovšem má-li se v budoucnu podstatně zlepšit podíl pracovníků v produktivním věku, mělo by být v pětiletém intervalu 15—19 let více než čtvrtina pracovníků z kategorie 20—39 let.

Nepříznivé věkové složení pracovníků v zemědělství je jednou z vážných příčin zaostávání zemědělství za průmyslem. V současné době je průměrný věk pracovníků v zemědělství 46 roků.

Nábor mládeže do zemědělství se v posledních letech soustavně neplní; v roce 1961 byl splněn na 62,4 %, v r. 1962 na 90,7 % a z dosavadních výsledků v r. 1963 vyplývá, že ani letos nebude plán náboru splněn, neboť k 27. květnu 1963 bylo uzavřeno teprve 65,8 % učebních smluv.

PRACOVNÍCI V ZEMĚDĚLSTVÍ K 1. ÚNORU 1963 **V ČSSR**

Počet trvale činných a pomáhajících pracovníků v zemědělství podle skupin závodů

Skupina zemědělských závodů	Počet pracovníků k 1. II.			Srovnání s rokem 1962		Na trvale činného pracovníka připadá zemědělské půdy	
	1961	1962	1963	přírůstek (+) úbytek (-)	index 1962 = 100	v ha	
						1962	1963
a	1	2	3	4	5	6	7
trvale činní pracovníci celkem (bez STS)	1 357 485	1 307 054	1 276 611	-30 443	97,7	5,5	5,6
z toho ženy	716 009	684 231	670 710	-13 521	98,0		
v tom:							
ústředně plánované závody MZLVH	43 861	45 569	72 297				
ostatní ústředně řízené zemědělské závody			9 522	+36 250	179,5	6,0	6,1
státní statky	170 504	177 006	152 298	-24 708	86,0	6,9	7,3
z toho ženy	68 024	72 457	63 982	-8 475	88,3	×	×
školní statky a školní poleší	×	6 925	7 294	+ 369	105,3	5,7	6,0
ostatní veřejné zemědělské závody	8 630	8 851	6 614	- 2 237	74,7	×	×
J Z D	854 887	811 549	778 130	-33 419	95,9	×	×
družstevníci	23 749	25 665	28 456	+ 2 791	110,9	×	×
celkem	878 636	837 214	806 586	-30 628	96,3	5,7	5,8
z toho ženy	462 128	438 162	426 005	-12 157	97,2	×	×
do 0,50 ha	23 867	20 844	18 835	- 2 009	90,4	×	×
nad 0,50 do 2,00 ha	65 712	58 627	56 926	- 1 701	97,1	×	×
nad 2,00 ha	166 275	152 018	146 239	- 5 779	96,2	×	×
celkem	255 854	231 489	222 000	- 9 489	95,9	3,5	3,5
z toho ženy	164 819	148 735	143 506	- 5 229	96,5	×	×
pomáhající pracovníci celkem	929 684	851 656	844 177	- 7 479	99,1	×	×
z toho ženy	458 841	422 648	418 115	- 4 533	98,9	×	×
v tom: JZD celkem	327 194	263 018	235 191	-27 827	89,4	×	×
z toho ženy	179 842	150 080	136 356	-13 724	90,4	×	×
do 0,50 ha	414 617	408 674	427 779	+19 105	104,7	×	×
nad 0,50 do 2,00 ha	107 921	104 507	105 794	+ 1 278	101,2	×	×
nad 2,00 ha	79 952	75 457	75 413	- 44	99,9	×	×
celkem	602 490	588 638	608 986	+20 348	103,5	×	×
z toho ženy	278 999	272 568	281 759	+ 9 191	103,4	×	×

Počet trvale činných pracovníků v zemědělství (bez STS) podle krajů

Území, kraj	Počet pracovníků k 1. II.			Srovnání s rokem 1962		Na 1 trvale činného pracovníka připadá v roce 1963 zemědělské půdy v ha		
	1961	1962	1963	přírůstek (+) úbytek (-)	index 1962 = 100	celkem	z toho	
							u státních statků	v JZD
a	1	2	3	4	5	6	7	8
ČSSR	1 357 485	1 307 054	1 276 611	— 30 443	97,7	5,6	7,3	5,8
České kraje	848 155	832 032	807 228	— 24 804	97,0	5,6	7,3	5,2
Slovenské kraje	509 330	475 022	469 383	— 5 639	98,8	5,7	7,3	7,0
Praha	3 654	3 777	1 986	— 1 791	52,6	2,4	2,3	—
Středočeský	137 154	135 938	131 981	— 3 957	97,1	5,4	5,8	5,3
Jihočeský	107 323	104 597	102 116	— 2 481	97,6	6,0	8,5	5,9
Západočeský	75 023	73 868	72 983	— 885	98,8	7,4	8,6	6,4
Severočeský	64 287	62 839	61 284	— 1 555	97,5	6,8	7,6	6,1
Východočeský	139 579	136 582	132 853	— 3 729	97,3	5,2	7,2	5,1
Jihomoravský	207 598	204 398	198 608	— 5 790	97,2	4,7	6,2	4,5
Severomoravský	113 537	110 033	105 417	— 4 616	95,8	5,5	7,8	5,3
Západoslovenský	196 371	183 800	181 827	— 1 973	98,9	5,6	5,9	6,1
Středoslovenský	159 950	153 378	151 571	— 1 807	98,8	5,5	8,9	8,1
Východoslovenský	153 009	137 844	135 985	— 1 859	98,6	6,2	7,8	7,9

Počet pracovníků pomáhajících v zemědělství k 1. II. 1963

Kraj, území	Počet pracovníků pomáhajících					
	v JZD			u jednotlivě hospodařících rolníků		
	celkem	v tom		celkem	v tom	
		muži	ženy		muži	ženy
a	1	2	3	4	5	6
ČSSR	235 191	98 835	136 356	608 986	327 227	281 759
České kraje	98 264	47 806	50 458	340 310	174 242	166 068
Slovenské kraje	136 927	51 029	85 898	268 676	152 985	115 691
Praha	—	—	—	62	28	34
Středočeský	10 326	5 102	5 224	30 723	15 688	15 035
Jihočeský	9 048	5 220	3 828	13 325	7 683	5 642
Západočeský	5 957	3 363	2 594	8 143	4 555	3 588
Severočeský	2 144	924	1 220	37 010	19 440	17 570
Východočeský	14 692	7 715	6 977	31 926	16 926	15 000
Jihomoravský	36 412	16 343	20 069	131 713	63 330	68 383
Severomoravský	19 685	9 139	10 546	87 408	46 592	40 816
Západoslovenský	51 251	15 677	35 574	114 944	57 916	57 028
Středoslovenský	44 352	18 617	25 735	113 805	70 750	43 055
Východoslovenský	41 324	16 735	24 589	39 927	24 319	15 608

Průměrný věk trvale činných pracovníků v zemědělství k 1. II. 1963

Území, kraj	Průměrný věk trvale činných osob					
	zemědělství celkem		z toho			
	muži	ženy	státní statky		JZD	
			muži	ženy	muži	ženy
a	1	2	3	4	5	6
ČSSR	46,4	45,1	41,5	40,5	47,3	45,7
České kraje	45,9	45,8	41,5	41,0	47,1	46,5
Slovenské kraje	47,1	43,6	41,5	37,1	47,7	43,3
Praha	44,2	41,2	48,8	42,9	—	—
Středočeský	47,3	47,2	44,1	44,4	48,5	48,1
Jihočeský	45,7	45,5	40,6	39,9	46,4	45,7
Západočeský	44,3	44,4	40,4	39,8	46,8	46,1
Severočeský	43,8	44,0	41,1	41,0	45,8	45,5
Východočeský	46,3	46,6	40,9	40,4	46,9	47,0
Jihomoravský	46,8	45,7	42,1	39,6	47,5	46,1
Severomoravský	45,0	45,3	39,6	38,0	46,1	45,7
Západoslovenský	46,1	42,1	42,0	36,4	47,2	42,4
Středoslovenský	48,6	45,3	40,8	39,3	48,3	45,1
Východoslovenský	47,3	43,0	41,3	35,9	48,4	43,3